

**İKTİSADİ KALKINMADA KADININ
ROLÜ VE TÜRKİYE VE AZERBAYCAN
KARŞILAŞTIRMASI**

**Melek MEMMEDOVA
(Yüksek Lisans Tezi)
Eskişehir, 2000**

**İKTİSADİ KALKINMADA KADININ
ROLÜ VE TÜRKİYE VE AZERBAYCAN
KARŞILAŞTIRMASI**

Melek MEMMEDOVA

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İktisat Anabilim Dalı
Danışman: Prof.Dr.Ergül HAN**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ocak-2000**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ
İKTİSADİ KALKINMADA KADININ ROLÜ VE
TÜRKİYE VE AZERBAYCAN KARŞILAŞTIRMASI

Melek Memmedova

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2000

DANIŞMAN: Prof.Dr. Ergül HAN

İktisadi kalkınma bir ekonomide milli gelirin artması ile beraber sosyo-kültürel yapının da gelişmesi şeklinde tanımlanabilir. İktisadi kalkınmanın yönünü ve hızını belirleyen en önemli faktör insan gücü sermayesidir. Diğer taraftan insan gücü sermayesinin önemli bir kısmını kadınlar oluşturmaktadır. Bu çalışmanın yapılmasındaki amaç kadınların iktisadi kalkınma sürecindeki rolünün belirlenmesidir.

Günümüzde teknolojik gelişme ile beraber nitelikli insan gücü ihtiyacı hızla artmaktadır. Kadınların bu hızlı gelişmeye ayak uydurması ve iktisadi kalkınmanın nimetlerinden yararlanabilmesi için piyasa şartlarına uygun bir şekilde eğitilmeleri gerekmektedir. Çünkü, kadının toplumdaki sosyo-ekonomik statüsü eğitim durumuna göre belirlenmektedir. Kadın eğitiminin toplumsal getirisi bireysel getirisinden daha fazladır. Eğitimli ve eğitimsiz kadınların iktisadi kalkınmaya etkilerinin karşılaştırılması ile bu konu daha iyi anlaşılmaktadır.

Kadının toplumsal yaşamın tüm birimlerine girmek için gösterdiği çabalar ve karşılaştığı sorunlar ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösterse de temel sorunlar aynıdır; eğitim farklılıkları, istihdam farklılıkları, ücret farklılıkları, politik farklılıklar.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde iktisadi kalkınma hakkında bilgi verilerek kalkınmada kadının rolü ele alınmaktadır. Konu içerisinde az gelişmiş ve gelişmiş ülkelere göre kadının eğitim ve istihdam durumu karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Az gelişmiş ülkelerde kadınların çoğunlukla eğitimsiz ve ücretsiz aile işçisi konumunda olması ,emeklerinin GSMH değerleri içerisinde yer almaması konuyu tartışılır hale getirmiştir. Burada az gelişmiş ülkelerin bu konuda ve genel olarak kadının statüsünün yükseltilmesi konusunda gelişmiş ülkelere örnek alabilecekleri noktalar önemlidir.

İkinci bölümde gelişmekte olan bir ülke örneği olarak Türkiye'de kadının sosyal,ekonomik, kültürel ve politik durumu incelenmektedir. Türkiye'de cumhuriyetin kurulmasından bu yana kadının statüsünün yükseltilmesi konusunda atılan adımlar ve bu gün gelinen nokta ayrıntılı bir şekilde verilmektedir.

Üçüncü bölümde ise Azerbaycan'da kadının iktisadi kalkınma sürecine etkisi ve içinde bulunulan sosyo-ekonomik şartlara rağmen kadınların aktif olarak toplumsal yaşama katılımı ele alınmaktadır. Bu bölümde ayrıca Türkiye ve Azerbaycan kadınlarının sosyo-ekonomik statüsünün bir karşılaştırması yapılmaktadır.

Çalışmanın yapılma amacı, çalışma sırasında karşılaşılan sorunlar ve çalışmadan çıkan sonuçlar sonuç ve öneriler kısmında verilerek konu tamamlanmıştır.

ABSTRACT

Economic development can be defined as developing social and cultural structures together with increasing national income. The most important factor in determining direction and speed of economic development is human capital. On the other hand, women constitute important part of this human capital. The reason of this study is to determine the role of women in economic development process.

Nowadays, together with technological development, the needs for well-qualified human capital is increasing very fast. To catch this changes and to benefit from advantages of development, women need to be educated accordingly to the market conditions. Because, the social status of women are determining in order of their education level. Social benefit of women education is more than it's personal benefit. This subject is being understand as well as comparing educated and not educated women's influence to the economic development.

For the entering to all units of public life, women are facing with different efforts and problems changing in respect of countries development. But main problems are the same; educational differences, employment and payment differences, political differences.

This study consist of three parts. In the first chapter, we tried to give the role of women in economic development, in frame of development measurements. In current of them have been comparatively scrutinized education and employment of women as developing and developed countries.

Women of developing countries mainly illiterate and employed as unpaid family workers, the value of their works are not including to the National Income figures. So, it makes this subject discussed. Here an important point is; what can developing countries do in this subject and generally for increasing status of women with the taking lessons from developed countries' experiences.

In the second chapter, we explain the social, economical, cultural and political situation of women in Turkey, as an example to the developing country. We tried to give the position of Turkish women in society and steps on this ways since establishing Turkish Republic.

In the third chapter we scrutinized the women impact to the economic development process in Azerbaijan and in spite of social and economic difficulties women's active taking part to public life. Additionally, in this chapter we give comparison of women status in Turkey and Azerbaijan.

We pointed out the importance of women as human capital in economic development and education of women.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Melek MEMMEDOVA'nın "İktisadi Kalkınmada Kadının Rolü ve Türkiye ve Azerbaycan Karşılaştırması" başlıklı tezi 11 Nisan 2000 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **İktisat (Uluslararası İktisat)** Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.Ergül HAN
Üye : Doç.Dr.Sevgi GEREK
Üye : Yrd.Doç.Dr.Nurcan TURAN

Prof.Dr.Enver ÖZKALP
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışma sırasında değerli fikirleriyle bana yol gösteren sevgili hocam A. Ayten KAYA'ya ve Sayın Danışmanım Prof.Dr. Ergül HAN'a , ayrıca çalışmalarımda yardımlarını esirgemeyen YÜKSELİŞ Makine Sanayi ve Ticaret A.Ş. yönetimi ve çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

2.4.2. Gelişmiş Ülkelerde Eğitime ve Kadın Eğitimine	
Yapılan Yatırımlar	20
2.4.2.1. Gelişmiş Ülkelerde Kadın Eğitim	
Yatırımlarının Getirisi	21
2.5. İktisadi Kalkınma Ve Kadın İstihdamı	22
2.5.1. Azgelişmiş Ülkelerde Kadın İstihdamı	23
2.5.1.1. Azgelişmiş Ülkelerde Sektörlere Göre	
Kadın İstihdamı	24
2.5.1.1.1. Tarım Sektöründe Kadın İstihdamı.....	25
2.5.1.1.2. Tarım Dışı Sektörlerde	
Kadın İstihdamı	26
2.5.1.2. Azgelişmiş Ülkelerde Meslek	
Gruplarına Göre Kadın İstihdamı	28
2.5.1.3. Azgelişmiş Ülkelerde Cinsler Arası Gelir	
ve Ücret Farklılıkları	29
2.5.2. Gelişmiş Ülkelerde Kadın İstihdamı	30
2.5.2.1. Gelişmiş Ülkelerde Sektörlere Göre	
Kadın İstihdamı	31
2.5.2.2. Gelişmiş Ülkelerde Meslek Gruplarına	
Göre Kadın İstihdamı	32
2.5.2.3. Gelişmiş Ülkelerde Cinsler Arası Gelir	
ve Ücret Farklılıkları	33

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADININ İKTİSADİ KALKINMAYA ETKİSİ

1. TÜRKİYE'DE İKTİSADİ KALKINMA SÜRECİNDE KADIN EĞİTİMİ	37
1.1. Eğitim Kademelerine Göre Kadın Eğitimi	38
1.1.1. Temel Eğitim	38
1.1.2. Yüksek Öğretim	40
1.2. Bölgelere Göre Kadın Eğitimi... ..	41
1.3. Kadın Eğitim Yatırımları	43
2. TÜRKİYE'DE İKTİSADİ KALKINMA SÜRECİNDE KADIN İSTİHDAMI	45

2.1. Kadın İstihdamının Sektörlere Göre Dağılımı	47
2.1.1. Tarım Sektöründe Kadın İstihdamı	48
2.1.2. Tarım Dışı Sektörde Kadın İstihdamı	50
2.1.2.1. Hizmet Sektörü	52
2.1.2.2. Sanayide Kadın İşgücü	53
2.1.3. Kamu Ve Özel Sektöre Göre Kadın İstihdamı	54
2.2. İstihdam Edilen Kadınların Sosyo-Ekonomik Statüleri	56
2.2.1. İstihdam Edilen Kadınlara Tanınan Sosyal Güvenlik Hakları	56
2.2.2. İstihdam Edilen Kadınların Yönetime Katılımı	58
2.3. İstihdam Edilen Kadınların Sorunları	61
2.3.1. Ücret Farklılıkları ile İlgili Sorunlar	61
2.3.1.1. Cinsler Arası Ücret Farklılıkları	62
2.3.1.2. Eğitim Durumundan Kaynaklanan Ücret Farklılıkları	64
2.3.2. Ücretsiz İstihdam Edilen Kadınların Sorunları	65
3. TÜRKİYE'DE İKTİSADİ KALKINMA SÜRECİNDE KADINLARIN AİLEDE STATÜSÜ	68
3.1. Kadının Ailede Statüsü	69
3.1.1. Evlilik ve Doğurganlık	70
3.1.2. Kadın Sağlığı	73
3.1.3. Aile Planlaması	74
3.2. Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet	76
4. TÜRKİYE'DE İKTİSADİ KALKINMA SÜRECİNDE KADINLARIN SİYASETE KATILIMI	79
4.1. Kadınların Genel ve Yerel Yönetime Katılımı	79
4.1.1. Genel Yönetim	80
4.1.2. Yerel Yönetim	82
4.2. Kadınların Siyasi Partilere Katılımı	83

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Ülkelere Göre Eğitimin Ekonomik Kalkınmaya Katkısı	14
Tablo 2: Eğitim Yatırımlarının Getiri Oranı	18
Tablo 3: Cinslere Göre Eğitimin Getirisi	18
Tablo 4: Azgelişmiş Ülkeleri İçeren Çeşitli Bölgelere Göre Tarım Sektöründe İşgücünün Cinslere Göre Dağılımı	25
Tablo 5: Azgelişmiş Ülkeleri Kapsayan Bölgelere Göre Kadınların Aktif Nüfus İçinde Oranı ve Bu Nüfusun Tarım Dışı Sektörlere Göre Durumu	27
Tablo 6: Meslek Gruplarına ve Bölgelere Göre Kadın İstihdamının Durumu	28
Tablo 7: Bazı Azgelişmiş Ülkelerde Cinslere Göre Elde Edilen Gelirler	29
Tablo 8: AB Üyesi Ülkelerde 15-65 Yaş Kadınların İstihdamı	31
Tablo 9: Gelişmiş Ülkelerde Sektörlere Göre Kadın İstihdamı	32
Tablo 10: Gelişmiş Ülkelerde Meslek Gruplarına Göre Kadın İstihdamı	33
Tablo 11: Tarım Dışı Sektörde Kadın / Erkek Ücret Oranı	34
Tablo 12: Seçilmiş Sanayileşmiş Ülkelerde Kadınların Bekar ve Evli Olma Durumuna Göre Kadın /Erkek Ücret Oranları ve Aradaki Fark	34
Tablo 13: Cinsiyete Göre Okullaşma Oranı ,1990-1995	38
Tablo 14: Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Okur-Yazar Olmayan Oranı	39
Tablo 15: Türkiye'de Eğitim Harcamalarının Toplam Bütçe Harcamaları İçindeki Yeri	43
Tablo 16: İşgücü Göstergeleri , 1990-1995	50
Tablo 17: Memurların Hizmet Sınıfına Göre Dağılımı,1994	54
Tablo 18: Sigortalı Olan ve Sigorta Kapsamında Olan Nüfus ,1989-1996 ...	57
Tablo 19: Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Kayıtlılık: Cinsiyet ve Sosyal Güvenlik Kurumuna Göre Dağılımı (1992-1996)	58
Tablo 20: Üst ve Orta Düzey Yöneticilerin Dağılımı (Genel, Katma ve Özel Bütçeli Kamu Kurum ve Kuruluşları)	59
Tablo 21: İşteki Durumuna Göre Çalışan Nüfus Oranı	63
Tablo 22: Kadınların İş Kademelerine Göre Dağılıma Örnek	65

Tablo 23: Aile Planlaması Konusunda Bilgi ve Kullanım	75
Tablo 24: Yıllara Göre Parlamentodaki Kadın Üye Sayısı ve Oranı	81
Tablo 25: Temel Ekonomik Göstergeler	86
Tablo 26: Nüfusla İlgili Temel Göstergeler	87
Tablo 27: Dönemlere ve Eğitim Kademelerine Göre Öğrenci Sayısı	90
Tablo 28: Geçiş Aşamasında Okul ve Öğrenci Sayısındaki Gelişmeler	91
Tablo 29: Yıllara Göre Evlenme, Boşanma, Doğum ve Ölümler	98
Tablo 30: Azerbaycan'da Sağlığın Korunması	100

GİRİŞ

Globalleşme ile birlikte iktisadi kalkınma uluslararası bir sorun haline gelmiş ve kalkınmayı engelleyen hızlı nüfus artışı , düşük eğitim ve gelir düzeyi gibi temel sorunlar uluslararası düzeyde tartışılmaya başlamıştır. İktisadi kalkınma düzeyinin belirlenmesinde kullanılan yeni yöntemlerle, kalkınmanın insani boyutu önem kazanmıştır.

İktisadi kalkınma sürecinde, insan gücünün yeniden değerlendirilmesi çerçevesinde, kadın insan gücü potansiyelinin nitelikleri ve bu potansiyelin kalkınma hedefleri doğrultusunda kullanması konusunda zorluklar gündeme gelmiştir.

1970'li yıllardan sonra iktisadi kalkınmanın kadınlarla ilgili hedefleri ve kadın sorunları uluslararası kadın konferanslarına taşınarak dünyanın dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Kadınlar azgelişmişlikten en fazla zarar gören grubu oluşturmaktadır. Azgelişmiş ülke kadınının toplumun geleneksel yapısından kaynaklanan dezavantajlı durumuna eğitimsel ve ekonomik dezavantajlar da eklenmektedir. İktisadi kalkınmayı engelleyen hızlı nüfus artışı doğrudan kadın nüfusun eğitim ve gelir düzeyine bağlıdır.

Bu çalışmada, iktisadi kalkınma sürecinde kadınların yaşadıkları temel sorunlar ön plana çıkarılarak, kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi için kadın sorunlarının hallinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Türkiye ve Azerbaycan kadın sorunlarının yoğunluğu bakımından araştırmaya değer ülkelerdir. İki ülke kadınlarının yaşadıkları sorunların farklılığı, uygulanan yönetim şekillerinden kaynaklanmaktadır. Kadının statüsünün kalkınma hedefleri doğrultusunda yükseltilmesi, her iki ülkenin kalkınma için ihtiyaç duyduğu iç dinamizmi sağlayacaktır.

Uluslararası verilerden yararlanılarak iki ülkenin iktisadi kalkınma düzeyi ve kadınların bu süreçteki rolü daha net bir şekilde gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ KALKINMA VE KADIN

1. İKTİSADİ KALKINMA KAVRAMI

İktisadi kalkınma, salt üretimin ve kişi başına milli gelirin artırılması demek olmayıp, azgelişmiş bir ekonomide iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değişmesi, yenileştirilmesidir. ¹

Üretimin ve kişi başına milli gelirin artması tek başına iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesi için yeterli olmamaktadır. Sosyal göstergelerdeki gelişme iktisadi kalkınmanın sağlanmasında daha etkilidir. Örneğin: Kişi başına eğitim harcamaları, sosyo-kültürel harcamalar ve bu gibi göstergeler iktisadi kalkınmanın en belirgin göstergeleri olarak görülmektedir. Bazı petrol zengini ülkelerin kişi başına milli geliri dünya ortalamasının çok üzerinde olmasına karşın, azgelişmiş veya kalkınmakta olan ülke statüsündedirler. Bu ülkelerin temel sorunu ekonomik göstergelerdeki başarıyı sosyal göstergelerde sağlayamamalarıdır.

1.1. İktisadi Kalkınmanın Önemi

İktisadi kalkınma dünyadaki tüm toplumlar tarafından istenmektedir. Dünyada iktisadi kalkınma yarışından çekilmek ya da yarıştan kopmak hiçbir toplumun arzu edeceği bir durum değildir. ²

Tüm toplumlar için iktisadi kalkınmanın vazgeçilmez olmasının sebebi kalkınmanın avantajların fazla olmasıdır.

¹ Ergül HAN, A. Ayten KAYA , **Kalkınma Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Eskişehir, 1996.s 2

² HAN, KAYA, **ön.ver.**, s.6

Dünyada her gün yeni çeşit mal ve hizmetler üretilmektedir. Bu çeşitlilik, insanların daha fazla üretim ve tüketim yapmalarına yol açmaktadır. Mal ve hizmet üretiminin ve tüketiminin artması toplumların ihtiyaçlarını karşılamada daha yüksek doyum noktasına ulaştığını göstermektedir. Yüksek refah seviyesine ulaşma isteği iktisadi kalkınmayı vazgeçilmez kılmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin iktisadi kalkınmışlık düzeyine ulaşmaları için neler yapmaları ve hangi faktörlere önem vermeleri gerekmektedir?

Az gelişmiş ülkelerin temel ekonomik özellikleri tanımlanırken sermaye yetersizliği, teknolojik gerilik ve nitelikli insan gücü yetersizliğinden bahsedilmektedir. Bu etkenlerin desteklenmesi ve yetersizliklerin giderilmesi ile az gelişmiş ülkelerin iktisadi kalkınma yolunda ilerleyeceği çeşitli iktisadi görüşler tarafından savunulmaktadır. Sermaye yetersizliği ve bundan dolayı teknolojik yetersizlik veya nitelikli insan gücündeki yetersizlikten kaynaklanan teknolojik yetersizlik ; tüm bunlar az gelişmiş ülkelerin bir kısır döngü içerisinde kalmalarına ve bu konumlarını kolayca terk edememelerine yol açmaktadır.

Sermaye, teknoloji ve insan gücü niteliğindeki gelişmeler birbiriyle önsel ve gerisel bağımlılık içerisinde. Bunlardan hangisinin daha önemli olduğu ve hangisine öncelik tanınması gerektiği çeşitli düşünce okulları tarafından tartışma konusu olmaktadır.

Sonuç olarak, yalnız bu üç faktörün de birbirini destekleyici şekilde gelişmesiyle iktisadi kalkınmanın sağlanacağı görüşü ağırlıklı olarak kabul görmektedir.

1.2. İktisadi Kalkınma Düzeyinin Ölçülmesi

İktisadi kalkınma herkes için aynı anlamı ifade etmemekle birlikte, kelime anlamı üzerinde temel görüşler ve kabul edilmiş tanımlar vardır. Bu temel görüşler ve kabul edilmiş ölçümler olmadan hangi ülkenin gerçekte kalkınmış, hangilerinin ise kalkınmakta olan ülkeler olduğunu belirlemek mümkün olmazdı.

İktisadi kalkınma düzeyini ölçmek için kullanılan temel göstergeler GSMH'daki reel yıllık artışlardır. Kişi Başına Milli Gelir de aynı şekilde kalkınmışlık düzeyinin bir göstergesi olabilmektedir.

İktisadi kalkınma bir ülkenin sanayileşmesi olarak da görülmektedir. Çünkü kalkınma ile birlikte, ekonomide tarımın üretimdeki payı azalırken sanayi ve hizmetler sektörünün payı artmaktadır. Tüm bunlara, okuma-yazma düzeyi, okullaşma oranları, sağlık koşulları ve hizmetleri, barınma olanakları gibi sosyal göstergeler de eklenince, iktisadi kalkınma düzeyinin ölçülmesinin tamamlandığı düşünülebilir.

1970'li yıllara kadar iktisadi kalkınma düzeyinin ölçülmesinde kullanılan bu ölçütlerden dolayı bir sorun çıkmamıştır. Ancak 1970'li yıllardaki iktisadi bunalım ile birlikte şu şekilde sorular sorulmaya başlandı; İktisadi kalkınmanın sosyal ve ekonomik getirisinden kimler ve ne ölçüde yararlanmaktadır? İktisadi kalkınma ile birlikte işsizlik, fakirlik ve gelir dağılımında ne gibi değişiklikler olmaktadır? Bu sorular iktisadi kalkınma düzeyinin ölçülmesi için yeni kriterlerin oluşmasına yol açmıştır.

1.3. İktisadi Kalkınma Düzeyinin Ölçülmesindeki Yeni Gelişmeler

1970'li yıllardaki ekonomik bunalımla birlikte, iktisadi kalkınmanın tanımları arasına fakirliğin ve işsizliğin azaltılması, eşitsizliğin giderilmesi gibi tanımlar da girmeye başladı. Bir ekonomide temel iktisadi kalkınma ölçümlerinde iyileşme görülmekle birlikte, işsizlik, fakirlik ve eşitsizlik artarsa, bu şekilde bir iyileşmenin iktisadi kalkınma olarak tanımlanıp tanımlanmayacağı sorgulanmaya başladı. İktisadi kalkınma daha çok insani kalkınma olarak önem kazandı. Artık kalkınma daha çok insani yönü ile algılanmakta ve insanın yaşam düzeyinin iyileşmesi olarak belirlenmekte idi.

Kalkınma kavramının değişmesi ile birlikte iktisadi kalkınma düzeyinin belirlenmesinde kullanılan ölçümler de değişti. İnsan faktörü bu ölçümlerim temelini oluşturmaktadır. Yeni yöntemle hesaplanan kalkınmışlık düzeyi az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki farkın daha belirgin ve gerçekçi olmasına olanak sağlamaktadır. Burada bu ölçütlerden İnsani Gelişme Endeksi ele alınacaktır.

1.3.1. İnsani Gelişme Endeksi (HDI)

İktisadi kalkınmışlık düzeyini belirlemede kullanılan en önemli endeks İnsani Gelişme Endeksidir(HDI-Human Development Index). HDI üç göstergeye dayanmaktadır: doğumda yaşam beklentisi olarak ölçülen ömür; yetişkinlerin okur yazarlılık ve ilk, orta ve yüksek eğitimde okullaşma oranı ile birlikte ölçülen eğitim düzeyi ve satın alma gücü paritesine göre kişi başına GSYİH ile ölçülen yaşama standardı.

HDI'nin belirlenmesinde aşağıdaki değişkenlerin maksimum ve minimum değerlerinden yararlanılmaktadır.

- Doğumda Yaşama Umudu: 25 ve 85 yaş
- Yetişkinlerin okuma-yazma oranı: %0 ile %100
- Birleştirilmiş okullaşma oranı: %0 ile %100
- Satın alma paritesine göre Kişi başına düşen reel GSYİH: 100-40.000 \$

HDI'nin hesaplanmasında kullanılan değişkenler A ülkesine ait verilerine dayanılarak bulunmaktadır.

1. LEI (Life Expectancy Index)- Doğumda Beklenen Yaşama Umudu

x_i Yaşama umudu olarak kabul edilirse;

$$LEI = \frac{\text{Gerçek } x_i - \min x_i}{\max x_i - \min x_i}$$

Örneğin; Doğumda Yaşama umudu 77,9 olan A ülkesi için bu değer;

$$LEI = \frac{77,9 - 25}{85-25} = 0,882 \text{ (1) olarak hesaplanmaktadır.}$$

2. II (Income Index)- Gelir Endeksi

1995 yılında dünyada kişi başına ortalama gelir 5.990 \$ olarak hesaplanmıştır.

Dünyadaki tüm ülkeler dikkate alınarak minimum gelir düzeyi 100 \$, maksimum gelir düzeyi ise 40.000 \$ kabul edilmektedir.

Tüm dünya için kişi başına ortalama gelir düzeyi $y^* = 5.990$ \$'dır.

Kişi başına milli gelirin 40.000 \$ olan maksimum değeri dünyadaki kişi başına ortalama gelirin 6 ve 7 katı arasındadır.

$$\text{Yani } 6 y^* \leq 40.000 \leq 7 y^*$$

Maksimum değere göre düzeltilmiş gelir düzeyini Atkinson şu formülle hesaplamıştır;

$$W(y_1) = y^* + 2(y^{*1/2}) + 3(y^{*1/3}) + 4(y^{*1/4}) + 5(y^{*1/5}) + 6(y^{*1/6}) + 7[(40.000 - 6 y^*)^{1/7}] = 6.311 \$$$

Max. 40.000 gelir düzeyi için düzeltilmiş gelir düzeyi 6.311 \$'dır. Her ülke için bu değer hesaplanırken izlenecek yol o ülkedeki kişi başına GSMH'nin y^* değerinin büyüklüğüne göre Atkinson formülünün oluşturulmasıdır.

Örnek : A ülkesi için kişi başına GSMH 11.636 \$'dır. Bu gelir düzeyi y^* dünya ortalama gelir düzeyinin 1 ve 2 katı arasında yer almaktadır. Dolayısıyla bu gelir düzeyine Atkinson formülünü uygularsak

$$W(y_y) = y^* + 2[(11.636 - y^*)^{1/2}] = 6.140 \$$$

elde ederiz.

A ülkesi için bulunan düzeltilmiş gelir düzeyi $W(Y_y)$ ve $W(Y_1)$ max. gelir düzeyi için düzeltilmiş gelir düzeyi değerlerine göre A ülkesi için Gelir Endeksi;

$$II = \frac{6.140 - 100}{6.311 - 100} = 0,972 \text{ olarak bulunur.}$$

3. ALI (Adult Literacy Index) - Yetişkinlerin Eğitim Endeksi

ALI endeksi her ülke için okuma-yazma oranına göre hesaplanmaktadır.

Örneğin: A ülkesi için yetişkinlerin okuma-yazma oranı %96,7 ise;

$$ALI = 96,0 - 0 / 100 - 0 = 0,967 \text{ (2)}$$

4. 1.,2. ve 3. Derecede eğitim düzeyleri endeksi.

1.,2. ve 3. Dereceden eğitim düzeyleri arasında geçiş oranı A ülkesi için %82 ise bu endeks

$$82 - 0/100-0 = 0,82 \text{ olarak bulunur.}$$

5 . EAI (Education Attainment Index)- Eğitim düzeyleri arasında geçiş endeksi

$$A \text{ ülkesi için EAI} = (2 \times 0,967+ 1 \times 0,820) / 3 = 0,918 \text{ (3)}$$

Tüm bu hesaplamalar sonucunda A ülkesi için bulunan endeksler;

- LEI (1) = 0,882
- II (2) = 0,972
- EAI (3) = 0,918

Örnek :

Ülke	LEI	EAI	II	Toplam	HDI =Toplam/3
A	0,882	0,918	0,972	2,772	0,924
B	0,492	0,621	0,590	1,702	0,568

KAYNAK: UN, HDR,1998,s.107

İnsani Gelişme Endeksinin değerleri A ve B ülkeleri için çok farklıdır. Elde edilen değerlerden A ülkesinin B ülkesi ile karşılaştırıldığında çok fazla gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkenin gelişmişlik düzeyi arttıkça HDI değeri de artmakta, tersi durumda azalmaktadır.

1.3.2. Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi

Daha önce de belirtildiği gibi, iktisadi kalkınmanın yeni tanımlarından biri de eşitsizliğin giderilmesidir. Bu çalışma çerçevesinde eşitsizliğin giderilmesi konusunda cinsler arası eşitsizlikten söz edilmektedir. Cinsiyete dayalı gelişme endeksi (GDI-Gender Related Development Index) ülkeler arasındaki cinsiyete göre farklılıkların gösterilmesinde kullanılan temel endekstir. Bu endeks HDI'nin daha detaylı bir şekilde, cinsiyet bazında hesaplanmış şeklidir.

GDI'yi bulmak için aşağıdaki üç değeri hesaplamak gerekmektedir.

1. Eşit Dağılımlı Yaşama Umudu Endeksi

(Equally Distributed Life Expectancy Index-EDLEI)

$$\text{EDLEI} = \text{Kadın Nüfus Oranı/LEI (kadın)} + \text{Erkek Nüfus Oranı/LEI(erkek)}$$

2. Eşit Dağılımlı Eğitime Katılma Endeksi

(Equally Distributed Educational Attainment Index- EDEAI)

$$\text{EDEAI} = \text{Kadın Nüfus Oranı / EAI} + \text{Erkek Nüfus Oranı /EAI}$$

3. Eşit Dağılımlı Gelir Endeksi

(Equally Distributed Income Index- EDII)

$$\text{EDII} = \text{K.N.O./Gelir İçinde Kadınların Payı} + \text{E.N.O./Gelir İçinde Erkek Gelir Payı}$$

4. **GDI = (EDLEI + EDEAI + EDII)**

$$\text{Örnek: GDI} = (0,913 + 0,920 + 0,874) / 3 = 0,902$$

GDI değeri de HDI değeri gibi gelişmiş ülkelerde yüksek , az gelişmiş ülkelerde ise düşüktür. Örneğin: Kenya'da HDI ve GDI sırasıyla 0,463 ve 0,459 iken, ABD'de 0,943 ile 0,927'dir.³

³ UN, Human Development Report (HDR), Gender Related Development, New-York, Oxford University Press, 1998, s 138-139.

1.3.3. Cinsiyete Dayalı Güç Ölçüsü (GEM)

GEM (Gender Empowerment Measure) değeri kadın ve erkeklerin ekonomik ve politik hayata ne kadar aktif bir şekilde katıldıklarını göstermektedir. GDI değeri yeteneklerin genişliğini gösterirken, GEM değeri bu yeteneklerin hayatta sağladığı avantajları göstermektedir.

GEM değerini bulmak için cinsiyete ve aşağıdaki değişkenlere göre endeksler hesaplanmaktadır.

- Parlamenter oran
- Yönetici ve İdareci Oranı
- Uzman ve Teknisyen Oranı
- Gelir Payı

GEM = (Parlamentoda Temsil Endeksi + Yönetici, İdareci, Uzman ve Teknisyen Pozisyonunda Bulunanlar İçin Hesaplanan Endeks) / 3

Örnek : $(0,384 + 9,846 + 0,069) / 3 = 0,433$

GEM değeri de ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre artmaktadır. Örneğin: Bu değer Kanada için 0,720, Mısır için 0,258'dir. ⁴

---

⁴ HDR, ön.ver.,1995,s.73

2. İKTİSADİ KALKINMADA KADININ ROLÜ

Dünya ekonomisi için globalleşme kaçınılmaz bir olay olar görülürken, globalleşmenin yararları ve zararları çeşitli açılardan değerlendirilmektedir. Dünya ekonomisindeki hızlı globalleşme eğilimleri hedef Pazar ve kitlelerin de genişlemesi beraberinde getirmektedir. Rekabetin arttığı böyle bir ortamda kalkınmakta olan ülkelerin bu gelişmelere ayak uydurması için sosyo-ekonomik politikalarında radikal değişiklikler yapmalarını zorunlu kılmaktadır.

En önemli gelişmeler iş piyasasında yaşanmaktadır. Beyin gücünün her türlü mekanik ve maddi gücün önüne geçmesi ülkelerin mevcut insan gücü potansiyelini gözden geçirmesini gerektirmektedir. Ülkelerin iktisadi kalkınma hedeflerinin içerisinde eğitilmiş insan gücü potansiyelini arttırmak en önemli konu haline gelmiştir.

Dünya nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan kadınların istihdam ve eğitim olanaklarından eşit bir şekilde yararlandırılmak suretiyle kalkınma için gereken potansiyeli oluşturacağı görülmektedir. Bir insan gücü olarak kadın gücünün yeniden değerlendirilmesi düne kadar ev işi niteliğinde olan işlerin piyasa ekonomisinin talebi gereği nitelik değiştirmesidir. Özellikle hizmet sektöründeki bazı mesleklerin kadına özgü meslekler olarak görülmesi bu değişimin bir sonucudur.

Bu bölümde araştırmanın konusunu oluşturan kadının iktisadi kalkınma sürecinde üstlendiği role ve kadının bu rolünün belirlenmesine etki eden faktörlere değinilecek. Bölümün alt başlıklarını oluşturan kadın eğitimi ve kadın istihdamının bugünkü durumu kadının dünya kalkınmasında rolünü belirlemektedir. Anlatılan konularda zaman zaman sayısal verilere de başvurularak kadın eğitim ve istihdamındaki mevcut durum ve bu durumun iyileştirilmesi için atılması gereken adımlara da yer verilmektedir. Ayrıca, gelişmiş ve azgelişmiş ülke bazında gelişmiş ülkelerin bugünkü duruma nasıl

geldikleri ve az gelişmiş ülkeleri bu bağlamda bekleyen sorunlara değinilmektedir.

2.1. Temel İktisat Teorilerinde Kadın Bakış Açısı

İktisat biliminin teorik olarak gelişmesi A.Smith'in 1776'da yayınlanan "Milletlerin Zenginliği" eserinin yayınlanması ile başlamıştır. Bir bilimin içermesi gereken kavram ve değimler de iktisat bilimi için o tarihlerde ortaya atılmıştır. İktisat bilimi içerisinde yer alan en önemli kavramlar kıtlık, rasyonellik ve rekabettir. Kıtlık kavramı ile tüm dünyadaki kaynakların kıt olduğu ve insanların bu kıt kaynaklarla en yüksek refah seviyesine ulaşmalarının gerekliliği vurgulanmaktadır.

Klasik iktisat bir de "ceterius paribus" (diğer koşullar sabitken) varsayımı ile bu kavramların geçerliliğini belli bir çerçeve ile sınırlandırmıştır. Klasik teorinin devamcıları olan Keynezyen ve Neoklasik teoriler de bu kavramlarda belli bir anlam farkı gözetmeksizin gelişmiştir. Bu teorilerden ideolojik olarak farklı olan Marksist iktisat teorisi artı değer üzerinde durmuş ve artı değer olmayacağı sınıfsız toplumun sorunsuz toplum olacağını belirtmiştir. Ancak ev içi artı değer nasıl oluştuğuna ve bu artı değer nasıl ortadan kaldırılacağına dair bu teoride hiçbir ipucu verilmemiştir.

Durum böyle iken, temel iktisat teorileri kadın bakış açısını içeriyor mu veya kavram ve varsayımlar kadının toplumsal rolü ile bağdaşiyor mu? Bu sorulara cevap vermek için öncelikle klasik iktisat teorisinin "diğer koşullar sabitken" varsayımının dışındaki olaylara bakalım.

Örneğin; Rasyonel davranışın iktisadi davranış olarak kabul edilmesi ile duygusallık iktisat dışına itilmektedir. Kadınlar duygusal oldukları için akılcı karar veremeyecekleri sonucuna varılarak iktisat dışı bırakılmaktadır.

Rekabet kuramı ile bireysellik ve bencillik iktisat kuramı içine alınmış, çoğulculuk ve paylaşımcılık kuram dışı kalmıştır. Kadının geleneksel anne ve eş rolleri bireysellik ve bencillik kavramları ile bağdaşmamaktadır.

Bu gibi örnekler çoğaltılabilir. Temel iktisat teorilerinin kavram ve varsayımlarına yönelik eleştiriler iktisatta yeni akımların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Eleştiri yönleri ağır olan bu akımların en önemlisi postmodernizmdir. Kadın bakış açısını iktisat teorilerine dahil etmek isteyen iktisatçılar kendi fikirlerini bu akım içerisinde açıklamaktadırlar. Bundan sonraki bölümde postmodernist bakış açısı içerisinde gelişen feminist iktisadi bakış açısının iktisat teorilerine kadın bakış açısını dahil etme çabalarına değineceğiz.

2.2. Yeni İktisat Teorilerinde Kadın Bakış Açısı

1970 ve 1980'li yıllarda dünya ekonomisinde yaşanan darboğazlar temel iktisat teorilerinin sorgulanmasına ve eleştirilmesine yol açtı. Postmodernizm temel iktisat teorilerine eleştiri ve başkaldırı niteliğinde o yıllarda ortaya çıktı. Temel iktisat teorilerinin bir meta niteliğinde gördükleri insanın fiziki gücünden çok, zihinsel gücü tartışılmaya başlandı. Kıtık kavramına karşılık bolluk , rekabet kavramına karşılık işbirliği, rasyonellik(bencillik) kavramına karşılık paylaşımcılık kavramları önem kazandı. Postmodernist düşünceye öncülük eden akımlar feministler, çevreciler ve barıştan yana olan akımlardır. Temel iktisat teorilerinde kendine yer bulamayan kadın iktisadi bakış açısı postmodernizm ile birlikte feminist iktisatçılar tarafından savunulmaktadır. Feminist iktisat, iktisat disiplininin tüm yaklaşım, model, yöntem, kavram ve tanımlarının ve hatta kapsam ve konusunun eleştirel bir bakışla , öncelikle de kadınların iktisadi durumlarını kadın ve erkek arasındaki iktisadi eşitliği sağlayacak şekilde geliştirme amacıyla kadınların iktisadi konumlarının, davranışlarının bunların sonuçlarını hesaba katarak yeniden gözden geçirip irdelenmesidir. ⁵

⁵ Ufuk SERDAROĞLU, "Kişisel Olan Sadece Politik Değil, Aynı Zamanda İktisadidir". **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 197, s.3

Feminist iktisadın temel hedefi iktisadı toplumsal, cinsiyetçi, ırkçı taraflarından kurtarıp iktisat alanının hem kadın hem de erkek değerlerini ve farklı konuları içerebilecek biçimde genişletilebilmesidir.⁶

Temel iktisadi görüşler çerçevesinde kadının toplumsal rolünün(eğitim, istihdam gibi) incelenmesi feminist iktisadı tatmin etmemektedir. Feminist iktisat daha çok iktisatta yeni bir akım oluşturma ve bu akım içerisine de kadın bakış açısını dahil etmektir.

2.3. Eğitimin İktisadi Kalkınmaya Katkısının Belirlenmesi

Bir toplumun kaynaklarının ne ölçüde etkin olarak dağıtıldığı sorusu, genellikle toplam ulusal gelirden veya üretimde bir artış olarak tanımlanan ekonomik büyüme kavramıyla önemli ölçüde bağlantılıdır. Ekonomistler eğitimin ekonomik kalkınmaya katkısının büyüklüğü ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan Denison'un (1962) 1910-1960 yılları arasında ABD'nin ulusal gelirindeki veya GSMH'deki artışında, farklı üretim faktörlerinin ayrı ayrı katkısını belirlemek amacıyla üretim fonksiyonu kavramını kullandığı çalışmalardır. ABD'deki ilk çalışmalar, işgücünün sayısı ve fiziki sermayedeki artışların GSMH'deki artışı açıklamadığını göstermiştir. Büyük bir "artık faktör" vardı ve Denison bu artışı teknolojik ilerleme ile birlikte işgücünün niteliğindeki gelişmelerle açıklamıştır.⁷

1950'lerin sonları ve 1960'ların başında İngiltere ve ABD'de gelişen insan sermayesine yatırım kavramı, eğitim ile ekonomi arasındaki ilişkilere olan ilgiyi yeniden canlandırmıştır. O tarihten itibaren eğitim ekonomisi alanındaki araştırmalar ve yayınlar çok hızlı bir artış göstermiştir. Eğitim ekonomisi eğitimin ekonomik kalkınmaya katkısı, eğitim yatırımlarının karlılığı, ekonomik

⁶ SERDAROĞLU, ön.ver.,s.5

⁷ G. PSACHAROPOULOS, **Economics of Education: A Review**, (Eğitim Ekonomisi), Economics of Education Research and Studies, Oxford:Pergamon Press; 1987, s. 1-8'den çeviri,cevirenler; Y.Kavak,B. Burgaz,s. 5

kalkınmada eğitilmiş insan gücünün rolü, eğitimin maliyeti ve finansmanı, eğitimin gelir dağılımı üzerindeki etkileri gibi konuları içermektedir.⁸ Yapılan diğer çalışmalar sonucunda da Denison ile aynı sonuca ulaşılmış ve ABD'deki çıktılarının büyük bir bölümününün eğitim yatırımları ile açıklandığı ileri sürülmüştür.

Tablo1: Ülkelere Göre Eğitimin Ekonomik Kalkınmaya Katkısı

Ülke	Yıllık Katkı %
KUZEY AMERİKA	
Kanada	25,0
ABD	15,0
AVRUPA	
Belçika	14,0
Danimarka	4,0
Fransa	6,0
Fed.Almanya	2,0
Yunanistan	3,0
İsrail	4,7
İtalya	7,0
Hollanda	5,0
Norveç	7,0
İngiltere	12,0
S.S.C.B.	6,7
L.AMERİKA	
Kolombiya	4,1
Arjantin	16,5
Brezilya	3,3
Şili	4,5
Ekvator	4,9
Honduras	6,5
Meksika	0,8
Peru	2,5
Venezuela	2,4
ASYA	
G.Kore	15,9
Japonya	3,3
Malezya	14,7
Filipinler	10,5
AFRİKA	
Gana	23,2
Kenya	12,4
Nijerya	16,0

Kaynak: Mark Blaug, "The Economic Value of Education", 1992, s. 472

Tabloda ülkelere göre eğitimin iktisadi kalkınmaya katkısı oransal olarak gösterilmiştir. Burada dikkat çeken en önemli nokta, eğitimin ekonomiye katkısının en çok olduğu ülkelerin gelişmiş ülkeler olmasıdır. Diğer önemli nokta

⁸ Türkiye'de ve Dünyada Mesleki Eğitim ,Türkiye İşveren Konfederasyonu, Ankara,1997

ise son yıllarda ekonomileri hızla gelişen ve Asya Kaplanları olarak adlandırılan G. Kore, Japonya, Malezya ve Filipinler' de katkı oranını yüksek olmasıdır.

Zengin ülkelerin fakir ülkelere daha yüksek okur-yazarlık düzeyine sahip olması ve eğitime daha fazla yatırım yapması gerçeği, zengin ülkelerin eğitime daha fazla harcama yapmayı göze aldıkları anlamına gelmektedir.

Eğitim yatırımları fiziki sermaye yatırımlarını tamamlamaktadır. İnsana mı, yoksa makineye mi yatırım sorusuna cevap vermek için hükümetlerin bu iki yatırım türüyle ilgili fayda-maliyet analizi karşılaştırması yapması gerekmektedir.

Savunma harcamalarının yılda toplam 781 milyar dolara ulaştığı dünya ekonomisinde, gelecek on yıl içerisinde eğitime her yıl fazladan 7 milyar dolar ayrılması, uluslararası topluluğun henüz başaramadığı bir görevdir. Oysa, on yıl içerisinde fazladan yapılacak olan bu yatırım sonucunda dünyada eğitilmemiş çocuk kalmayacaktır.⁹

Eğitimin ekonomik kalkınmadaki bu inkar olunmaz payı ülkelerin hükümet politikalarında son yıllarda değişikliğe yol açmış ve eğitim politikası siyasi boyut kazanmıştır.

2.4. İktisadi Kalkınmada Kadın Eğitimi

Eğitim, kadınların iktisadi kalkınmadaki rolünü belirleyen en önemli etkidir. Eğitim seviyesi yüksek olan kadınlar daha geç evlenmekte, çoğunlukla ücretli bir işte çalışmakta ve ev dışına çıkarak sosyal faaliyetlere katılabilmektedirler.

Aile gelirinin yükseltilerek yoksulluğun azaltılmasında, sağlık ve beslenme koşullarının iyileştirilmesinde ve aile ölçeğinin küçültülmesinde kadınların eğitilmiş olmasının büyük etkisi olduğu belirtilmektedir. Çünkü ,eğitim

---

⁹ UNICEF ,Ulusların Gelişmesi, 1996 yılı raporu

sonucu kadınlar kendi hayatları için kendileri karar vermekte, kendilerine güvenleri artmakta, kaderlerini değiştirebilecek nitelikte kararlar alabilmektedirler. İktisadi kalkınma sürecinde eğitim kadınların bakış açısının değişmesinde, beklenti ve olanaklarının artmasında belirleyici konumdadır.¹⁰

2.4.1. Azgelişmiş Ülkelerde Kadın Eğitimi

Azgelişmiş toplumların geleneksel ve dine dayalı yaşam biçimi eğitim sisteminin de bu yönde olmasına neden olmaktadır. Hem kadınlara ,hem de erkeklere geleneksel eğitim sistemiyle hizmet verilmekte, ancak çoğu zaman kalite aynı olmamaktadır. Erkeklerin üniversite eğitimi alma imkanının kadınlardan daha fazla olduğu belirtilmektedir. Aileler kızlarını, gelecekte anne ve eş olarak yüklenecekleri rolü daha iyi yerine getireceklerini düşünerek eğitmektedirler. Azgelişmiş ülkelerde kadınlar her konuda olduğu gibi, eğitim konusunda da engellenmektedirler. Eğitim alma imkanı olmayan kadın geleneksel engelleri aşamamaktadır.

1991 yılı verilerine göre azgelişmiş ülkelerde kadınların okur-yazarlılık oranı yaklaşık %32'dir. Bu oran erkeklerde %52'dir.¹¹

Okur-yazar olanların içinde kırsal kesim kadınları en düşük , kentli erkekler en yüksek oranı oluşturmaktadır. UNESCO'nun tahminine göre 2000 yılında tüm dünyada okur-yazar olmayan kadınların oranı %28,2 olacaktır.

Azgelişmiş ülkelerde 7 ve 9 yaş arası okula giden kız öğrenciler bu yaştaki kızların %53'ü oranındadır. Bu oran yaş arttıkça azalmaktadır. Yaşı 12-17 arasında olan kızların sadece %28'i okula devam etmektedir. Bunun sebebi de kızların küçük yaşta okulu terk ederek evlenmesi ve çocuk sahibi olmasıdır.

¹⁰ Youth Sourcebook on Sustainable Development, ISD,1995, <http://iisd.co/youth/ysbk>

¹¹ <http://iisd.co/youth/ysbk>

Dünya ülkelerinin çoğunda kızlar erkeklerden daha az eğitilmiş, daha az yiyecek tüketmekte ve sağlık hizmetlerinden daha az yararlanmaktadır. Dünya sağlık örgütünün (WHO) 1986 yılı verilerine göre Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'te anneleri büyük çoğunlukla eğitimsiz olan yeni doğmuş kız bebeklerinin 1/6'sı açlık ve sağlık koşullarının yetersizliğinden ölmektedirler. 1970-1990 yılları arasında az gelişmiş ülkelerde eğitilmiş kadınların oranı (1970) %33,6'dan (1990) %46,5'e yükselmiştir. Dünya çapında kadınların 3/4'ü eğitimsizdir. Bu oran tüm dünya nüfusunun 2/3'üne eşittir.

Kadınların eğitim düzeyinin yükseliş trendi erkeklerden daha yavaştır. İstatistikler annelerin eğitim düzeyinin çocuk sağlığını ve eğitimini, babanın eğitim düzeyinden daha fazla etkilediğini göstermektedir.¹²

2.4.1.1. Az gelişmiş Ülkelerde Kadın Eğitime Yapılan Yatırımlar

Az gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınmanın hızlanması ve yoksulluğun azaltılması, eğitim düzeyindeki gelişmelerle ve eğitim yıllarının uzaması ile yakından bağlantılıdır. Örneğin: Bu ülkelerde 6 yaşında bir çocuğun 1980 yılında 7,6 yıl okula devam etmesine karşılık, 1990 yılında bu rakam 8,5 yıl olmuştur. Artan eğitim talebinin karşılanması için az gelişmiş ülkelerde birçok önlemler alınsa da, nüfusun büyük kısmının okuma-yazma bilmemesi bu yatırımların yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. 1990 yılında Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da eğitime yapılan yatırımlar GSYİH'nin sadece %5,2'si kadar olmuştur. Doğu Asya'da bu oran %3,4'tür. Tüm Afrika kıtasında eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payı %4,2 olarak belirlenmiştir. Az gelişmiş ülkelerin çoğunun dış borç altında ezilmesi ve bu borçlarının giderek artması, bütçe kalemleri içinde en büyük payın dış borç ödemelerine tahsis edilmesine sebep olmaktadır. Durum böyle olunca eğitim harcamaları da bundan nasibini almaktadır. Az gelişmiş ülkelerde kadın eğitiminin erkeklerden düşük olması kadın eğitime daha fazla özen gösterilmesini gerekli kılmaktadır.

¹² UN, Women in Development; Trends and Statistics, **The World Survey on the Role of Women in Development**, <http://www.un.org/womenwatch/daw/news/pressrel.htm>

Son 30 yılda bazı ülkelerde özellikle kadın eğitiminin iyileştirilmesine yönelik programlar uygulamaya konmuştur. 1975 yılının kadın yılı ilan edilmesi ve bu yılda 1. Uluslararası Kadın Konferansının düzenlenmesi(Mexico City – 1975) dünya devletlerinin kadınların problemlerini daha belirgin bir şekilde görmelerini sağlamıştır. Politikacılar sağlam bir toplumun temelini kadınların ve çocukların mutluluğu tarafından belirlendiğini kabul etmişlerdir.¹³

2.4.1.2. Azgelişmiş Ülkelerde Kadın Eğitim Yatırımlarının Getirisi

Eğitim yatırımlarının getirisi ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve eğitim kademelerine göre değişmektedir. Azgelişmiş ülkelerde eğitim yatırımlarının getirisi gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir.

Tablo 2: Eğitim Yatırımlarının Getiri Oranı (%) –1992

Ülke Grupları	İlkokul	Orta Öğretim	Yüksek Öğretim	Ülke Sayısı
Gelişmekte olan ülkeler	24,2	15,4	12,3	30
1)Düşük gelirli ülkeler	27,3	17,2	12,1	11
2)Orta Gelirli ülkeler		14,3	12,4	19
Sanayileşmiş ülkeler		10	9,1	14

KAYNAK: M.Blaug , **The Economic Value of Education**, s. 108

Eğitim yatırımlarının getirisi cinslere göre incelendiğinde kadın eğitim yatırımlarının getirisinin erkek eğitim yatırımlarının getirisinden ortalama olarak daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Cinslere Göre Eğitimin Getirisi

Ülke	Eğitim Düzeyi	Getiri Oranı	
		Erkek	Kadın
Kolombiya	Mesleki Okul	35,4	39,8
Ruerto Rico	Orta Okul	26,3	44,9
Yeni Zelanda	Orta Okul	19,3	25,3
Almanya	Mesleki Okul	9,0	11,3

Kaynak : M.Blaug,s. 343

¹³ UN, Women in Development; Trends and Statistics,
<http://www.un.org/womenwach/daw/news/pressrel.htm>

Kadın eğitimine yapılan yatırımlar uzun dönemde az gelişmiş ülkelerin en karlı yatırımları konumuna gelmektedir. Örneğin: Kız çocuklarının ilk öğretim okullaşma oranında 10 puanlık bir artış sonucunda bebek ölüm hızı 1000'de 4,1 oranında azaltılabilmektedir. Kız çocuklarını orta öğretim oranının aynı oranda artması durumunda ise, bebek ölüm hızında 1000'de 5,6'lık bir azalma görülmektedir. Kadın eğitimin yatırımlarının getirisinden bahsedildiği zaman sayısal değerle ifade edilemeyen birçok olumlu etkisinin olduğu da dikkate alınmalıdır.¹⁴

Eğitim verimlilik artışı olarak farklı kanallardan iktisadi kalkınmayı etkilemektedir. Eğitimin istihdam imkanını artırdığı herkes tarafından bilinmektedir. Örneğin: Brezilya'da lise mezunu evli kadınlar ilk okul mezunlarında 3-4 kat daha fazla istihdam imkanına sahiptir. Aynı şekilde, hiç eğitim görmemiş kadınlarla karşılaştırıldığında, ilk okul mezunu kadınların istihdam şansı 2 kat daha fazladır.¹⁵

Kadın eğitiminin bazı sosyal ve ekonomik göstergeler üzerindeki etkileri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Annenin eğitim düzeyi ne kadar yüksekse, bebek ve çocuk ölümleri o kadar azalmaktadır.
2. Eğitimli annelerin çocukları daha iyi beslenmekte ve daha az hasta olmaktadır.
3. Doğurganlık: Eğitim, bir dereceye kadar istihdam fırsatlarını arttırarak kadınların daha geç evlenmesi ile sonuçlanmaktadır. Ayrıca, eğitilmiş kadınlar doğum kontrol yöntemlerini daha iyi bildikleri ve kullandıkları için nüfus artışı azalmaktadır.

¹⁴ BLAUG, ön.ver., s.108-109.

¹⁵ Aynı, s. 343

4. Eğitimi kadınlar kalkınma girişimlerini daha kolay kabul etmekte, bu girişimlere katılıp onları etkilemekte, kendi kızlarını okula göndermektedirler.

2.4.2. Gelişmiş Ülkelerde Eğitime ve Kadın Eğitimine Yapılan Yatırımlar

Tarih boyunca geliştirilen iktisadi kalkınma teorileri ve benimsenerek uygulanan kalkınma stratejileri her ne kadar farklılık gösterse de toplumların temelde benimsedikleri ve iktisadi kalkınmanın olmazsa olmaz niteliğinde şartları vardır. Bu şartlardan en önemlisi toplumun tüm fertlerinin eğitim seviyelerinin yükseltilmesidir.

Eğitim seviyelerinin yükseltilmesi için toplumlar belli bir maddi kaynağa gereksinim duymaktadırlar. Maddi kaynak ise belli bir ekonomik kalkınma düzeyinde sağlanmaktadır. Eğitim için harcanan bu maddi kaynaklar gelecekte ekonomik kalkınmayı daha da hızlandırarak, yapılan harcamaları katlayarak ekonomiye katkıda bulunmaktadır.

Dünyada uluslararası rekabetin artması bir yandan nitelikli insan gücü ihtiyacını giderek arttırmakta, diğer taraftan ise insan kaynakları yönetiminin daha etkin hale getirilmesini gerektirmektedir. Nitelikli insan gücü kaynaklarının artırılması yarışında gelişmiş ülkeler önde gelmektedirler. Çünkü, daha 1960'lı yıllarda Denison'un yaptığı araştırma sonucunda ülke ekonomilerine eğitimin ne kadar fazla katkısı olduğu ispatlanmıştır. Bu anlamda, iktisat teorilerinde "iktisadi insan" kavramının dışına itilmiş kadınların bir insan kaynağı olarak yeniden değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Kadınların üretken güç olarak iktisatta yer almaları bu üretken güce yapılan yatırımların önemini arttırmaktadır. Eğitim yatırımları bu yatırımların başında gelmektedir.

Gelişmiş ülkeler, cinsler arası eğitim farklılığını gidererek yetişkinlerde eğitim oranını %99'a çıkarmıştır.¹⁶

---

¹⁶ UN,HDR, **Gender Related Development**, 1998, www.undp.org/hdro/98.gdi

2.4.2.1. Gelişmiş Ülkelerde Kadın Eğitim Yatırımlarının Getirisi

Son 30 yılda, gelişmiş ülkelerde kadınların artan oranda profesyonel iş hayatına dahil olması ve yönetim kadrolarında kadın yöneticilerin daha fazla görülmesi elde ettikleri eğitim ve öğretimin sonucu olarak başarılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin aksine, gelişmiş ülkelerde kadınların yüksek eğitimdeki artış oranı erkeklerden daha yüksektir. 1994-1995 yılı UNESCO verilerine göre, gelişmiş 11 ülkeden elde edilen verilerden kadınların %20'si yüksek eğitim sonrası matematik ve bilgisayar konularında uzmanlık derecesi aldıkları görülmektedir. Bazı gelişmiş ülkelerde bu oran %50'ye kadar çıkmaktadır.

1990 yılında ABD'de işletme ve yönetim dalında yüksek lisans derecesi alanların %34'nü, doktora derecesi alanların ise %24'nü kadınlar oluşturmuştur. Güney Kore'de mühendis kız öğrencilerin oranı 1985'te %3'ten 1990'da %7'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde bu oranlar sırasıyla Avustralya'da %5'ten %9'a, Tunus'ta %10'dan %15'e, İspanya'da %11'den %21'e yükselmiştir.¹⁷

Gelişmiş ülkelerde izlenen eşitlikçi eğitim politikası sonucunda gelişmişliğin temel göstergelerinde de belirgin değişiklikler olmuştur.¹⁸

Örneğin, eğitim endeksinin 0,99 olduğu Kanada'da, yaşama umudu 0,90, doğumda yaşama umudu %79 olmuştur. Kadınların eğitim düzeyinin %99 olduğu gelişmiş ülkelere Kanada'da kadın parlamenter oranı %21,2, kadın yönetici oranı %42,2, kadın profesyonel ve teknikerler %56,1 olarak saptanmıştır. Bu ülkede kazanılan gelir içerisinde kadınların payı %38'dir. Azgelişmiş ülkelerin birçoğunda parlamentoda tek kadın bulunmazken

¹⁷ UNESCO, 1997, **tablo 3.11**

¹⁸ ILO, **International Labor Review**, Geneva, 1997, s. 97

İsviçre'de parlamenterlerin %40,4'nün kadınlardan oluşması yüksek eğitim ve gelişmişlik seviyesinin bir örneğidir.¹⁹

2.5. İktisadi Kalkınma Ve Kadın İstihdamı

İkinci Dünya savaşı kadınların işgücü piyasasına katılımında bir dönüm noktası niteliğindedir. Savaş sırasında azalan erkek işçilerin kadın işçilerle telafi edilme durumu söz konusu olmuştur. Savaş bittikten sonra savaşın yıkıntılarını gidermek ve ülkelerinin kalkınmalarını gerçekleştirmek için kadınlar aktif rol üstlenmiştir. Savaştan önce ABD'de toplam işgücü içerisinde kadınların oranı %16 iken, savaş sonrasında %40'a ulaşmıştır. Bu oran artarak devam etmiş ve 1982'de %53'e ulaşmıştır. Kapitalist toplumlarda kadın işgücünün işgücü piyasası içindeki payı giderek artmaktadır.

Pasifik ülkelerde de az gelişmiş ülkelerin temel özelliği olan ucuz işgücü gibi kadın işgücü ekonominin temel hedefi olmaktadır. Ekonomik gelişme ile birlikte günlük iş saatlerinin azaltılması ile kadınlar için uygun olan yarım günlük işler ön plana çıkarmaktadır. Diğer taraftan bu işler tüketiciyi koruma, halkla ilişkiler, ev ihtiyaçlarını karşılama ve kişisel ihtiyaçları karşılama gibi işler olduğu için kadının doğal yapısına uygun işler olarak nitelendirilmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde, tarım sektöründe kadın istihdamının yüksek olması ve bu sektörde istihdam edilen kadınların tarım ürünlerinin büyük bir kısmını üretmeleri dikkat çekmektedir. Az gelişmiş ülkelerde, tarım sektöründe istihdam edilen kadınlar toplam işgücünün %40'ını oluşturmaktadır. Bazı ülkelerde bu oran %80'e kadar çıkmakta ve tarımsal üretimin %50'si kadınlar tarafından üretilmektedir.

Bunun dışında kadınların diğer sektörlerde de önemli işlevi vardır. Özellikle serbest piyasa ekonomisinin ilk çağlarında sanayi sektörünün ön plana

¹⁹ UN,HDR, Gender Empowerment Measure, 1998, www.undp.org/hdro/98.gem

çıkması, hizmet sektörüne önem verilmemesi ve bu sektörde daha düşük ücretle kadınların istihdam edilmesi dikkat çekmektedir. Daha sonra hizmet sektörünün önem kazanması kadınların bir bakıma avantajlı duruma gelmelerine neden olmuştur. Bu durum, günümüzde hizmet sektörünün feministleşmesi olarak yorumlanmaktadır. Böylece, iş piyasasında kadınlar lehine bir hareketlenme gözlenmektedir. Kadın emeğinin kalkınmayı nasıl etkilediği, kısaca aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

- Kadınların kalkınmaya katkısı inkar olunmaz boyuttadır.
- Kadınlar kalkınma aşamasında en fazla ezilen gruptur.
- Kadınlar ağırlıklı olarak, az gelişmiş ülkelerde, ücretsiz aile işçisi durumundalar.
- Ücretli çalışan kadınlar daha çok, kadın işi sayılan işlerde, marjinal ve düşük ücretli işlerde yoğunlaşmışlar.
- Kadınların kalkınmaya direkt etkisinin yanında aile beslenmesini sağlamak, erkek işçilerin besin ve temizlik gibi işlerinden de sorumlu olmak gibi endirekt etkileri çok büyüktür.²⁰

2.5.1. Az gelişmiş Ülkelerde Kadın İstihdamı

Az gelişmiş ülkelerde üretim yapısı incelendiğinde emek yoğun teknolojilerle üretilen ürünlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Üretim maliyetlerinin düşürülmesi için ucuz işgücü olarak kadın işgücü yoğun bir şekilde istihdam edilmektedir. Özellikle ucuz emeğin yoğunlukta olduğu giyim ve elektronik sektörleri kadınların çoğunlukta olduğu sektörlerdir.

Yeniden yapılanan kapitalizm kendi vatanında ucuz ve çifte vardiyalı (ev içi ve ev dışı işler) kullandığı kadın emeği sayesinde üretimde kullanılan toplam emek maliyetlerini azaltabilmiştir.

²⁰ Harriet BRADLEY, **Gender and Power in the Workplace; Analysing the impact of Economic Change**, Hong-Kong, 1999

Az gelişmiş ülkelerde kadınlar genelde tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi konumunda çalışmaktadırlar. Bu ülkelerde kadınlar en önemli tarım ürünleri üreticisidir. Kadınlar zamanlarının büyük bir kısmını yakıt ve su teminine, ev işlerine harcamaktadırlar.

Az gelişmiş ülkelerde çalışan kadınlar genellikle enformel sektörlerde ve kocaları adına çalışmaktadırlar. Formel sektörde çalışan kadınlar temizlik işleri, ev hizmetleri, ihracata yönelik üretim sahaları ve tarım sektöründe çalışanların %70 ile %90'ını oluşturmaktadır. Afrika ve Asya'da kadınlar ortalama olarak günde 13 saat çalışmaktadır. Harcanan bu emek karşılığında kadınlar erkeklerden daha az ücret almaktadır.²¹

Kadın istihdamının bu kadar önemli olduğu az gelişmiş ülkelerde çalışma koşullarının iyileşmesi için kadınların eğitilmiş olması gerekmektedir. Eğitilmiş kadının verimliliği artmakla birlikte, haklarını daha iyi savunabilir ve daha insanca çalışma koşulları talep edebilirler.

2.5.1.1. Az gelişmiş Ülkelerde Sektörlere Göre Kadın İstihdamı

Az gelişmiş ülkelerde kadın emeği ekonomide önemli yere sahiptir. Kadınların ekonomik faaliyetleri kentte kırdan daha düşüktür. Kırsal kesim kadınları ağırlıklı olarak tarımda istihdam edilmektedirler. Kentteki eğitilmiş kadınların bir kısmının işsiz olduğu belirlenmiştir. Eğitim sonrası kadınların istihdam olanaklarının sınırlı olması kadın eğitimi engelleyen bir başka husus olarak tanımlanmıştır. Bir çok işveren nitelikli ve eğitilmiş erkeklerin , aynı nitelikteki kadınlardan daha başarılı olduklarına inanmaktadırlar. Dolayısıyla kadınlara sadece tarımsal alanda fırsat tanınmaktadır. Kadın tarım işçisi günde 12 ile 19 saat çalışmaktadır. Kadın ucuz işgücü kaynağı olarak görülmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde kadın ve erkek ücretlerinde yasalarla bir ayırım yapılmasa da uygulamada kadın ücretleri daha düşüktür. Bu ücret

²¹ 4. Dünya Kadın Konferansı, Beijing, 1995, <http://www.igc.org/beijing/beijing.html>

farklılıkları sektörlere göre değişmekte, sanayi ve hizmet sektöründe çalışan kadın uzman işçiler aynı nitelikteki erkek işçilerden %15 daha az ücret elde etmektedirler.²²

Az gelişmiş ülkelerde kadın istihdamına sektörel bazda bakıldığında kadınların sanayi ve hizmet sektörlerinde daha çok marjinal işlerde ve daha düşük ücretle çalıştıkları görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerin temel ihracatını tekstil ve tarım ürünleri oluşturmakta ve bu sektörlerde de kadınlar ağırlıklı olarak istihdam edilmektedir. Hizmet sektöründe ise kadınlar daha çok sekreterlik, satış elemanı, büro elemanı şeklinde istihdam edilmektedirler.

Tüm bunlarla beraber az gelişmiş ülkelerde eğitilmiş kadınlar iş piyasasında belli mesafe kat etmişler. Sonuç olarak kadınların eğitim düzeyi arttırılırsa sektörler göre istihdam oranının da artacağı söylenebilir.

2.5.1.1.1. Tarım Sektöründe Kadın İstihdamı

Az gelişmiş ülkelerde kadın işçiler, özellikle tarım alanında büyük oranda istihdam edilmektedirler. Tarımda çalışan kadınlar Afrika ve Asya'nın bazı ülkelerinde %60-80 oranında, Latin Amerika'nın bazı ülkelerinde ise %40 oranındadır.²³

Aşağıdaki tabloda çeşitli ülkelere bölümlere göre ,tarım alanında istihdam edilen kadınların oransal büyüklükleri verilmiştir.

Tablo 4: Az gelişmiş Ülkeleri İçeren Çeşitli Bölgelere Göre Tarım Sektöründe İşgücünün Cinslere Göre Dağılımı

BÖLGE İSİMLERİ	KADIN %	ERKEK%
Kuzey Afrika	25	27
Sahra-Altı Ülkeler	75	61
Doğu Asya	35	29
Güney-Doğu Asya	42	47
Latin Amerikası	10	27

KAYNAK : ILO,1994. www.focusintl.com/start

²² ön.ver., <http://www.igc.org/beijing/beijing.html> a.g.e.

²³ UN, Women in Development; Trends and Statistics
<http://www.un.org/womenwach/daw/news/pressrel.htm>

Tablodaki rakamlar ortalama rakamlar olduğu için bazı ülkelerde (özellikle Afrika ülkelerinde) bu oranların daha yüksek olduğu dikkate alınmalıdır.

Az gelişmiş ülkelerde tarımın modernleştirilmesi ile birlikte, verimli tarım alanları ticari kuruluşların eline geçmiştir. Kadınlar daha az verimli topraklarda çalışmaya devam etmektedirler. Tarımda kullanılan kimyasal maddelerin denetimsiz ve bilinçsiz kullanımı çalışan kadınların sağlığına zarar vermektedir.

Birleşmiş Milletlerin verilerine göre, kırsal kesimde kadınların %20'si fakirlik sınırının altında yaşamaktadır. Bugün dünyadaki 1 milyar fakir kırsal nüfusun %60'ını kadınlar oluşturmaktadır.²⁴

Fakirlik milyonlarca kadının erken ölümüne sebep olmaktadır. Tarım üretimindeki verimsizlik ve bunun sonucunda yaşanan fakirlik kırsal kesimde yaşayan nüfusun hızla kente göç etmesine sebep olmaktadır. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonunun (UNFPA) verilerine göre uluslararası göçmenlerin yaklaşık yarısını kadınlar oluşturmaktadır.

2.5.1.1.2. Tarım Dışı Sektörlerde Kadın İstihdamı

Az gelişmiş ülkelerde bir ailede sadece erkeğin çalışması ailenin geçimini sağlayamamaktadır. Bu da kadının ekonomik faaliyette bulunmasını ve iş piyasasına girmesini zorunlu kılmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ev dışında çalışan kadınların sayısı giderek artmaktadır.

Gelişmenin önemli avantajlarından biri kentli kadınların daha fazla çalışma hayatına girmeleri olarak görülmektedir. Gelişen bölgelerde kadın hukukçuların, doktorların, mühendislerin, pilotların, öğretim görevlilerinin, profesörlerin, bankacıların, muhasebecilerin ve yöneticilerin sayıları hızla

²⁴ UN, ön.ver., <http://www.un.org/womenwach/daw/news/pressrel.htm>

artmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde gelişmenin başlangıç aşamasında bu kadınların gelecek nesil kadınlara öncülük edeceği belirtilmektedir.

Azgelişmiş ülkelerde tarım dışı sektörlerde kadınların ekonomik hayata atılması yolundaki en önemli engellerden biri küçük çaplı girişimciliğin desteklenmemesidir. Kendi çabalarıyla işlerini kurmaya çalışan kadınlara gereken destek ve eğitim olanakları sağlanamamaktadır. Azgelişmiş ülkelerde, tarım dışı sektörlerde kadınların büyük oranda hizmet sektöründe istihdam edildikleri görülmektedir.

Tablo 5: Azgelişmiş Ülkeleri Kapsayan Bölgelere Göre Kadınların Aktif Nüfus İçinde Oranı ve Bu Nüfusun Tarım Dışı Sektörlere Göre Durumu (%)

BÖLGE İSİMLERİ	Kadınların Aktif Nüfus İçindeki Oranı		Sanayi Sektörü	Hizmet Sektörü
	1970(%)	1990(%)		
Kuzey Afrika	8	21	29	46
Sahra-Altı Ülkeler	39	38	5	20
Doğu Asya	40	41	29	36
Güney-Doğu Asya	35	40	16	42
Güney Asya	45	44	25	20
Batı Asya	18	25	15	61
Latin Amerikası	20	34		
- Merkezi Amerika			19	74
- Güney Amerika			14	76
Karaisipler	32	42	12	77

KAYNAK : ILO(UN)- 1994 , <http://www.focusintl.com/start>

Kadınların hizmet sektöründe bu şekilde yoğun olarak yer alması, yaptıkları işlerin “ kadına özgü” işler olarak algılanmasıdır. Tabloda görülen çarpıcı bir nokta da aktif nüfus içinde kadınların oranının artmasıyla beraber, hizmet sektöründe bu artışın daha fazla olmasıdır. Bu gelişmenin sebebi, azgelişmiş ülkelerde gelişme aşamasının başlangıcında hizmet sektörünün diğer sektörlerle karşılaştırıldığında daha hızlı büyümesidir.

Azgelişmiş ülkelerde sanayi sektörünün büyük oranda hammadde ve malzemelerin ilk işlenmesi konusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Buna örnek olarak pamuğun ilk işlemden geçirilerek iplik haline

getirilmesi gösterilebilir. Az gelişmiş ülkelerde sanayi üretiminin büyük bir bölümü tekstil ve diğer sanayi dallarından elde edilmektedir. Tüm bunlara bağlı olarak tekstil ve hazır giyim sanayi ve gıda sanayi kadınların yoğun olarak istihdam edildikleri sektörlerdir. Az gelişmiş ülkelerde kırdan kente göç eden kadınlar ucuz işgücü niteliği ile bu sektörler için bir potansiyel oluşturmaktadır.

2.5.1.2. Az gelişmiş Ülkelerde Meslek Gruplarına Göre Kadın İstihdamı

Az gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün en büyük paya sahip olmasından dolayı istihdam edilen kadınların büyük bir oranı bu sektördedir. Tarım dışı sektörlerde kadın istihdamında hizmet sektörü önde gelmektedir. Az gelişmiş ülke kadınları daha çok orta düzey ve teknik eleman niteliğinde çalışmaktadırlar. Kadın üst düzey yöneticilerin oranı en düşüktür. Kuzey Afrika ve Sahra-altı ülkelerde bu oran sırasıyla %9 ve %15 olarak belirlenmiştir.²⁵

Bu oran Doğu Asya ülkelerinde %11, Batı Asya'da %7, Latin Amerika'sında %23, Karaipler' de %29 oranındadır. Meslekleri içeren gruplara göre toplam istihdam içinde kadın istihdam oranı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6: Meslek Gruplarına ve Bölgelere Göre Kadın İstihdamı

BÖLGELER	Serbest Çalışanlar ve Teknisyenler	İdareci ve Yöneticiler	Ofis sekreterliği ve ilgililer	Satış	Üretim, Taşıma, Kalifiye olmayan işlerde çalışanlar
Kuzey Afrika	29	9	22	10	10
Sahra Altı Ülkeleri	36	15	37	52	20
Doğu Asya	43	11	48	42	30
Güney-Doğu Asya	48	17	48	53	21
Güney Asya	32	6	20	8	16
Batı Asya	37	7	29	12	7
Latin Amerikası	49	23	59	47	17
Karaipler	52	29	62	59	21

KAYNAK: UN, *The World Women ,1995-Trends and Statistics*,
www.un.org/Depts/unsd

²⁵ UN, *Women Indicators on Statistic Database , 1995*. www.un.org/Depts/unsd/

Tablodan da görüldüğü gibi kadınların yoğun olarak istihdam edildikleri büro işleri ve sekreterlik bu ülkelerde kadın mesleği olarak görülmektedir. Az gelişmiş ülke kadınları eğitim ve sağlık sektörlerinde de önemli paya sahiptir. Bu ülkelerde toplam temel eğitim çalışanlarının %45'i , orta öğretimde çalışanların ise %33'ü kadınlardan oluşmaktadır.²⁶

2.5.1.3. Az gelişmiş Ülkelerde Cinsler Arası Gelir ve Ücret Farklılıkları

Az gelişmiş ülkelerde kadınların çoğunlukla ücretsiz aile işçisi konumunda çalıştıkları görülmektedir. Toplam iş hacminin %53'ü (ev içi ve ev dışı) kadınlar tarafından yapılmaktadır. Kırsal kesimde bu oran %55, kentte ise %51 olarak belirlenmiştir. Örneğin; Kenya'da kadınlar ortalama olarak, haftada 56 saat, erkekler ise 42 saat çalışmaktadırlar. Erkeklerin %80'i, kadınların ise %41'i ücretli kesimde çalışmakta ve kadınlar için bu oran kırsal kesimde daha da azalmaktadır.²⁷

Kadınların çoğunlukla ücretsiz olarak istihdam edilmesi sonucunda elde edilen gelirler arasında büyük farklar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 7: Bazı Az gelişmiş Ülkelerde Cinslere Göre Elde Edilen Gelirler (%)

ÜLKELER	Kadınların Gelirleri	Erkeklerin Gelirleri
Singapur	31,919	68,081
Bahreyn	14,984	85,016
Birleşik Arap Emirlikleri	10,166	89,834
Gatar	9,974	90,026
Brezilya	29,267	70,733
Ekvador	18,618	81,382
İran	18,947	81,053
Sudan	22,367	77,633

KAYNAK: UN, HDR, Gender-Related Development Index, 1998,

www.undp.org/hdro/98.gdi

²⁶ UN, Women in Development; Trends and Statistics
<http://www.un.org/womenwach/daw/news/pressrel.htm>

²⁷ UN, HDR, 1995, s. 92.

Az gelişmiş ülkelerde, tarım dışı sektörlerde kadın ücretleri erkek ücretlerinin 3/4 'ü kadardır. Örneğin; Bangladeş'te kadınların tarım dışı sektörlerde elde ettikleri ücretler erkeklerin ücretinin %42'sini oluşturmaktadır. Bu oran Çin'de %59, Arjantin'de %64,5, Türkiye'de %84,5 olarak belirlenmiştir.²⁸

Az gelişmiş ülkelerde cinsler arası ücret farklılıklarının nedenlerini araştırırken göz önünde bulundurulması gereken en önemli konu eğitimidir. Kadınların eğitim oranlarının düşük olması onların daha az nitelikli işlerde çalışmasına ve daha az ücret elde etmelerine sebep olmaktadır. İş piyasasında geleneksel engellerle karşılaşan kadınlar, bir de eğitimsiz olursa kendi vatanlarında 2. sınıf vatandaş konumuna girmektedirler.

Tüm toplumların yaşamında önemli yeri olan gelenekler istenildiği zaman pozitif yönde kullanılarak kalkınmanın hızlandırılmasına yardımcı olabilmektedir.

2.5.2. Gelişmiş Ülkelerde Kadın İstihdamı

Gelişmiş ülkelerin ekonomide ulaştıkları başarıda, yıllarca süren dünya savaşlarının merkezi olan Avrupa'da yaşayan insanların savaşla bir yere varılamayacağına, asıl gücün ekonomik güç olduğunun bilincine varmalarının büyük payı vardır. 2. Dünya savaşından sonra insan gücüne büyük önem veren batılı ülkeler sanayilerini geliştirerek bugün dünya ekonomisinin yönünü belirlemektedirler. O yıllardan sonra kadınların iş hayatına katılımı hızla artmış ve savaş öncesi %16 olan işgücüne katılım oranı, savaş sonrasında %40'a ulaşmıştır.

Bugün A.B.'yi oluşturan ülkelerde 15-65 yaş kadınların işgücüne katılım oranı %70'lere ulaşmıştır.

---

²⁸ UN,ön.ver., s.36.

Tablo 8 : AB Üyesi Ülkelerde 15-65 Yaş Kadınların İstihdamı (%)

ÜLKELER	İstihdam Edilenler	İstihdam Edilmeyenler
Avusturya	61,3	5
Belçika	45,7	12,9
Danimarka	68,2	8,7
Finlanda	59,9	16,7
Fransa	52,9	13,8
Almanya	54,4	9,8
Yunanistan	39,1	13,8
İrlanda	41,9	12,6
İtalya	36	16,4
Lüksemburg	55,9	4,4
Hollanda	53,2	9,1
Portekiz	56,4	8,2
İspanya	31,7	30,5
İsveç	71,6	8,2
Birleşik Krallıklar	62,8	7

KAYNAK : www.ccre.org/women/emplan.html

AB ülkelerinde kadın istihdamının bu şekilde yüksek olması, bu ülkelerde kadın ve erkek eğitim farklılığının olmaması ve iş piyasasında cinsiyete dayalı ayrımcılığın minimuma indirilmiş olmasıyla izah edilebilir. Ortalama ücret düzeyinin yüksek olmasından dolayı boşa geçirilen zaman maliyetinin artması ve çalışan kadınlara tanınan sosyal haklar kadınlar için çalışmayı daha da cazip kılmaktadır.

2.5.2.1. Gelişmiş Ülkelerde Sektörlere Göre Kadın İstihdamı

Gelişmiş ülkelerde hızlı kentleşme sonucunda, tarımda istihdam edilenlerin sayısı hızla azalmıştır. Tarım dışı sektörlerde istihdamın en yüksek olduğu sektör hizmet sektörüdür. Gelişmiş ülkelerde istihdam edilen nüfusun sektörlere göre dağılım oranları bu şekilde belirlenmiştir : tarım %7, sanayi %33, hizmet %57.²⁹

²⁹ UN, HDR, 1998, s. 191.

Özellikle hizmet sektörü kadınların yoğunluklu olarak istihdam edildikleri sektördür. Aşağıdaki tabloda gelişmiş ülkelerden oluşan bölgelere göre kadın istihdamının durumu görülmektedir.

Tablo 9: Gelişmiş Ülkelerde Sektörlere Göre Kadın İstihdamı(%), 1999

Bölgeler	Tarım	Sanayi	Hizmet
Doğu Avrupa	17	35	48
Batı Avrupa	7	20	73
Kuzey Amerika	7	20	73
Kanada	2	15	83
ABD	1	17	81

KAYNAK: ILO(UN), 1999, www.focusintl.com/start

Gelişmiş ülkelerde hizmet sektöründe istihdam edilen kadın oranının bu kadar yüksek olması şu şekilde açıklanabilir. Sanayileşmenin ilk aşamasında hizmet sektörü verimliliği düşük bir sektör olduğu için erkekler tarafından rağbet görmemiş ve bu sektörde kadınlar ağırlıklı olarak istihdam edilmeye başlamışlar. Zamanla hizmet sektörünün önem kazanması kadınların bu sektörde avantajlı duruma gelmelerine sebep olmuştur.

Hizmet sektöründeki işlerin “ kadına özgü” işler olarak tanımlanması, bu sektörde istihdam edilen kadın oranının yüksek olmasının diğer bir sebebidir. Ayrıca , hizmet sektöründe istihdam edilen kadınlar ağırlıklı olarak eğitilmiş kadınlardır.

Bir sonraki bölümde kadınların hizmet sektöründe hangi meslek dallarında ağırlıklı olarak yer aldıkları açıklanacaktır.

2.5.2.2. Gelişmiş Ülkelerde Meslek Gruplarına Göre Kadın İstihdamı

1970’li yıllar kadınlar için yeni bir çağın başlangıcı niteliği taşımaktadır. Bu yıllardan sonra yönetici, tekniker, uzman, satış elemanı, öğretmen, doktor kadınların sayısı hızla yükselmiştir. Özellikle büro işleri ve

sekreterlik gibi meslekler kadın meslekleri haline gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde kadın yönetici ve idarecilerin oranı 1970 yılında %14'ten , 1994 yılında %24'e yükselmiştir.³⁰

Aşağıdaki tablo gelişmiş ülkelerde meslek gruplarına göre kadın istihdamını göstermektedir.

Tablo 10: Gelişmiş Ülkelerde Meslek Gruplarına Göre Kadın İstihdamı, 1995

BÖLGELER	Uzman ve Teknisyenler	İdareci ve Yöneticiler	Ofis sekreterliği ve İlgililer	Satış	Üretim, Taşıma, Kalifiye olmayan işlerde çalışanlar
Doğu Avrupa	%56	%33	%73	%66	%27
Batı Avrupa	%50	%18	%63	%48	%16
Kanada*	127	68	399	86	17
ABD*	103	67	392	100	22

Not:* 100 erkeğe karşılık istihdam edilen kadın sayısı

KAYNAK: UN, **Women's Indicators and Statistics Database** , www.un.org/Depts/unsd

Gelecek yıllarda işgücü piyasa yapısının değişeceği , üretim sanayisinde globalleşme ve teknolojik gelişme ile üretimin fiziki faaliyetten çok hizmet ve haberleşme alanına yöneleceği beklenmektedir. Bundan dolayı hizmet sektöründe kadın istihdamının daha da artacağı söylenebilir.

2.5.2.3. Gelişmiş Ülkelerde Cinsler Arası Gelir ve Ücret Farklılıkları

Kadın ve erkek ücretleri arasındaki farklılık daha çok 1980'lerden sonra dikkatleri çekmeye başlamıştır. 1980-1990 arasında bu farklılık azalsa da önemini kaybetmemiştir. Bununla beraber "aile farklılıkları"yla ilgili, yani çocuksuz ve çocuklu kadınların ücretleri arasında da farklılık görülmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre ABD'de kadınların elde ettiği ücretlerin erkeklerin ücretlerine oranı, 1800-1930 yılları arasında azalma göstermiş, 1970'li yıllarda

³⁰ UN, **HDR**, 1995, s. 37.

sadece bir grup çalışan kadın için bu oranda yükselme olmuştur. 1980 'lerde ise farklılık genel olarak artmıştır. Bu oranın yükselmesinin asıl sebebi bahsedilen yıllarda, kadınların iş piyasasına daha faal katılmaları ile açıklanabilir.

Tablo 11: Tarım Dışı Sektörde Kadın / Erkek Ücret Oranı (%)

ÜLKE	ORAN
İsveç	90
Avusturalya	88
Norveç	87
Danimarka	83
Fransa	81
Y.Zelanda	81
Finlanda	78
Belçika	75
ABD	75
Batı Almanya	74
Birleşik Krallıklar	72
Kanada	71
İsviçre	67
Japonya	50

KAYNAK : Jane Waldfogel , " Undestanding the "Family Gap" in Pay for Women with children", **Journal of Economic Perspectives**,1998, Sayı 12.,s. 137-156

En gelişmiş ülkeler olarak nitelendirilen AB ülkelerinde, kadın ücretleri erkek ücretlerinden daha düşüktür. Tabloda verilen ülkelerden erkek kadın ücretleri arasındaki farkın en fazla olduğu ülke Japonya'dır. Bunun sebebi bu ülkede kadına yönelik geleneksel engellerin fazla olmasıdır.

Tablo 12: Seçilmiş Sanayileşmiş Ülkelerde Kadınların Bekar ve Evli Olma Durumuna Göre Kadın /Erkek Ücret Oranları ve Aradaki Fark

Ülkeler	BKÜ/BEÜ	EKÜ/EEÜ	Aradaki Fark
Norveç	90	68	22
İsveç	94	72	22
Avsturalya	90	68	22
Avstruya	92	66	26
İsviçre	87	61	26
Bir.Krallıklar	83	56	27
ABD	88	57	31
Almanya	98	60	38

BKÜ-Bekar kadın ücretleri

EKÜ-Evli kadın ücretleri

BEÜ-Bekar erkek ücretleri

EEÜ-Evli erkek ücretleri

KAYNAK: Jane Waldfogel, "Undestanding the "Family Gap" in Pay for Women with children", **Journal of Economic Perspectives**,1998, Sayı 12.,s. 137-156

Tablo sanayileşmiş ülkelerde evli ve bekar kadınların ücretlerinin aynı durumda olan erkeklerin ücretlerinden ne kadar farklı olduğunu göstermektedir. Kadınların evli olması, onların ücretlerinde düşüşe yol açmakta ve bu durum en belirgin şekilde ABD ve Almanya'da ortaya çıkmaktadır.

Çocuklu ve çocuksuz kadınlar arasındaki ücret farkı 1990'larda erkek/kadın ücret farklılığını geçmektedir. Buradan, erkek/kadın ücret farklılığının, %40 oranında, evli ve çocuklu kadınlarla erkekler arasındaki ücret farklılığından kaynaklandığı söylenebilir.

Diğer taraftan İskandinav ülkeleri, İsviçre ve Danimarka gibi ülkelerde çocuğun annenin ücreti üzerinde hiçbir etkisi olmadığı görülmektedir.³¹

---

³¹ Jane Waldfogel , " Understanding the "Family Gap" in Pay for Women with children", **Journal of Economic Perspectives**,1998, Sayı 12 , s. 137-156

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADININ İKTİSADİ KALKINMAYA ETKİSİ

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana iktisadi kalkınma konusunda önemli adımlar atmıştır. Bugün kalkınmışlık açısından gelinen nokta yeterli görülmemekle birlikte, bu süreç içerisinde karşılaşılan zorlukların gelecek kalkınma stratejileri için bir dayanak ve kaynak noktası olacağı söylenebilir. Bu bölümde, Türkiye iktisadi kalkınma yolunda ilerlerken Türk kadınının kalkınmadaki rolü ve bu rolü yerine getirmeye çalışırken kadınların karşılaştıkları sorunlar ele alınacaktır.

Kadının kalkınma sürecindeki rolünü belirleyen en önemli etken eğitim olduğuna göre, öncelikle kadınların kademelere ve bölgelere göre eğitim durumu incelenecektir. Kadınların toplumsal statülerinin yükseltilmesi için yapılması gereken eğitim yatırımlarının önemine değinilecektir.

Kadın istihdamı sektörel olarak ele alınırken, özellikle ücretsiz aile işçiliğinin boyutları ve tarımda istihdam edilen kadınların istihdam şartları ön plana çıkarılacaktır. Kadının ev içinde ve ev dışında karşılaştığı sorunlar vurgulanacaktır.

Son olarak Türkiye'de demokratikleşme sürecinde kadınların siyasete katılımı ve mevcut siyasi yapı içerisinde yer alan kadın siyasi gücüne yer verilecektir.

Bu bölümün alt başlıklarında Türkiye'de kadının eğitim ve istihdam durumu ve bunlara bağlı olarak da diğer toplumsal kurumlardaki yeri incelenecektir.

1. TÜRKİYE'DE KADIN EĞİTİMİ

Türkiye'de son yıllardaki gelişmelerle birlikte, genel olarak eğitim düzeyine bakıldığında gelişmiş Avrupa Birliği ülkelerinin çok altında olduğu görülmektedir.

1996-1997 yılı verilerine göre okullaşma oranları; okul öncesi eğitimde %8,8, zorunlu temel eğitimde %88,5, genel ve mesleki-teknik liseleri kapsayan ortaöğretimde %54,7, yüksek öğretimde ise %23,2'dir.³²

Zorunlu eğitimin 10 ve 12 yıl olduğu Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında 8 yıllık zorunlu eğitime geçişin geç kalmış bir karar olduğu vurgulanmaktadır. Durum böyle olunca, kadının eğitim düzeyi de düşük kalmaya devam etmektedir. Genel olarak kadın-erkek eğitim düzeyleri kademelere göre karşılaştırıldığında, kadınlar aleyhine bir durum ortaya çıkmaktadır. Kadının toplumun geleneksel yapısından kaynaklanan dezavantajlı durumu eğitimsizlikle daha da artmaktadır. Eğitimsiz olan kadınların zorunlu olarak başka birisine bağımlı yaşamaları hayatlarını zorlaştırmaktadır. Bugün Türkiye'de boşanma oranlarının düşük olması her ne kadar Türk aile yapısının özelliklerinden kaynaklansa da , temel neden olarak kadının ekonomik olarak bağımlı olması da gösterilmektedir. Ekonomik olarak bağımlı olan kadın, ailedeki huzursuzluklara ve ezilmelere boyun eğmektedir. Temel haklardan olan çalışma hakkı kadınların elinden alınmıştır. Toplumda, son dönemde artan aile içi şiddet olaylarının sebebi temelde yine eğitimsizliktir.

Türkiye'de eğitim sorununun çözülmesinin, özellikle kadın eğitiminin iyileştirilmesinin birçok sosyal ve ekonomik problemin halledilmesinde anahtar rol oynayacağı belirtilmektedir.

---

³² DPT, 1998 yılı programı ,Ankara,1997,s.27

1.1. Eğitim Kademelerine Göre Kadın Eğitimi

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana temel eğitimin zorunlu olduğu Türkiye'de, eğitim kademeleri yükseldikçe kızlarla erkekler arasında eğitimden yararlanmadaki eşitsizliğin arttığı görülmektedir. Zorunlu ilköğretimde okullaşma oranları kız-erkek olarak birbirine yakındır. Ancak, ilköğretim sonrası eğitim kurumlarına devamda kızlarda erkeklere oranla daha hızlı bir azalma olmaktadır.

Tablo 13: Cinsiyete Göre Okullaşma Oranları (%), 1990-1997

Eğitim Kademesi	Yıllar	Kız	Erkek
İlkokul	1990-1991	86,35	91,55
	1994-1995	88,62	92,63
	1996-1997	88,26	93,13
Orta Okul ve Dengi	1990-1991	47,39	71,37
	1994-1995	54,48	76,03
	1996-1997	53,93	74,03
Genel Lise ve Dengi	1990-1991	28,64	45,14
	1994-1995	39,45	58,98
	1996-1997	42,22	59,03
Fakülte ve Yüksek Okul	1990-1991	8,45	16,06
	1994-1995	13,77	21,33
	1996-1997	14,74	21,89

KAYNAK: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1998, s.89

Eğitim kademeleri arttıkça kızların eğitime katılma oranları hızlı bir şekilde azalmaktadır. 1994 -1995 eğitim yılında, ilk okulu bitiren her iki kız öğrenciden biri orta okula , liseyi bitiren her 3 kız öğrenciden biri ise yüksek okula devam etmiştir.

1.1.1. Temel Eğitim

Türkiye'de 1990 yılında kadın nüfusun %28,01'si, erkek nüfusun %11,8'i okur-yazar değildi. 1985 yılı verilerine göre bu oranlar kadınlar için %31,77, erkekler için %13,45'ti. Beş yıllık bir zaman diliminde durum gelişme göstermiştir. Okur-yazar olmayanların yaş grubuna göre oranına bakıldığında, erken yaşlara doğru kadın okur-yazar olmayanların hızla azaldığı, fakat

erkeklerle karşılaştırıldığında kadınlar aleyhine bir durum olduğu gözlenmektedir.³³

Tablo 14: Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Okur-Yazar Olmayan Oranı(%)

Yaş Grubu Toplam	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	69+
1985							
Kadın	34,8	8,5	9,0	17,8	33,4	44,9	67,4
Erkek	12,4	4,3	4,1	5,9	14,0	26,6	45,1
1990							
Kadın	30,7	5,2	15,0	24,2	40,5	59,2	75,6
Erkek	10,1	3,3	3,5	4,4	9,5	22,4	39,6

KAYNAK: DİE, Genel Nüfus Sayımları,1990

Kadınların okur-yazarlık ve eğitim düzeyindeki artışa bakıldığında, 1927 yılında, 6 ve daha yukarı yaşlardaki kadınlar için %95,4 olan okuma-yazma bilmeyenlerin oranı, 1975'te %49,45'e, 1990'da ise %28,09 olarak belirlenmiştir. 1923-1924 öğretim yılında ilkokul öğrencileri arasında %23,05 olan kızların oranı, 1991-1992'de %42,92'ye ulaşmıştır. 1992-1993 öğretim yılında ise bu oranlar, ilkokulda %47,1 ve genel liselerde %42,5 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de ilkokul sonrası eğitim;"mesleki-teknik" ve genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Mesleki ve teknik öğretim kurumlarında genel olarak kız öğrenci sayısı erkeklerden düşüktür ve eğitim kademesi yükseldikçe cinsler arası okullaşma oranları arasındaki fark artmaktadır.1994-1995 öğretim yılında genel ortaokul ve liselerde kız öğrenci oranı %40,1 iken, mesleki-teknik ortaokul ve liselerde %38,1'dir. Mesleki ve teknik okullarda kız öğrenci oranı 1991-1992 öğretim yılında %35, olarak belirlenmiştir.

Zorunlu ilköğretimde kız-erkek okullaşma oranları birbirine yakındır. Bu oranlar 1996-1997 öğretim yılında kızlarda %88,26, erkeklerde %93,13 olarak belirlenmiştir.³⁴ Ancak ilköğretim sonrası eğitim kurumlarına devamda kızlarda erkeklere oranla daha hızlı bir düşüş olmakta ve eğitimden yararlanmakta eşitsizlik eğitim kademeleri yükseldikçe artmaktadır. Örneğin,orta okula geçiş oranları 1994-1995'te kızlar için %59,1 iken, erkeklerde bu oran %78,2'dir.

³³ DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1998, s.89

³⁴ ön.ver., s.180

1980 sonrası okuma-yazma bilen kadın sayısındaki artışın sebebi, 1981-1987 yılları arasındaki okuma-yazma seferberliğine katılan kadınların oranını fazla olmasıdır.

1.1. 2. Yüksek Öğretim

Yıllar itibari ile bakıldığından, kızların yüksek öğrenime katılımı artmakla birlikte, erkeklerle eşitlikten çok uzaktır. 1982-83 ders yılında yüksek öğretimde kız öğrenci oranı %31,35 iken, 1994-1995'de bu oran %38,46'ya, 1998-1999'da %39,92'ye yükselmiştir.³⁵ Bununla birlikte, yüksek öğretimden mezun olan kız öğrenci oranında bir artış vardır. Ancak her iki rakam da kızların yüksek öğrenimdeki paylarının, toplamın 1/3'ü civarında olduğuna işaret ederek, eşitsizliği vurgulamaktadır.³⁶

Üniversitelerde kız öğrencilerin her alana eşit dağıtıldığı söylenemez. Örneğin, kız öğrencilerin sayıca en yoğun olduğu üç bölüm, dil ve edebiyat, sanat ve matematik, fen bilimleridir. Bu dallarda kız ve erkek öğrenci oranları arasında büyük fark yoktur. Buna karşılık sağlık bilimlerindeki kız öğrenci oranı, erkek öğrenci oranının yarısından bir az fazladır. Ayrıca, teknik bilimlerde de öğrenim gören öğrencilerin %80,3'nün erkek olmasına karşılık, geriye kalan %19,7'si kızdır.³⁷

Bu dağılım, yüksek öğretimde kızların geleneksel değerlerce "kadına uygun" diye nitelendirilen mesleklerde yoğunlaştıkları göstermektedir. Son 10 yılda bu dağılımda ciddi bir niteliksel değişim görülmemekle birlikte bazı ilginç farklar söz konusudur. Örneğin, 1982-1983'ten 1990-1991'e gelinirken en fazla artış kadınların zaten yoğun olduğu beşeri bilimler, güzel sanatlar ve eğitim gibi geleneksel alanlarda olmuş, ancak hiç de geleneksel olmayan ticaret ve iş

³⁵ ÖSYM, 1998-1999 yılı Yükseköğretim İstatistikleri, Ankara, 1999, s.53

³⁶ Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, www.kssgm.gov.tr

³⁷ Emel DOĞRAMACI, Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989, s. 100-105

yönetimi alanlarındaki kadın oranı da önemli bir sıçrama göstermiş ve 1994-1995 öğretim yılında bu alanda kızların oranı %35 olarak belirlenmiştir.

Geleneksel olarak kadın alanı diye düşünülmeyen bir diğer alan olan mühendislik alanında öğrenci olan kızların oranları 1982-1983 yıllarında %18,7 iken, 1992-1993'te %24'e yükselmiştir. Ancak genel olarak oldukça yüksek sayılabilecek bu oranlar ve son on yıldaki artış "mühendislik" genel kategorisi içinde yer alan farklı dalların niteliği ile de ilgilidir. Örneğin, bu kategoride değerlendirilen mimarlık ve şehir planlamasındaki kız öğrenci oranı %50'dir.³⁸

Lisans üstü eğitime katılımında kadın-erkek ayrımı yapılmamaktadır. Yüksek lisans ve doktora yapan kız öğrencilerin oranları erkek öğrencilere eşit olmamakla beraber oldukça yüksektir. 1994-1995 öğretim yılında yüksek lisans öğrencilerinin %36,56'sı, doktora öğrencilerinin ise %35,52'si kız öğrenciler idi. Yüksek lisans ve doktora yapmak amacıyla 1990-1995 öğretim yılında yurt dışına gönderilen ve hala eğitime devam eden araştırma görevlilerinin %19'nu kız öğrenciler, %81'ni erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Son olarak yüksek öğretimdeki kız öğrencilerin durumunu özetlemek gerekirse, şunu söylemek yeterli; 1990-1991 döneminde üniversite yaşında olan kızların %5,9'u, erkeklerin ise %9,9'u aktif bir şekilde öğrenci olmuştur.³⁹

1.2. Bölgelere Göre Kadın Eğitimi

Türkiye'de Ege-Marmara, İç Anadolu, Akdeniz, Kara Deniz ve Doğu-Güney Doğu Anadolu bölgeleri arasında, cinslere göre okur-yazarlık oranı çok büyük farklılıklar göstermektedir. Ülkenin en fakir bölgesi olan Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da her iki cins için de okur-yazar olmayan nüfus oranı çok yüksektir. Eğitimsiz kadınların ülke genelinde oranının en düşük olduğu bölge Ege-Marmara bölgesidir ve bu bölgede eğitimsiz kadın oranı %19,1'dir. Bu oran

³⁸ www.kssgm.gov.tr

³⁹ ön.ver.

en fakir bölgeden %26 daha azdır. Bu farklılık Türkiye için ortalama olarak kabul edilen rakamların bu bölgeler için geçerli olmayacağını göstermektedir.

Okur-yazarlılık oranındaki bu farklılık diğer eğitim seviyeleri için de geçerlidir. Ege-Marmara bölgesinde ilkokul çağındaki kadın nüfusun okullaşma oranı %95,1 olmasına karşılık, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da bu oran %69,8'dir. Bölgesel farklılık erkek nüfus için de geçerlidir, ancak erkekler için bu oran %14.03 düzeyindedir.⁴⁰

Sayılardan da görüldüğü gibi bölgeler arası eğitim farklılığının en fazla olduğu bölgeler Ege-Marmara bölgesi ile Doğu ve G. Doğu Anadolu bölgeleridir. Özellikle GAP bölgesi kadınlarının eğitim ve sosyal durumları ülke ortalamasının çok altındadır. 1990 sayımına göre, bu bölgedeki kadınların %45'i okuma-yazma bilmemekte idi. GAP'ta eğitim çağındaki kız çocuklarının sadece %71'i ilkokula giderken, orta okula gidenlerin oranı %28, liseye gidenlerin oranı %18 ve üniversitelilerin oranı da %1 civarındadır. Çok az sayıda kadın "ilkokul üstü" eğitim görmüştür. Kadınların sadece %5'i beceri geliştirme kursuna katılmıştır.

Eğitim oranının bu şekilde düşük olması bazı problemleri, özellikle de sağlık problemlerini beraberinde getirmektedir. GAP kadınlarının %64'ü sağlık sorunlarından şikayetçidir. Sağlık ocağı veya hastaneye hiç gitmeyen kadınların oranı %26,6 olarak belirlenmiştir. Ayrıca, sağlık personeli ile iletişimde dil problemi bulunmaktadır. Bölgedeki yüksek doğum oranı (4-5 çocuktan fazla) ve ölü doğan bebek oranı (%27,3) ile kadınların %81'inin herhangi bir doğum kontrol yöntemi kullanmamaları bölge kadınlarının başlıca sosyal sorunlarıdır.

GAP sosyal eylem planı ile bu bölgedeki en dezavantajlı kesimi oluşturan kadınlara yardım edilmek amaçlanmaktadır ve bu konu ile ilgili olarak özel

---

⁴⁰ Meltem DAYIOĞLU, **Earnings Inequality Between Genders in Turkey**, ODTÜ Dok.Tezi, 1995, s. 62-63

politikalar belirlenmiştir. Bu politikalardan en önemlileri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Kadının istihdamını engelleyici uygulamaların kaldırılmasına ve istihdama katılımın özendirilmesi yönünde önlemler almak.
2. Bölgede eğitim düzeyini, özellikle kadınlar lehinde yükseltici önlemler almak.
3. Bölgede gelişme ve çağdaşlaşma süreçlerine katılmamış olan kadınların eğitim ve sağlık düzeylerinin, sosyal statülerinin yükseltilmesine önem vermek.⁴¹

1.3. Kadın Eğitim Yatırımları

Günümüzde insan faktörüne yatırım çok önemli bir konu haline gelmiştir. Bundan 10 yıl önce tartışılmayan bir konu, bugün ciddi bir şekilde tartışılmaktadır. Kadın eğitim yatırımdan kastedilen nüfusunun %50'si kadın olan bir ülkede gerçekleştirilen eğitim yatırımlarının %50'sinin kadına yönelik olması gerekliliğidir.

Türkiye'de GSMH içinde MEB ile YÖK'ün toplam payları 1990'lı yılların başından itibaren %3'ler civarında olmuş ve 1993 yılında %3,71 ile en yüksek değere ulaşmıştır. Ancak bu yıldan sonra tekrar düşme eğilimine girmiş ve 1997 yılında %2.79 olmuştur.

Tablo 15: Türkiye'de Eğitim Harcamalarının Toplam Bütç Harcamaları İçindeki Yeri

Yıllar	GSMH	MEB bütçesi	%	YÖK Bütçesi	%	MEB+YÖK %
1990	397,177,500	8,506,541	2,14	2,505,362	0,63	2,77
1991	634,392,800	14,943,536	2,36	4,969,994	0,78	3,14
1992	1,103,604,900	30,357,203	2,75	9,122,902	0,83	3,58
1993	1,997,322,600	57,562,195	2,88	16,659,514	0,83	3,71
1994	3,887,902,900	93,911,410	2,41	31,182,820	0,8	3,21
1995	7,854,887,200	136,506,629	1,74	46,249,416	0,59	2,33
1996	14,777,000,000	257,603,140	1,74	92,172,760	0,62	2,36
1997	25,360,000,000	510,063,600	2,01	196,699,850	0,78	2,79

KAYNAK: Milli Eğitim Bakanlığı, **1997 Yılı İstatistik Verileri**,

www.meb.gov.tr/index1.htm

⁴¹ Melek ÇAKMAK, " GAP'ta Kadın " **İktisat Dergisi**, Şubat, 1998, s. 69

Türkiye, OECD ülkeleri arasında eğitime en az yatırım yapan ülke konumundadır. Eğitim yatırımlarının bu denli yetersiz olması doğrudan kadın eğitimine yapılan yatırımları da etkilemektedir.

Kadınlar genelde emek yoğun işlerde çalışan daha az eğitilmiş bir işgücü olmakta ve dolayısıyla kayıt dışı sanayi olduğu için bu kadın işgücünün büyük bir bölümü düzenli bir gelirden ve sosyal güvenceden yoksun kalmaktadır. Bu da bir "kısır döngü" olarak kadınların karşılaştığı önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Türkiye'nin, kalkınması için kadınlara yatırım yapılması ve potansiyel ekonomik güçlerinin ortaya çıkarılması yönünde politikalar saptanması zorunlu olarak görülmektedir. Kadınların ekonomik kalkınma için sorun değil, çözüm olduklarının saptanması ve ekonomik sorunların kadınların ekonomik rollerinin zenginleştirilmesi ile çözüleceğinin farkına varılması gerekmektedir. Kadınların bugüne kadar, nitel ve nicel olarak, az kullanılmış bir kaynak oldukları bilinciyle güç ve yeteneklerinin artırılması ve böylece bu kaynağın daha etkin ve verimli olarak kullanılması amaçlanmalıdır. Kadınların bir kaynak olarak etkin bir biçimde işgücü piyasasının taleplerine cevap verebilecek nitelikte yetiştirilmeleri gerekmektedir.⁴²

Türkiye'de, 1999 yılı hane halkı işgücü anketine göre, tarımda istihdam edilen 6.882.000 kadından 4.477.000'i yani, yaklaşık %65'i ücretsiz aile işçisidir. Toplam ücretsiz aile işçilerinin % 69'unu kadınlar oluşturmaktadır. Ücretsiz aile işçisi konumunda olan bu kadınlar genellikle eğitimsiz veya düşük eğitimlidir. Ücretsiz aile işçisi kadınların yaklaşık %97'si tarımda istihdam edilmektedir. Toplam istihdam edilen kadınların %22'si okur-yazar değildir. İstihdam edilenlerin içinde okur-yazar olmayanların %69'u kadınlardan oluşmaktadır.⁴³

⁴² Ömür Timurcanday ÖZMEN ve diğerleri, "Yönetimde Kadını Etkileyen Faktörler", **İktisat Dergisi**, Ekim '92, s.45

⁴³ DIE, **Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları**, Nisan 1999, s.40,46,48

Türkiye'de 12 ve daha yukarı yaştaki 23,2 milyon kadının 16,4 milyonu ; yani,%70,6'sı işgücüne dahil değildir. Bunlardan yaklaşık 12 milyonu ,yani %73'ü (aktif kadın nüfusun %56'sı) ev kadınıdır. İşgücüne dahil olmayan kadınların %97'si, yani 16 milyon kadın başkasına bağımlı yaşamaktadır.⁴⁴ Eğitimin kadınların işgücüne katılma kararını yönlendiren önemli bir etken olduğu gözlenmektedir. İşgücüne katılan kadınların, eğitimsizlerde %17 olan oranı, yüksekokul ve üniversite eğitimi almış kadınlar arasında %74'e ulaşmaktadır. Bir başka deyişle, kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe, çalışma yaşamına katılmaları da artmaktadır.⁴⁵

2. TÜRKİYE'DE KADIN İSTİHDAMI

Türkiye dünya standartlarına göre orta gelir düzeyinde bir ülke sayılmaktadır. Kişi başına GSYİH Doğuda 700 dolar, daha gelişmiş batıda ise 5.000 dolar olup, bu bölgesel eşitsizlik tüm toplumsal göstergelere de yansımaktadır. Nüfusun % 41'i 18 yaş ve daha küçük yaşlılardan oluşmakta, nüfus artış hızında sürekli bir düşüş görülmektedir. Örneğin, 1985-1990 döneminde %2,2 olan nüfus artış oranı 1990-1995 döneminde %1,8 olarak belirlenmiştir.⁴⁶

Türkiye'de 1970'li yıllarda hızlı sanayileşme politikası benimsenerek ekonominin tarımsal üretim yapısından sanayi üretim yapısına kavuşması konusunda önemli adımlar atılmıştır. 20 yıl öncesine kadar tarım ülkesi olarak tanınan Türkiye, bugün sanayi malları ihraç eden ülke konumuna gelmiştir.

Ekonomideki yapısal değişimler her alanda olduğu gibi işgücü piyasasında da önemli gelişmelere yol açmıştır. Kadın istihdamı açısından bu gelişmeler

⁴⁴ Tülay ARIN, "Türkiye'de Sosyal Sigorta ve Kadınlar", **İktisat Dergisi**, Ekim'98, s.56

⁴⁵ Ayşe EYÜBOĞLU , Semra ÖZAR ve diğerleri, "Kentli kadınların Çalışma Nedenleri ve Çalışma Yaşamını Terk Nedenleri", **İktisat Dergisi**, Ekim 1998, s.36

⁴⁶ **T.C. Hükümeti ve UNICEF, Yönetici Özeti**, Türkiye'de Çocukların ve Kadınların Durumu, Mayıs'98, s.1.

değerlendirildiğinde, sanayileşme ile birlikte, kadınların hızlı bir şekilde işgücü piyasasına katılımı dikkat çekmektedir.

Kadınların işgücüne katılımlarının gerek kadınlar, gerekse aile ve ulusal ekonomi için önemli olduğu tüm ilgili çevrelerce kabul edilmektedir. Ancak kadınların işgücüne katılımı konusunda hem istenilen düzeye, hem de istenilen niteliklere ulaşılmamıştır. Yasalardaki eşitlikçi yapıya rağmen, Türkiye’de kadının niteliksel gelişimi ve iş gücü piyasasına girişini sağlayacak gerekli mekanizmaların oluşmaması nedeniyle kadının işgücüne katılımı erkeklere göre çok düşüktür ve zaman içerisinde kadının işgücüne katılımı azalmıştır. Ekim 1990’da %34 olan kadının işgücüne katılma oranı, Ekim 1995’te %30.7’ye ve Nisan 1999’da %29.7’ye gerilemiştir. Erkeklerin işgücüne katılım oranı aynı dönemde sırasıyla %75.3, %71.2 ve %68,3 olmuştur.⁴⁷

1999 yılı hane halkı işgücü anketin sonuçlarında, kadın işsizlik oranının %6.4, erkek işsizlik oranının ise %7.7 olduğu belirtilmiştir. Türkiye’nin temel sorunlarından biri olan genç eğitilmiş işsizliği kadınlar için daha yüksektir. Türkiye’de lise mezunu kadınların %26.6’sı, yüksek okul veya fakülte mezunu kadınların ise %24,7’si işsizdir.⁴⁸

Üretim araçlarına sahipliğe bakıldığında kadınların üretim araçları üzerinde mülkiyet durumu çok düşük düzeydedir. Örneğin, Türkiye’de temel üretim aracı olan toprak üzerinde kadınların payı çok düşüktür. Menkul değerler piyasasının egemen olduğu kentte kadınların ticari ve sanayi sermayedeki payları çok azdır.

Türkiye’de kadın istihdamı konusunda önemli bir nokta da kadınların çoğu zaman ücretsiz aile işçisi konumunda oldukları için sundukları emeğin GSMH değerleri içinde yer almamasıdır. Halbuki günümüzde bu emeğin parasal değerinin ne kadar yüksek olduğu bilinmektedir.

⁴⁷ DIE, **Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları**, Nisan 1999, s.40

⁴⁸ ön.ver., s.40-41

2.1. Kadın İstihdamının Sektörlere Göre Dağılımı

Türkiye'de kadın istihdamının yoğun olduğu sektör tarım sektörüdür. Bu sektörde kadınlar genellikle aile işletmelerinde istihdam edilmektedirler. Tarım sektöründe yoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın , göçle kente geldiğinde , kent işgücü piyasasına girememekte, işgücü dışında kalarak genellikle ev kadını olmaktadır. Bu olgu hem kırdan, hem de kentte kadının işgücüne katılımını azaltmaktadır. İşgücüne katılmayan 14.092.000 kadının 10.415.000'in (%73.9) işgücüne katılmama nedeni olarak "Ev kadını " olmaları gösterilmektedir.

Kent, kadın işgücü açısından çok olumsuz bir yapı yansıtmaktadır. Kent-kır karşılaştırmasında, kadının kentte işgücüne katılma oranı % 15.5, (erkekler için %66.6) işsizlik oranı %18.9 (erkekler için %8.0) olup işsizlerin %43.1'inin iş arama süreleri bir yıldan fazladır. Kentlerde kadın işsizliğinin yüksek oranı , kadınların iş bulmada erkeklere kıyasla çok daha fazla güçle karşılaştığının göstergesidir.

Ücretli kesimde çalışan kadınların tüm sektörler açısından sayılarına bakıldığında, kadınların belli sektörlerde yığılma eğilimi gösterdiği görülmektedir. Sanayide, ev sanayisinin devamında yer alan , konfeksiyon, dokuma ve gıda gibi hafif sanayi dalları ile hizmetler sektöründe büro işleri, sekreterlik, bankacılık gibi işkollarında kadınların yığılma eğilimi gösterdiği sayısal verilerle de kanıtlanmıştır. Bu dallarda genellikle ücret düzeylerinin diğer dallardan daha düşük olması dikkat çekmektedir. Kadın istihdamının yüksek olduğu kesimler, genellikle ekonominin gerileyen kesimleridir ve ücret düzeyi düşük sektörlerdir.⁴⁹

⁴⁹ Şirin TEKELİ, "İktisatçıları İlgilendiren Yönleriyle Kadın Sorunu ", *İktisat Dergisi*, Mart'92, s.36-40

DİE 1999 yılı verilerine göre, sektörler itibarı ile kadın istihdamı tarımda %72.2, sanayide %9.7 ve hizmet sektöründe %18.1 olarak belirlenmiştir. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin % 87,5'i ücretsiz aile işçisi konumunda çalışırken, tarım dışı sektörlerde istihdam edilenlerin % 81,7'si ücretli olarak çalışmaktadır. Tarım dışı sektörlerden hizmet sektörü en fazla kadının istihdam edildiği sektördür.⁵⁰

2.1.1. Tarım Sektöründe Kadın İstihdamı

Az gelişmiş tarım toplumlarında kadınların büyük çoğunluğu ücretsiz aile yardımcısı konumunda, yani yaptıkları iş karşılığında ücret almaksızın, bir anlamda boğaz tokluğuna çalışmaktaydı. Türkiye'de, ekonomik olarak faal kadınların 1955'te %91,2'sinin, 1980'de %80'inin, 1997'de ise %58,6'sının bu konumda olduğu belirlenmiştir.⁵¹ Zaman içinde bu oranda önemli değişimler olmuştur.

Türkiye'de, 1999 yılı hane halkı işgücü anketine göre, tarımda istihdam edilen 10.083.000 kişinin %59'u ücretsiz aile işçisi konumundadır ve bunlardan %73'ünü kadınlar oluşturmaktadır.⁵²

Türkiye'de istihdam edilen kadınların %72.2'si tarımda çalışmaktadır. Tarım sektöründe çalışan bu kadınların sadece %13.4'ü ücretli çalışmakta olup, %87.5'i ücretsiz aile işçisidir. Erkek nüfusun tarımdan kopması ve onun yerine kadın işgücünün ikame edilmesi kadın nüfusun tarımda, işgücü içinde payının artmasına neden olmaktadır.

Yine aynı anketin verilerine göre 12 ve daha yukarı yaş grubundaki kadınların işgücüne katılma oranı %29.7'dir. Bu oran kırsal kesimde %47.6'ya yükselmekte, kentlerde %15.8'e düşmektedir. Bunun nedeni ise tarım

⁵⁰ DİE, Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları, Nisan, 1999, s.21

⁵¹ TEKELİ, ön.ver., s. 38.

⁵² DİE, ön.ver., s.48

sektöründe iktisadi olarak faal nüfus içinde yer alan kadınların, kente göç ile birlikte faal nüfus dışına çıkmış olmalarıdır.

Kadınların hala okuma-yazma bilmeyen işgücünün yaklaşık %79.9'nu oluşturmasının nedeni kadın işgücünün ağırlıklı olarak (%72) tarımsal faaliyetlerde çalışması ve bu grubun ancak %5'inin ilkökul üstü eğitime sahip olmasıdır.

Nisan 1999 verilerine göre, kırdaki kadınların işgücüne katılım oranı %47.6 (erkekler için %73.7) ve işsizlik oranı %2,1'dir. (erkekler için %4.3). 12-24 yaş lise mezunu kadınlarda işsizlik oranı %22.7, üniversite mezunu kadınlarda ise %8,8'dir. Bu oranlar kırdaki sırasıyla %15.5 ve %19.5 olarak belirlenmiştir.

İşyeri durumuna göre bakıldığında ilk sırayı %79.9 oran ile tarlada çalışanların aldığı görülmektedir.

Türkiye'de kırsal kesimde kadın nüfusun 1935'te 6.4 milyon olan sayısı 1955, 1975 ve 1990 yıllarında sırasıyla 8.6, 11.7 ve 11.8 milyona çıkmıştır. Aynı zamanda cinsiyet oranı %93'ten %96'ya yükselmiştir.⁵³

Kırsal kesimdeki kadın nüfusu tarım üretiminin önemli kısmını gerçekleştirmektedir. Bugün hammadde ihracatçısı durumundan, sanayi malları ihracatçısı durumuna gelen Türkiye'de, özellikle tarımda çalışan kadınların bu sürece katkısı büyüktür. Toprakların daha verimli ve bilinçli işletilmesi için kadınların en az minimum eğitim seviyesinde olmaları gerekmektedir. Köyün kalkınması için yürütülen hükümet politikalarının bu doğrultuda olması sonucunda sorunların büyük kısmının çözülebileceği belirtilmektedir.

⁵³ DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1998, s.74

- Eğitim seviyesi yükselen kadın, tarım alanında daha verimli çalışarak ve rasyonel davranarak üretim miktarının artmasını sağlayacak, dolayısıyla hızlı bir şekilde devam eden kentlere göç önlenmiş olacaktır.

- Nüfus artışının en önemli kaynağı olan bilinçsiz gebelik, istenmeyen doğumlar, çokeşlilik azaltılmış olacaktır.

Köyün kalkınması kentle köy arasındaki kalkınma farklılığını azaltacaktır. Yukarıda belirtilen koşulların gerçekleşmesi için kadına ve kadın eğitimine yapılan yatırım miktarlarının artırılması gerekmektedir.

2.1.2. Tarım Dışı Sektörde Kadın İstihdamı

Kentte kadın işgücünün belirleyici boyutu, gittikçe kadınların enformel sektörlerde çalışması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi kentli kadınların büyük bir kısmı ya ev kadını konumuna girmekte, ya da marjinal işlerde, sosyal güvenceden yoksun bir şekilde çalışmaktadırlar.

Kadınların bu konuma gelmelerinin en önemli sebeplerinden biri kırdan kent ve doğu-batı bölgeleri arasında hızla artan göç olgusudur. Kırdan kente göç eden kadınların eğitim ve dolayısıyla kültürel ve sosyal düzeyleri çok düşük olduğu için ya ev kadını olarak ücretsiz aile işçisi konumunda, ya da sigortasız ve marjinal işlerde istihdam edilmektedirler.

Tablo 16: İşgücü Göstergeleri (%), 1995-1999

KENT	1995 Ekim		1997Ekim		1999 Nisan	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
İşgücüne Katılma Oranı	15,5	66,6	16,1	66,8	15,8	64,3
İşsizlik Oranı	18,9	8,0	18,9	7,5	16,4	10,6

Kaynak: DIE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1998, s.256, (1995,1997 yılı verileri)

DIE, **Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları**, Nisan, 1999(1999 yılı verileri)

Devlet İstatistik Enstitüsünün 1999 yılı verilerine göre, kentli kadınların işgücüne katılım oranı %15,8, buna karşılık erkeklerin oranı %64,3 olarak

gerçekleşmiştir. Kentlerde istihdam edilen her 100 kişiden 80'i erkek iken, 20'si kadındır.⁵⁴

Günümüzde kentleşmeye paralel olarak, son yıllarda daha çok kadının çalışma hayatına katılmak istediği görülmektedir. Kentte çalışan kadınların önemli bir kısmı ev işi ve evde parça başı işlerle uğraşmaktadırlar. 1999 yılı verilerine göre kentlerde erkeklerin %10,6 olan işsizliği, kadınlar için %16,4'tür. 20-24 yaş grubu kadınlarda bu oran %25,2 iken, aynı yaş grubu erkeklerde %24,0'dır.

Gelişmeler incelendiğinde Türkiye'de kadının ücretsiz aile işçisi olarak istihdama katılımı, kentlerde ücretli çalışmaya doğru değişmektedir. Kentlerde ücretli çalışan kadınların yaklaşık %19'u idari personel, %23'ü bilimsel faaliyetlerde, teknik eleman ve serbest meslek sahibi olarak, %20,0'ı da üretimde istihdam edilmektedir. Kadın işgücünün faaliyet alanlarına göre dağılımına bakıldığında, %35,7'sinin toplum ve kişisel hizmet alanlarında, %1,2'sinin yapım endüstrisi, %13,5'inin otel ve lokantalar gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir.⁵⁵

Kadın istihdamının sektörlere göre dağılımına bakıldığında, kadın işgücünün genellikle daha az vasıflı olmalarına bağlı olarak, aynı sektörde daha az ücretle alt kademe işlerde yığıldıkları görülmektedir. Sektör bazında daha düşük ücretli işleri yapmaları, kadınların üretim kararlarında etkisinin az olmasına yol açmaktadır.

⁵⁴ DiE, Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları, Nisan, 1999, s.98

⁵⁵ ön.ver., s.105

2.1.2.1. Hizmet Sektörü

Kadın işgücünün en çok istihdam edildiği tarım dışı sektör hizmet sektörüdür. Toplam çalışanların %15,8'i kadın işgücünden oluşan bu sektördeki iş alanlarından bazıları özellikle "kadınlar için uygun alanlar" olarak toplumsal kabul görmüştür.

OECD ülkelerinde yaşayan kadınların iş bulabilecekleri alan gittikçe hizmetler sektörü ile sınırlandırılmaktadır. Ülkeden ülkeye değişmekle beraber, tüm işlerin yaklaşık %50-70'ini oluşturan bu sektör, bu günlerde, istenilen yeteneklere, çalışma koşullarına, işin örgütlenmesine ve mesleki statülere göre farklılaşan geniş bir faaliyet yelpazesini kapsamaktadır. Kadınların ağırlıklı olarak istihdam edildikleri banka ve sigorta şirketlerinin yanı sıra, büro işlerinde de yoğun olarak istihdam edildikleri görülmektedir. Sektör bazında kadınların yoğunlukta olduğu sektörler, bankacılık ve konfeksiyon sektörleridir.

Bankacılık sektörü, Türkiye'de, kadınların yoğun olarak yer aldıkları sektörlerin başında gelmekte, sektörde çalışan kadınların sayısı mutlak ve oransal olarak artış göstermektedir. Buna bağlı olarak, bankacılık işyerlerinde yönetim kadrolarında kadınların oranları da yükselmektedir. Bankacılık sektörü başka nedenlerle de cinsiyete dayalı ayrımcılık konusunda incelemeye değer bulunmaktadır. Sektör, kamu-özel, büyük- küçük, geleneksel-çağdaş gibi belli başlı değişkenler açısından geniş olanaklar sunmaktadır. Bankacılık sektöründe çalışan kadınların büyük ölçüde, erkeklerle aynı işi yapıyor olmalarından dolayı, iki cins bir bakıma, bir birine rakip durumundadır.

Bankacılık, her eğitim düzeyinde kadının istihdam edilmesi nedeniyle, araştırma alanında genişliğe ve çeşitliliğe sahip olunmaktadır. Bu nedenle, bankacılık işyerlerinde erkek yöneticilerin yanı sıra kadın yöneticilerin de gözlemlenmesi mümkündür.⁵⁶

⁵⁶ Dilek ŞENEL, "Çalışma Yaşamında Kadınlara Yönelik Ayrımcılık; Bankacılık İşyerlerinden Örnekler", *İktisat Dergisi*, Mart'98, s.54-61.

2.1.2.2. Sanayide Kadın İşgücü

Sanayi sektörü, özellikle imalat sanayisi halen kadın işgücünün oldukça sınırlı olduğu bir sektör olma özelliğini korumaktadır. Oysa, emek yoğun sanayi dalları için kadınlar halen tercih edilen işgücü konumundadırlar. Hem hizmet, hem de sanayi sektöründe, özellikle kayıt dışı işyerlerinde çoğunlukla kadınlar ve çocuklar her türlü sosyal hak ve güvenceden yoksun bir şekilde istihdam edilmektedir. Kadın işgücü, ucuz emek olarak emek yoğun iş kolları olan tekstil, gıda, hazır giyim, tütün gibi sanayi dallarında yoğunlaşmıştır. Ancak tarım sektörü ile karşılaştırıldığında, bu sektörlerdeki kadın işgücü oranı düşüktür. İş piyasasında kadınlar daha düşük ücretle ve statü ile çalışmaya razı olmaktadır.⁵⁷

Konfeksiyon sektörü sanayide kadınların yoğunlukta olduğu sektördür. 1980'li yıllarda hızlanan dışa açılma sürecinde öne çıkan sektörlerin başında ağırlıklı olarak konfeksiyon sektörü gelmektedir.

Az gelişmiş ülkelerin temel özelliği olan emek yoğun sanayi alanlarına yönelmeleridir. Özellikle Türkiye'de, dışarıya açılan konfeksiyon sektöründe ucuz işgücü olarak kadın işgücü istihdam edilmektedir. Türkiye'de konfeksiyon sektöründe çalışan kadın tipinin gelişmekte olan ülkelerde bu sektörde çalışan kadın tipi ile benzerlik gösterdiği, bazı özel konularda farklılıklar ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye'de bu sektörde kadınların işe başlama yaşı dünya örneklerinden daha düşüktür. İstanbul konfeksiyon sanayisinde çalışan kadınların %31,3'ü çalışmaya 10-14 yaşları arasında başlamış olup, 15-19 yaşlarında başlayanlar ise %36,9'a ulaşmaktadır. Konfeksiyon sektöründe çalışan kadınlar çoğunlukla diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, kırsal alanlardan göç etmiş kadınlar olup, küçük yaşlarda kente gelmiş veya kentte doğmuşlardır. Sektörde çalışanlardan son beş yılda İstanbul'a gelenlerin oranı %14,2'dir. Buna karşılık on yıldan önce gelenlerin

⁵⁷ www.kssgm.gov.tr

veya İstanbul doğumlu olanların payı %69,6'ya varmaktadır. Bu oranlar İstanbul konfeksiyon sanayisinde çalışan kadınların ikinci nesil kadınlar olduğunu göstermektedir.⁵⁸

2.1.3. Kamu Ve Özel Sektöre Göre Kadın İstihdamı

Tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de kamu sektörü kadınlar için geniş bir istihdam olanağı sunmakta ve kadın çalışanlar bu sektörde yoğunlaşmaktadır.

Kamu kesiminde çalışan kadın sayısı yıllar itibarı ile artış göstermiştir. 1990 toplam kamu çalışanlarının içinde kadınların oranı %30,35 iken, 1994 yılında bu oran %34,94'e yükselmiştir. Bu oran, 1999 yılı Nisan hane halkı işgücü anketi sonuçlarına göre %22 olarak gerçekleşmiştir. Kamuda çalışan kadınların hizmet sınıfına göre dağılımı ise şöyledir.

Tablo 17: Memurların Hizmet Sınıfına Göre Dağılımı, 1994.

Hizmet Sınıfları	Kadın	%	Erkek	%	Toplam	Toplam%	Kadın%	Erkek%
Genel İdare	102,266	34,26	196,275	65,74	298,541	22,31	21,87	22,54
yard. Hizm.	41,235	22,47	142,268	77,53	183,503	13,71	8,82	16,34
Din Hizm.	2,702	3,92	66,160	96,08	68,862	5,15	0,58	7,60
Emniyet Hizm.	3,508	3,02	112,658	96,98	116,166	8,68	0,75	12,94
Teknik Hizm.	1,113	9,78	10,268	90,22	11,381	0,85	0,24	1,18
Sağlık Hizm.	108,894	65,70	56,844	34,30	165,738	12,38	23,29	6,53
Eğitim ve Öğr. Hizm.	195,543	43,40	255,064	56,60	450,607	33,67	41,82	29,30
Avukatlık Hizm.	1,237	65,69	646,000	34,31	647,237	0,14	0,26	0,07
Mülki İdare Hizm.	11,123	26,75	30,453	73,25	41,576	3,11	2,38	3,50
Toplam	467,621	34,94	870,636	65,06	1338,257	100,00	100,00	100,00

Kaynak: Devlet Personeli Başkanlığı, **1994 Kamu Personeli Anket Sonuçları**

Kamuda çalışan kadınların yaş sınıfına göre dağılımına bakıldığında , kadınların 24-35 yaş grubunda çalışanlar olarak yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yaş grubunda çalışan kadınların oranı %57,68'dir. Yine, kamu çalışanı kadınların öğrenim durumuna bakıldığında, kadınların en fazla %43,65 ile lise mezunu olduklarını dikkat çekmektedir. İkinci sırayı ise %15,52 oranı ile iki yıllık yüksek öğrenim görmüş kadınlar almaktadır. Kamu kesiminde lisans üstü

⁵⁸ Ayda ERAYDIN, "Dış Pazara Açılan Konfeksiyon Sanayisinde Yeni Üretim Süreçleri ve Bu Sektörde Çalışan Kadınlar", **İktisat Dergisi**, Mart 1998, s.44-45.

eğitim yapanların %32,2'sini kadınların oluşturduğu belirlenmiştir. Verilerden, kamuda çalışan kadınların eğitim düzeylerinin oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵⁹

Kadınların işyeri durumuna göre istihdamında, %9,3 oranla kamu sektöründe istihdam edildikleri ve bu oranın kamu sektöründe istihdam edilen erkeklerin oranından (%14,9) daha düşük olduğu görülmektedir.⁶⁰

Erkek ve kadın işçilerin işkollarına ve sektörlere göre dağılımı kamu sektöründe kadın istihdamının bankacılık, eğitim, sigortacılık ve gıda sanayisi gibi sektörlerde yığıldığını göstermektedir.

Kamu sektöründe çalışan kadınların karşılaştıkları iş olanakları ve iş koşulları, genel istihdamda önemli bir etkiye sahiptir. Kamu işverenleri, fırsat eşitliğini geliştirmeye öncülük ederek, özel sektördeki işverenlere nder olmaktadırlar. Mavi yakalı işlerin özel sektöre devri(zellikle kadın istihdamı için önemli olan , kamu ve özel sektör açısından farklılaşmanın yaşandığı ocuk bakımı ve ya sürekli part-time işler gibi) bazı koşul ve güvencelerinin kaybedilmesi ile sonuçlanmaktadır.

Kamuda alışan kadınlar toplam kadın nüfusundan daha farklı özellikler göstermektedirler. Bu sektörde lise ve daha st düzeyde öğrenim görmüş kadınların oranı %80'e ulaşırken, erkeklerde aynı kategorinin payı %58,5'tir. Günümüzde, Türk kadını bir uçta kalifiye olmayan işlerde, diğer uçta ise nitelikli işgücü olarak istihdam edilmektedirler. Genel olarak, şehirde çalışan kadınların iyi tanımlanmış bir işi vardır . Bu işler genelde kamu sektöründe olup, kadınların bu tür işleri tercih etmelerinin sebebi özel sektörde çalışma ve mesleki rekabetin fazla olmasıdır. Kadınlar, işlerinin yanı sıra , ailesine ve çocuklarına bakmak gibi ikinci bir sorumluluğu da üstlenmektedirler. Rekabet edebilen ve gereken vasıflara sahip erkekler genellikle özel sektörü kamu sektörüne tercih ederken, kadınlar, aynı vasıflara sahip olsalar da , yer

⁵⁹ www.kssgm.gov.tr

⁶⁰ DİE, Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları, Nisan, 1999, s.88

değiştirmek için ev içi sorumluluklarının azaltılmasını beklemektedirler. Bununla beraber, 1930'dan beri artan sayıda kadın özel sektörde çalışmaktadır.

Kamu sektöründe çalışan kadınların %52'si evli olup, bunlardan 2/3'ü çekirdek ailelerden gelmektedir. Bu kadınların %80'i ailenin tek gelir kaynağını oluşturmaktadır.

1972-1980 döneminde Türkiye'de kadın memur sayısındaki gelişmelere göre, 1982 yılında kadın memur yüzdesi tüm devlet memurlarının %33,8 gibi önemli bir bölümü Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çalışmaktadır. İkinci sırada sağlık hizmetlerinde çalışanlar gelmektedir.

Sonuç olarak istisnalar olmakla beraber, kadınların ağırlıklı olarak tercih ettikleri meslek daha az rekabet gerektiren ve kadınlara "ikinci vardiya" çalışma imkanı sağlayan (ev işleri için) meslek ve işlerdir.

2.2. İstihdam Edilen Kadınların Sosyo-Ekonomik Statüleri

Toplam kadın istihdamına bakıldığında kadınların %87,5'inin tarımda ücretsiz aile işçisi konumunda çalıştıkları görülmektedir. Ücretli çalışan kadın işçi sayısı ise ancak %3,5'tir. Kentte çalışan kadınlar ev işi ve evde parça başı işlerle uğraşmaktadırlar. 1999 yılı verilerine göre kentte erkeklerin %10,6 olan işsizlik oranı kadınlar için %16,4'tür. 20-24 yaş grubu kadınlar için %25,2 olan işsizlik oranı, aynı yaş grubu erkekler için %24'tür. Kadınların en düşük oranla istihdam edildikleri düzey üst düzey yöneticiliğidir. Ücretli olarak çalışan kadınların önemli bir bölümü sigortalıdır.

2.2.1. İstihdam Edilen Kadınlara Tanınan Sosyal Güvenlik Hakları

Türkiye'deki sosyal güvenliğin yasal çerçevesi esas olarak kadınlara karşı ayrımcılık gütmemektedir ve ayrımcılık yapan bazı hükümler olsa bile,

bunların sayısı azdır. Kadınların yasalar önünde eşitliği esas olarak sağlanmaktadır. Esas sorun uygulamada ortaya çıkmaktadır. Kadınların sosyal koruma ağlarına dahil olmaları büyük ölçüde dolaylıdır ve kayıt dışı çalışma çok önemli boyuttadır.

Kadınların sosyal güvenlik korumasına erişimini belirleyen etmenler arasında ev içi emeğinin cinsiyetçi eşitsizliği kadar iş gücü piyasasındaki cinsiyetçi eşitsizliği de önemlidir. Kadınların işgücü piyasasında standart olmayan, enformel, geçici, kısmi zamanlı işlerde çalışmaları, örgütlülük düzeylerinin düşük olması, ücretlerinin düşük olması gerçeği göze alınmalıdır. Kadınların sosyal sigorta programlarına dahil edilebilmeleri için erkek işleri normlarının gerekli kılınması kadınlar için son derece sınırlandırıcı olmaktadır.

İstihdam olanağı bulan kadınların sadece %28'i bir sigorta kurumuna dahil olma potansiyeline sahip işyerinde çalışmaktadırlar. Buna karşılık, benzer oran erkeklerde %76'dır, yani kadınların oranınının 2,7 katıdır.⁶¹

Tablo 18: Sigortalı Olan ve Sigorta Kapsamında Olan Nüfus
(%)1989-1996

Yıl	Sigortalı Olanların	Sigorta Kapsamındaki
	İstihdam Edilenlere Oranı	Nüfus/Toplam Nüfus
	Toplam Nüfus	Toplam Nüfus
1989	42,25	66
1990	41,51	73,3
1991	43,71	88,2
1992	44,58	70,74
1993	45,9	72,5
1994	48,32	77,5
1995	48,02	79,8
1996	46,3	83,6

Kaynak: DİE- **Çalışma İstatistikleri-1996**

Yukarıdaki tabloda cinsiyet temeline dayalı ayırım yapmadan, bütün sosyal sigorta kurumlarının kapsamında olan nüfus ile ilgili bilgiler toplu olarak

⁶¹ ARIN, ön.ver., s. 58

sunulmaktadır. Bu verilere göre istihdama dahil olan bütün nüfusun sadece %46'sı herhangi bir sosyal sigorta kurumuna kayıtlıdır, sigortalıdır.

Tablo 19: Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Kayıtlılık: Cinsiyet ve Sosyal Güvenlik Kurumuna Göre Dağılımı (1992-1996)

Sosyal Güvenlik Kurumlarına	1992	1994	1995	1996
Kayıtlılık Durumu	Dağılım %	Dağılım %	Dağılım %	Dağılım %
TOPLAM	100	100	100	100
Bağ-Kur	22,1	24,4	25,2	15,2
SSK	20	19	18,9	21,4
Emekli Sandığı	8,4	8,9	9,1	9,5
Bilmiyor				0,14
Kayıtlı Değil	49,6	47,6	46,7	53,7
Diğer				0,77
ERKEK	100	100	100	100
Bağ-Kur	29,8	32,6	33,7	2,9
SSK	25	23,8	23,2	26
Emekli Sandığı	9,3	9,5	9,9	10,1
Bilmiyor				0,15
Kayıtlı Değil	35,9	34,2	33	42,7
Diğer				0,09
KADIN	100	100	100	100
Bağ-Kur	4,8	16,8	5,9	1,8
SSK	9	8,6	9,2	10,6
Emekli Sandığı	6,3	7,4	7,1	7,8
Bilmiyor				0,09
Kayıtlı Değil	79,8	77	77,6	79,6
Diğer				0,05

Kaynak: DİE-Çalışma İstatistikleri,1996

1996'da Türkiye'de çalışan nüfusun %53,4'ü herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değildir. Aktif nüfusa dahil olan kadınların sadece %30'u formel bir işe sahiptir, istihdama dahil kadınların ise sadece %20'si bir sosyal sigorta kurumunun kapsamındadır. Buna göre, aktif kadın nüfusun sadece %6'sı kendi işi dolayısıyla doğrudan doğruya bir sosyal sigortadan yararlanmaktadır.

2.2.2. İstihdam Edilen Kadınların Yönetime Katılımı

Türkiye'de ücretli çalışanların hizmet sektöründe yoğunlaşmakla birlikte bir çok sektörde artan oranda istihdam edildikleri görülmektedir. Ancak

kadınların işe girmekte, yükselmekte ve erkek meslektaşları ile rekabette ayakta durabilmekte güçlük çektiği alanların başında yöneticilik mesleği gelmektedir.

DİE, 1999 yılı verilerine göre kentlerde ücretli olarak çalışan kadınlar içinde yalnızca %3,02'si üst düzey yönetici olarak çalışmaktadır. Kamu sektöründe de %3,6 oranında üst düzey yöneticisi kadın bulunduğu saptanmıştır.

Tablo 20: Üst ve Orta Düzey Yöneticilerin Dağılımı, 1994
(Genel, Katma ve Özel Bütçeli Kamu Kurum ve Kuruluşları)

Ünvan	Kadın	%	Erkek	%	Toplam	Toplam%	Kadın%	Erkek%
Müsteşar	1	2,38	41	97,62	42		0,01	0,21
Müsteşar Yardımcısı	5	4,95	96	95,05	101	0,16	0,07	0,49
Genel Müdür	12	11,88	89	88,12	101	0,38	0,17	0,45
Başkan	10	9,71	93	90,29	103	0,38	0,14	0,48
Başkan Yardımcısı	6	7,79	71	92,21	77	0,39	0,09	0,36
Genel Müdür Yardımcısı	58	14,39	345	85,61	403	0,29	0,82	1,76
Daire Başkan	339	21,84	1213	78,16	1552	1,52	4,82	6,2
Şube Müdürü	1262	17,21	6071	82,79	7333	5,84	17,95	31,03
Şef	5339	31,62	11546	68,38	16885	27,57	75,92	59,01
Toplam	7032	26,44	19565	73,56	26597	63,48	100	100
Genel Toplam	467621	1,5	870636	2,25	1338257	100		

Kaynak: Devlet Personel Başkanlığı, **1994 Kamu Personeli Anket Sonuçları**

Özel sektörde yapılan bir çalışmada 100'den fazla işçi çalıştıran 63 büyük işletmede üst düzeyde 7 kadın yönetici olduğu, 100'den az işçi çalıştıranların hiçbirinde kadın yönetici olmadığı belirlenmiştir.⁶²

Türkiye'de kamu sektörü, son derece nitelikli bir kadın kesimini bünyesinde barındırmaktadır. Bütün gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de kamu sektörü kadınlar için geniş bir istihdam olanağı sunmakta ve kadın çalışanlar bu sektörde yoğunlaşmaktadır.

⁶² ÖZMEN, ön.ver., s.46

Yüksek öğrenim görmüş kadınların başlıca çalışma alanı kamu yönetimidir. Buna karşılık, kamu yönetiminin karar alma mekanizmalarında kadınların sayısı çok azdır.

1930-1940 yılları arasında kadın memurların sayısında yaklaşık 26,5 kat artış olmuştur. Kadınların kamu kesimi yönetim görevlileri arasındaki oranları 1980'de %24, 1986'da %26,7, 1990'da %30,4, 1994'de ise %34,25 olmuştur. Kamu çalışanı kadınların %56,67'si 24-35 yaş grubunda çalışan kadınlardır.

Kadın yöneticiler konusunda önemli bir gelişme de 1991 yılında bir kadın valinin, 1992 yılında da 3 kadın kaymakamın göreve atanmış olması ve 1996 yılı itibariyle 118 kaymakam adayının 4'nun kadınlardan oluşmasıdır. Türkiye'de kadın ve erkeklerin eşit koşullarda yurt dışında temsil etme hakkı olmasına rağmen, uygulamada bu statüdeki kadın sayısı erkeklere göre çok azdır. 1992 yılı içerisinde Türkiye'yi temsilen yurt dışına çıkan kamu görevlilerinin toplam sayısı 7.846'dır. Bu rakam içinde erkek görevlilerin sayısı 6.402, kadın görevlilerin sayısı 1.444'dür. Yurt dışına görevli çıkan kadınların oranı %18,4'tür. Dışişleri Bakanlığı tarafından ilk kadın büyükelçi 1985 yılında atanmıştır. 1994 yılına ait verilere göre meslek memurlarının %15,4'ü büyükelçilerin %2,5'i kadındır. Ayrıca dış işlerinde görev yapan daire başkanı ve genel müdür düzeyindeki kadın oranı da %12'dir.

1995-1996 yılı Yüksek Öğrenim istatistiklerine göre, Türkiye'de üniversitelerde toplam 50.259 öğretim görevlisi bulunmaktadır. Akademik kurumlarda %33 oranında kadın bulunduğu halde, kadınların yönetici kadrolarda son derece düşük düzeyde temsil edildikleri görülmektedir.

2.3. İstihdam Edilen Kadınların Sorunları

1995 yılında Birleşmiş Milletler 4. Dünya Kadın Konferansı Genel Sekreteri Gertrude Monella'nın belirttiği gibi, tüm dünyada kadınlar, ülkeler fark etmeksizin benzeri sorunlar yaşamaktadırlar. Değişen tek şey sorunların yoğunluğudur.

Türkiye kadın sorunlarının yoğun olduğu ülkeler grubuna girmektedir. Hangi sektörde olursa olsun kadınların hep düşük statülü işlerde istihdam edildiği görülmektedir. Düşük statülü işler düşük ücretleri, süresiz ve geçici çalışmayı, güvensizliği de beraberinde getirmektedir. Kadınlar hem çalışma yaşamına girerken, hem de çalışma yaşamları boyunca cinsiyet temeline dayalı ayrımcılıktan etkilenmekte ve engellenmektedirler. Bu ayrımcılık kamu- özel, büyük-küçük, işletme veya yapılan işe bağlı olarak farklılık gösterse de ayrımcılık vardır. Örneğin; belli iş ve mesleklere kadınların kabul edilmemekte, bazı iş ve mesleklerde kadın oranı dondurulmakta, işe alımlarda ve iş yerindeki görev dağılımında kendilerine erkeklerden farklı davranılmakta, beceri isteyen işlere hazırlayıcı hizmet içi eğitimden mahrum bırakılmakta, ücretleri düşük tutulmakta, evlenme ve çocuk doğurma durumlarında işlerine son verilmekte, kriz ve ekonomik gerileme durumlarında öncelikle işten çıkarılmaktadırlar.⁶³

2.3.1. Ücret Farklılıkları ile İlgili Sorunlar

Türkiye'de kadın iş gücü özellikle tarım kesiminde yoğunlaştığından ve bu kadınların da çoğunluğu ücretsiz aile işçisi konumunda olduklarından herhangi bir gelir elde etmemektedirler.

Ekim 1999 yılı verilerine göre, istihdam edilen kadınların %72'si ve erkeklerin ise sadece %34'ü tarım sektöründedir. İstihdam edilen kadın sayısındaki artışa rağmen kadınların kazançlarının artmadığı görülmektedir.

⁶³Friederich-Nauman Vakfı, Yayına Hazırlayan: Canan Bakır, **Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadınlara Yönelik Ayrımcılıklar**, Ankara, 1996,s.11

Çünkü tarım sektöründe çalışan kadınların %87'si ücretsiz aile işçisi konumundadır.⁶⁴

Ücret sorunları ile ilgilenen düşünürler ve ücret eşitliği problemi ile görevlendirilmiş ulusal ve uluslararası kuruluşlarca, çoğunlukla kullanılan değerlendirme sistemlerinde salt erkek niteliklerine kadın niteliklerinden daha fazla değer verildiği belirlenmiştir.⁶⁵

Kadınların ücretlerini düşüren faktörlerin başında, eğitim ve vasıf durumlarının görece düşüklüğü gelmektedir. Bunun yanı sıra, kadınların ev işi ve çocuk bakma sorumluluğunu yüklenen toplumsal kategori olmaları yüzünden, onlara verilen doğum izni, kreş ve başka sosyal hakların ücret maliyetlerini artırması bir yandan, aynı nedenle, kadınların işi erkeklere göre daha fazla aksattıkları ve verimliliklerinin daha düşük olduğu gerçeğiyle öte yandan ücretleri aşağıya doğru çekmektedir.

2.3.1.1. Cinsler Arası Ücret Farklılıkları

Türkiye'de "eşit işe eşit ücret" ilkesinin anayasal dayanakları Anayasa Md.10 ve Md.55 kurallarıdır. Bir iş yerinde aynı niteliklerde işlerde ve eşit verimle çalışan kadın ve erkek işçilere sadece cinsiyet ayrılığı nedeniyle farklı ücret verilmeyeceği kuralı ile eşit ücret için aynı işyerinde, aynı nitelikte işin söz konusu olması ve erkek ile kadının eşit verimle çalışması koşulu aranmaktadır. Erkek ve kadın olmasına bakılmaksızın verimi yüksek olarak saptanan işçiye daha yüksek ücret ödenmesi, bu durumun ücret eşitliği ilkesine aykırılık oluşturmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

⁶⁴ DiE, Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları, Nisan, 1999, s.48

⁶⁵ ön.ver., s.33

Aynı işi yapan erkeğe oranla, kadına daha az ücret verilmesi doğrudan doğruya bir ayrımdır. Ancak her ikisine eşit ücret vermekle birlikte, dolaylı ayrımlar yaratma yoluna da gidilmemelidir.

1994 yılı verilerine göre, kırsal alanda yıllık hane halkı geliri erkek aile reisleri için 122,828 TL ve kadın aile reisleri için erkeklerin çok altında, 83,547 TL'dir. Kadın hane reisinin geliri, gelir dilimine göre erkeğin gelirinin %40 ile %75'i arasında değişmektedir.

İstihdam edilenlerin sektörel bileşimi, kadın ve erkek gelirlerini de etkilemektedir. 1987 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi sonuçlarına göre; çalışan hane halkı fertlerinin ortalama aylık geliri 1987 fiyatları ile tarımda kadınlar için 13,347 TL, erkekler için 160,997 TL'dir. Tarım dışı sektörlerde ise kadınlar için 165,540 TL, erkekler için 215,371TL 'dir. Tarım/Tarım dışı oranı erkekler için %74,75 iken, kadın geliri için %8,06'dır.⁶⁶

Tablo 21: İşteki Durumuna Göre Çalışan Nüfus Oranı (%)

Sayım Yılı	Toplam	Ücretli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
Erkek					
1970	100,0	38,4	1,0	39,2	21,3
1975	100,0	40,4	1,2	34,7	23,7
1980	100,0	44,7	1,5	33,9	19,9
1985	100,0	45,2	1,4	33,0	20,4
1990	100,0	50,1	2,0	30,7	17,3
1999	100,0	48,0	6,5	31,9	13,5
Kadın					
1970	100,0	10,2	0,2	6,6	82,9
1975	100,0	14,1	0,1	4,7	81,0
1980	100,0	13,9	0,1	4,7	81,3
1985	100,0	14,3	0,1	4,7	80,9
1990	100,0	17,7	0,2	7,3	74,8
1999	100,0	25,3	2,0	36,4	65,0
kadın/erkek					
1970	62	17	13	11	243
1975	55	19	6	8	190
1980	58	18	4	8	238
1985	57	18	6	8	227
1990	56	20	7	13	243
1999	45	24	3	13	219

Kaynak: DİE, Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları, Nisan, 1999

Tablodaki veriler, kadınların büyük kısmının ücretsiz aile işçisi konumunda olması gerçeğini onaylamaktadır. 1999 yılında 100 erkeğe karşılık 24 kadın ücretli olarak çalışmakta ve bu işlerin de çoğunlukla düşük ücretli işler olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, kadın/erkek ücret farklılığı önemli boyuttadır. Ücret farklılığının temelini oluşturan eğitim farklılığından bir sonraki bölümde bahsedilecektir.

2.3.1.2. Eğitim Durumundan Kaynaklanan Ücret Farklılıkları

Kadınların eğitim düzeyleri arttıkça, işgücüne katılım oranları artmaktadır. Ancak ,halen eğitimin her kademesinde kadınlar aleyhine bir eşitsizlik söz konusudur. Bu eşitsizliğin gelecekte giderilmesi umut edilse bile, kadın emeğine vasıf kazandırılması için örgün eğitimin yanında bilgi ve beceri geliştirmeye yönelik yaygın eğitime de ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim seviyesi ile ücretler karşılaştırıldığı zaman, ortalama olarak, daha yüksek eğitim seviyesine sahip olanların ücretlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Yüksek okul mezunlarının ileride beklenen gelirleri azalan oranda artarken, üniversite mezunu olanların ücretleri artan oranda artmaktadır.

Yüksek okul mezunlarının beklenen gelirlerindeki artış oranı üniversite mezunlarından %90,3 daha düşüktür. Kentli çalışan kadınlar için de aynı durum geçerlidir. Burada belirlenmesi gereken önemli nokta aynı eğitim seviyesine sahip, erkek ve kadınlar arasında önemli ölçüde ücret farklılığının olmasıdır.⁶⁷

Ücret farklılığı açısından olaya bakıldığında, kadının eğitilmiş-eğitimsiz olmasıyla beraber, evli-bekar, çocuklu-çocuksuz ve ayrıca kadın olmasından kaynaklanan ücret farklılığının görüldüğü dikkat çekmektedir.

ABD’de,ırk,eğitim ve cinsiyet değişkenleri bir arada değerlendirildiğinde, yüksek öğrenim görmüş beyaz kadınların ortalama ücret düzeyinin, yüksek öğrenim görmemiş siyah erkeklerin (dolayısıyla beyaz

⁶⁷ DAYIOĞLU,ön.ver., s.26-27

erkeklerin) ortalama ücretlerinin altında olduğu görülmekteydi. Kadınların daha az eğitilmiş olmaları sonucu daha az vasıflı olmalarına bağlı olarak, aynı sektörde daha az ücretli alt kademe işlerinde yığılmaktadırlar.⁶⁸

Tablo 22: Türkiye'de Kadınların İş Kademelerine Göre Dağılıma Örnek

İş Kademeleri	Kadın	%	Erkek	%	Toplam
Yönetici	10	0,1	30	0,3	40
Vasıflı	20	0,2	50	0,5	70
Vasıfsız	70	0,7	20	0,2	90
Toplam	100	1	100	1	200

KAYNAK: Gülay Günlük Şenesen, "Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığın Düzeyi Nasıl Ölçülebilir?" , *İktisat Dergisi*, Mart'98

Yukarıdaki tablo toplam 200 kişi çalışan ve 100'ü erkek, 100'ü kadın olan bir işletmede üç kategoride çalışma durumunu göstermektedir. Kadınların %30'u vasıflı veya yönetici durumunda çalışırken, erkeklerin %80'i bu konumda çalışmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi de çalışan kadınların eğitim durumlarının erkeklerden daha düşük olmasıdır.⁶⁹

2.3.2. Ücretsiz İstihdam Edilen Kadınların Sorunları

Türkiye'de çalışma yaşındaki kadınların % 90'dan fazlası (Ücret veya kazanç getiren işlerde çalışan kadınların oranı 1980'de 1.200.000, yani toplamın %8'i idi) emeğini bedavaya veya boğaz tokluğuna tüketmektedir. Ev kadınının, kapitalist sistemin egemen ilişkisi olan, ücret/sermaye ilişkisinin dışında (marjinal) kalması, kadınların toplumdaki ikincil ve ezilen konumlarının anahtarını vermektedir. Çünkü, kapitalist sistemde, değeri emeğin sermaye ile mübadelesi oluşturmakta, bu ilişkinin dışında kalan ev kadınının emeği değersiz sayılmaktadır.⁷⁰

⁶⁸ TEKELİ, ön.ver. s.39

⁶⁹ Gülay Günlük ŞENESEN, "Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığın Düzeyi Nasıl Ölçülebilir?"- *İktisat Dergisi*, Mart'98, s. 28

⁷⁰ TEKELİ, ön.ver., s.38

Türkiye’de kadının ücretsiz aile işçisi olması nitelik olarak kırdan kente fark etse de, konum olarak fark etmemektedir. Tarımda çalışan kadın aynı zamanda ev işlerini de yapmakta, kentte ise ev kadını konumunda olan kadınlar ev ve çocuk bakımından çoğunlukla tek başlarına sorumlu olmaktadır.

Ücretsiz aile işçiliğinin yanı sıra mevsimlik işçi statüsünde çalışan kırsal kesim kadınlarının sorunları da oldukça büyüktür. Tarım sektöründe istihdam edilen kadınların %87,5’i ücretsiz aile işçisi konumunda iken, tarım dışı sektörde çalışan kadınların %55,69’u ücretlidir.

Dünyadaki nüfusun büyük çoğunluğunu, kadınların çalışma konumları daha çok Türkiye’dekine benzeyen az gelişmiş ülke insanların oluşturduğu düşünüldüğünde , dünya çapında kadınların çok büyük bir bölümünün ücretsiz olarak istihdam edildiği anlaşılmaktadır .

Sayılarla bir kez daha ifade edilirse, Türkiye’de 14 milyon dolayında çalışma yaşındaki kadından, 7 milyon kadarı faal nüfusun dışındadır. Bunlardan 650.000’i, orta ve yüksek öğrenim öğrencisidir. Sosyal sigorta ve emekli sandığından emekli olmuş 100.000 dolayında kadın da bundan düşülürse, kadınların 6 milyondan fazlasının, ücretsiz çalışan ev kadınları ,6,5 milyon dolayındaki faal kadından 5 milyonunun da yine ücretsiz çalışan aile bireyi olduğu görülür.

Kadın veya erkek olsun, 100 işçi çalıştıran her işyerinde kreş açılmasının gerçekleştirilmesi, tüm meslek alanlarında , bütün kamu ve özel kurumların belli sayıda kadın çalışan almasının sağlanması, kadın istihdamının artırılması konusunda projeler hazırlanması ve bu projeleri destekleyecek uluslararası finansman kaynaklarının bulunması, şu anda ücretsiz işgücü durumunda olan kadınların ev içi çalışmalarının ulusal hesaplara dahil edilmesi, bunun için evde ve tarlada çalışan kadınların sigortalı yapılması , kadınların kendi işlerini kurabilmeleri için özel koşullarda banka kredileri sağlanması,

sağlanan kredilerin artırılması ve kadınların bu konuda teşvik edilmesi ve bilinçlendirilmesi Türkiye'nin 4. Dünya Kadın Konferansı Taahhütleridir.

Ücretsiz aile işçiliği ile ifade edilen kadınların ücretsiz olarak kırsal kesimde istihdamı veya ev kadını konumunda istihdamı anlaşılmaktadır. Ev kadınının ev içinde harcadığı emek özel olarak tüketildiği ve sermaye ile mübadele edilemediği için dar anlamda sömürülemez. Ama harcadığı emek karşılığında bir gelire hak kazanmadığı ve geçimini kocası ile olan evliliğe bağlı olarak sağladığı için kadın bağımlıdır ve ezilme konumundadır.

Ev içi emeğin üretimi GSMH değeri içinde yer almasa da önemsiz değildir. Ev içi emeğin sistemin yeniden üretiminde önemli yeri vardır. Ev kadınının ürettiği bu hizmetler ücretli emek tarafından da yapılabilir. O zaman bu işlerin maliyeti, işi bedava yapan kadınların maliyetine göre çok daha fazla olurdu. Bundan yola çıkılarak ev kadınının varlığının , ücretler ortalama düzeyini aşağıya çeken bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Ev kadınları genellikle vasıfsız olduklarından , işgücüne geçici olarak girdikleri zaman da düşük ücretle çalışmaya razı olmaktadırlar. Bundan dolayı işçi sınıfı kadınların rekabetinden ürkmekte ve kadınların çalışmasından çok, ev kadını olması taraftarıdır. Ayrıca sendikalar da genellikle ucuz emek kaynağı olan kadın işçilere fazla sempati duymamaktadır.

Ev içi emeğin ücretler genel düzeyi üzerinde yarattığı azaltıcı etkiden dolayı, ücretsiz çalışan aile bireyleri ve ev kadınları ürün maliyetlerinin düşük kalmasını sağlamaktadırlar.⁷¹

Türkiye'de hiçbir gelir güvencesi bulunmayan yaklaşık 10 milyon ev kadını bulunmaktadır. Ev kadını konumunda çalışan bu kadınların tek güvencesi aç kalmamaları, yani emekleri karşılığında karınlarını doyurmalarıdır.

---

⁷¹ TEKELİ, ön.ver.,s.41

Kadınların aile ve toplum içinde karşılıksız olarak değer üretmeleri, onları bir kategori olarak ezilen taraf olmaya yönlendirmektedir. Üstelik ücret ve sosyal güvenlik kimliğinden yoksun olan bu kadınların gelecek beklentileri kocaları ile imzaladıkları sözleşme tarafından belirlenmektedir.⁷²

Toplumda , kadınların eşitliğini sağlayıcı önlemlerin başarılı bir şekilde uygulanması ancak , tüm ev kadınlarının potansiyel işgücü değil, fiili işsizler olarak kabul edilmesi ve hepsine iş sağlanması halinde mümkün olabileceği belirtilmektedir. Bugün için kadınların çalışma hakkından yararlanma isteği en temel ve azami talepleri olmaktadır.⁷³

3. TÜRKİYE'DE KADINLARIN AİLEDE STATÜSÜ

Toplumların en küçük ve temel kurumları olan ailelerin en etkin yönlendiricisi ve yetiştiricisi olan kadın, aile içinde , ailenin mutluluğunu ve refahını oluşturmada eşi ile eşit sorumluluklara sahip bir bireydir. Bu sorumluluklardan en önemlisi de ailenin geçimini sağlamaktır.

Ailenin gelirine yadsınamaz katkısı, kadının aile içindeki söz hakkını arttırmaktadır. Tüm dünya devletleri için ortalama olarak hesaplanmış, kadının aile bütçesine katkısı %40'tır. Bu, aile geliri içinde önemli bir orandır. Ailelerin, ancak evli kadınların veya kızların çalışması ile kentte yaşamlarını sürdürebildikleri görülmektedir.⁷⁴

Durum böyle olunca kadınların çalışma yaşamına katılımı ve çalışma koşullarını belirleyici parametreler önem kazanmaktadır. Kadınların çalışma yaşamına katılımı toplumdaki kadın-erkek rolleri ve cinsiyetçi iş bölümüyle bağlantılıdır.

⁷² Kuvvet LORDOĞLU, " Ev Kadınlığı yada Güvensizlik" - **İktisat Dergisi**. Mart'94, s.38-40

⁷³ TEKELİ, **ön.ver.**, s.42

⁷⁴ ERAYDIN, **ön.ver.**, s.44-50

3.1. Kadının Ailede Statüsü

Türkiye'de büyük kentler açısından aile modeli, anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailedir ve araştırmalara göre ortalama hane halkı büyüklüğü 4-5 kişi arasındadır. Aile ve toplum içinde kadına biçilen öncelikli bireysel ve toplumsal rol ev ve ailenin geçimini sağlamak olarak belirlenmektedir.

Kadınların çalışma yaşamına katılımını birey olarak eğitim, iş tecrübesi gibi donanımlarına ve başarıma arzusu, çalışma arzusu ya da iş gücü piyasasında aldıkları ücrete bakarak değerlendirmek kadının, özellikle de evli kadının, toplumda birey olarak aileden bağımsız bir statüsü olduğu taktirde geçerli olabilir. Ancak bulgular kadının, özellikle de evli kadının toplumsal konumunun kocasının konumundan türetildiği, bu nedenle çalışma yaşamına katılım kalıplarının değerlendirilmesinde kocanın toplumsal statüsünün belirleyici etkenlerden biri olarak ele alınmasının gerektiğini göstermektedir. Yukarıda sayılan etkenler de dahil olmakla daha bir çok etken kadının çalışma yaşamını etkilemektedir.

Çalışma hayatına giren kadınlar bir taraftan aile, diğer taraftan iş sorumlulukları olmak üzere sürekli bir ikilem içerisinde yaşamaktadırlar. Çalışan kadınların bir çoğu evli ve çocuk sahibidir. Bu durumdaki kadınların part-time çalışmayı tercih ettikleri ve arzularını sınırladıkları görülmektedir. Evli ve çocuk sahibi kadınların çalışma yükü çok ağırdır. Bir yandan ev yaşantısını organize etmekte, öte yandan iş yerindeki arkadaşları ile ilgilenmek zorundadır. Bu yük çalışan kadınların strese girmesine neden olmaktadır.⁷⁵

Aile içi sorumlulukların paylaşımı açısından bakıldığında, Türkiye'de çocuk yetiştirmenin, anne ve babanın ortak sorumluluğu olduğu anlayışının henüz yerleşmediği, erkeklerin çocuk bakımı ve ev işlerini kadına bıraktığı gözlenmektedir. 1993 verilerine göre 5 yaşın altında çocuğu olan kadınların

---

⁷⁵ ÖZMEN, ön.ver., s.48

%80'inden fazlası, çocuk için yemek hazırlamak, çocukları giydirmek, çocuk hasta olunca bakmak gibi işleri çoğunlukla tek başına yapmaktadır. Ancak çocuk hasta olduğunda doktora götürme kararını ise %50,8 oranında eşiyle birlikte verebilmektedir.

Türkiye'de ücretli çalışan kadın sayısının bu kadar düşük olmasında kamu ve özel sektör işverenlerinin işe alma sırasında, kadınlar aleyhine bir tutum sergilemeleri ve toplumda geleneksel iş bölümü çerçevesinde çocuk bakımından yalnızca kadının sorumlu olması gibi yerleşik bir anlayışın var olmasının çok önemli bir yeri vardır.

3.1.1. Evlilik ve Doğurganlık

İlk evlenme yaşı doğurganlığın önemli belirleyicisidir. Kadınların %96'sı otuz altı yaşına kadar evlenmekte, doğurganlık çağının sonuna gelindiğinde kadınların sadece %1'inin hiç evlenmediği görülmektedir. Ortalama ilk evlenme yaşı 19'dur. İlk evlenme yaşında sürekli bir yükselme görülmektedir. 45-49 yaş grubundaki kadınların ortalama ilk evlenme yaşı 18,3 iken , 25-29 yaşındaki kadınlar için bu değer 20 olarak hesaplanmıştır.

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (1993) sonuçlarına göre elde edilmiş evlenme ve doğurganlık belirleyicileri şu şekildedir;

15-49 yaşlarındaki halen evli kadınların yüzdesi -----%64,6

15-49 yaşlarındaki evlenmiş

(boşanmışlar da dahil) kadınların yüzdesi----- %67,1

25-49 yaşlarındaki kadınlar için ortalama evlenme yaşı---%19,9

Ortalama ilk evlenme yaşı yerleşim yerlerine, bölgelere ve eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir. Doğu Anadolu Bölgesinde yaşayan kadınlar, Batı Bölgelerinde yaşayan kadınlardan yaklaşık 2 yıl daha erken evlenmektedirler. Hiç eğitimi olmayan kadınlar ile en az orta okul eğitimi olan

kadınlar arasında ortalama ilk evlenme yaşı bakımından en az 5 yaş fark olduğu belirlenmiştir.

Evliliklere karar verilmesinde aile büyüğünün etkisi halen devam etmektedir. 1993 yılı, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasına göre evliliğine kendisi karar verenlerin oranı %25,9'a yükselmiş olmakla beraber, halen evliliklerin %67,8'i ailenin onayı ile yapılmaktadır. Evliliklerin %6,3'ü ise kaçma veya kaçırılma sonucu gerçekleşmektedir. Akraba evlilikleri görülmeye devam etmekle beraber eski yoğunluğunu kaybetmiştir. Evli çiftlerin %14,98'i birinci derece akraba, %7,62'si ise diğer akrabaları ile evli iken, çiftlerin %77,4'ünün eşi ile bir akrabalığı olmadığı görülmektedir. Çiftlerin %89'u resmi nikahın ardından dini nikah yapma ve %3'ü sadece resmi nikah ile evlenme yoluna gitmektedir.⁷⁶

Sağlık Bakanlığı, 1999 yılı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezi tarafından 8 bin 619 hane halkı ve 50 yaşından küçük, başından en az bir evlilik geçmiş, 6 bin 179 kadını kapsayan araştırmaya göre, bir Türk kadını doğurganlık çağının sonuna geldiğinde, ortalama 2,7 doğum yapmakta, en yüksek doğurganlık hızı 20-24 yaş grubundaki kadınlarda görülmektedir.

Doğurganlık hızlarında belirgin bölgesel farklılıklar bulunmaktadır. En yüksek toplam doğurganlık hızı Doğu Anadolu bölgesinde olup, kadın başına 4,4 doğum, en düşük hız ise Batı Anadolu bölgesinde kadın başına 2,0 doğumdur.

Doğurganlık kentsel ve kırsal yerleşim yerlerine göre de farklılık göstermektedir. Kırsal alanda yaşayan kadınlar, kentte yaşayan kadınlara göre yaklaşık bir fazla çocuk sahibi olmaktadır.

---

⁷⁶ www.kssgm.gov.tr

Doğurganlık, eğitim düzeyine göre de belirgin şekilde farklılaşmaktadır. Eğitimi olmayan kadınların en az ilk okul mezunu olan kadınlara göre bir doğum fazla yaptıkları hesaplanmıştır. En az orta okul mezunu olan kadınlarla karşılaştırıldığında ise eğitimsiz kadınların 2,5 doğum daha fazla yaptıkları sonucu elde edilmiştir.⁷⁷

6 ve daha fazla çocuk sahibi olma durumuna en sık okur-yazar olmayanlarda rastlanırken ; okur-yazar olup da okul bitirmeyenlerle herhangi bir eğitim kurumundan mezun olanlarda da bu oran çok düşüktür. Okur-yazar olan kadınlar kendi içinde incelendiği zaman, 6 ve daha fazla çocuk sahibi olanların oranının %50'ye yakın olduğu, buna karşılık hiç çocuğu olmayan veya tek çocuk sahibi kadınların oranının çok düşük olduğu görülmektedir.⁷⁸

Evli kadınların üçte ikisinden fazlası başka çocuk istememekte, %14'ü ise bir sonraki doğumlarını en az iki yıl geciktirmek istemektedirler. Son beş yılda yapılan doğumlar içerisinde %20'si istenmeyen doğumlardır. İstenmeyen tüm doğumlar önlenbilseydi, bir Türk kadını ortalama 1,8 doğum yapabileceği belirtilmektedir. Bu ise 1993 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TSNA) bulgularından hesaplanan doğurganlık hızına göre yaklaşık bir çocuk daha azdır.⁷⁹

Yıllara göre doğum hızında bir düşüş gözlenmektedir. 1990 yılında %2.48 olan doğum hızı, 1999 yılında %2,09 olarak belirlenmiştir. Bu azalmanın esas sebebi kadının eğitim seviyesinin artması ve hayat standardının yükselmesi olarak açıklanmaktadır.

---

⁷⁷ ön.ver.

⁷⁸ DOĞRAMACI, ön.ver., s.101

⁷⁹ www.kssgm.gov.tr

3.1.2. Kadın Sağlığı

Türkiye’de sağlık hizmetlerinin ulaşabilmesi kullanım yaşı, yerleşim bölgesi ve sosyo-ekonomik faktörler itibariyle farklılık göstermekle birlikte, kadınlar erkeklerden daha sık hekime başvurumaktadırlar. Yıllık olarak bir yılda doktora başvuru oranı erkeklerde %2,10, kadınlarda %2,75'tir. Kadınlar en fazla 65 yaş ve daha fazla yaşlarda doktora başvurumaktadırlar. Bu yaş grubunun yıllık hastalık için başvuru oranı %4,50'dir.⁸⁰

Hekime başvuru oranı eğitim düzeyi yükseldikçe artmaktadır. İlkokul mezunu kadınların hastalık için doktora başvuru oranı yıllık %2,28 iken, bu oran üniversite mezunu kadınlarda %5,84'tür.⁸¹

1994 yılı itibariyle Türkiye’de sosyal sigorta programlarının kapsadığı nüfus oranı %80,6, sağlık güvencesine sahip nüfus oranı %64,2'dir. 1995 yılı verilerine göre, istihdam edilen kadınların (çalışma çağındaki kadınların %30,7'si) %74,8'i ücretsiz aile işçisidir. Bu durumda, sosyal güvenlik ve sağlık açısından kadın nüfusun büyük bir kesimi erkeğe bağlı olduğu söylenebilir.

Türkiye’de 1983 yılında yapılan bir araştırmaya göre anne ölüm hızı yüz binde 132 olarak belirlenmiştir. 1999 yılı itibariyle bu oranın yüz binde 100 dolayında olduğu tahmin edilmektedir.

Son zamanlarda teknolojik gelişme ile birlikte anne ölüm oranlarının ciddi şekilde azaldığı gözlenmektedir. Özellikle kanserin erken teşhisi sonucu meme kanserinden ölen kadınların sayısında azalma olmaktadır.

Zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki uçurumun en fazla olduğu halk sağlığı konusu anne ölümleridir. Doğurganlıkla ilgili ölümlerin çoğunluğu beş nedene bağlanabilir; kanama, sepsis, eklampzi, sakıncalı yoldan kürtaj ve

⁸⁰ www.kssgm.gov.tr

⁸¹ ön.ver.

zor doğum. Türkiye’de her yıl yaklaşık 2000 kadın gebelik ,doğum,lohusalık ve diğer nedenlerle ölmektedir. Anne ölüm nedenlerinin dağılımına bakıldığında, gebelik ve lohusalık hastalıklarının %41, kanamaların %19,9, enfeksiyonların %5,5, bilinmeyenlerin %8,6 ve diğer durumların %25 oranında olduğu görünmektedir. Tüm bu nedenler riskli ve istenmeyen gebeliklerin önlenmesiyle büyük ölçüde azaltılabilecek nedenlerdir. 1993 TNSA sonuçlarına göre, son 5 yılda meydana gelen gebeliklerin %68’inde en az bir risk faktörü olduğu saptanmıştır.

Kadınların %62’si gebelikleri sırasında eğitimli bir sağlık personelinden doğum öncesi bakım almaktadırlar. Canlı doğumların yarısından fazlasında doğum öncesi bakım, gebeliğin beşinci ayından önce başlamıştır. Kadınların gebelik sırasında tetanoz aşısı olduğu saptanmıştır.

1992 TNSA, doğumların %60’nın bir sağlık kuruluşunda yapıldığını ortaya koymaktadır. Evde yapılan doğumların eğitimli bir sağlık personelinin yardımı olmaksızın yapılması olasılığı daha yüksek olarak belirlenmiştir.

Gebe olmayan kadınların %50’de, gebe olanların ise 2/3’de demir eksikliği anemisi olduğu tespit edilmiştir.

3.1.3. Aile Planlaması

Türkiye’de aile planlaması, eğitim-öğretim ve uygulama hizmetleri, 1983 yılında yürürlüğe giren 2827 sayılı Nüfus Planlaması hakkında yasa gereği Sağlık Bakanlığı koordinatörlüğünde ülke düzeyinde yürütülmektedir. Aile planlaması ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 23: Aile Planlaması Konusunda Bilgi ve Kullanım

Halen Evli Kadınlardan:	
Herhangi Bir Yöntem Bilenlerin Yüzdesi	99,1
Modern Bir Yöntem Bilenlerin Yüzdesi	98,6
En az bir Modern Yöntem Bilen ve	
Bunu Nereden Sağlayacağını Bilenlerin Yüzdesi	94,6
Bir Yöntem Kullanmış Olanların Yüzdesi	80,1
Halen Yöntem Kullananların Yüzdesi	62,6
Halen Evli Kadınların Kullandıkları Yöntemler	
Hap	4,9
RIA	18,8
İğne	0,1
Diyafram,Köpük,Jel	1,2
Kaput	6,6
Tüplerin Bağlanması	2,9
Erkeğin Kanallarının Bağlanması	0,0
Ritm	1,0
Geri Çekme	26,2
Diğer Geleneksel Yöntemler	0,9

Kaynak: **Türkiye Nüfus Sağlığı Araştırmaları (1993)**

Gebeliği önleyici modern yöntemlerin kullanım düzeyinde yerleşim yerlerine ve bölgelere göre farklılıklar bulunmaktadır. Kentlerde yaşayan kadınlar arasında modern yöntem kullanımı, kırsal kesimde yaşayan kadınlardan daha fazladır. Modern yöntem kullanımı Batı, Güney ve Orta Anadolu'da en yüksek olup %37, Doğu Anadolu'da ez düşük %26 olarak belirlenmiştir.

Gebeliği önleyici yöntem kullanımı, eğitim düzeyi ile yakından ilgilidir. Orta okul ve daha yüksek eğitim seviyesine sahip kadınların yaklaşık yarısı modern bir yöntem kullanırken, ilk okul düzeyinde eğitime sahip olan kadınlar arasında bu oran %36, hiç eğitimi olmayan kadınlarda ise %26 olarak hesaplanmıştır.

Evli kadınların %12'si için bu tür bir hizmetin karşılanmamasından doğan açık söz konusudur. Bu açığı oluşturanlar, halen gebeliği önleyici yöntem kullanmayan, ancak doğurganlığına son vermek isteyen kadınların %18 oranında, bir sonraki doğumunu en az iki yıl sonra yapmak isteyen kadınların %4 oranında olduğu tespit edilmiştir.⁸²

⁸² www.kssgm.gov.tr

3.2. Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet

Bugün birçok ülkede ev içi olaylar resmen aile içi özel işler olarak görülmektedir. Fiziksel ve cinsel şiddet genel olarak ev dışında işlenen suçlar sayılırken, birçok ülkenin yasası evde meydana gelen saldırılara karşı duyarsız kalmaktadır. Bir ailenin yaşadığı evin kapısına kadar gelen yasalar orada kalmaktadır. Yapılan araştırmaların da işaret ettiği gibi ; ev içindeki şiddet olayları , sokak çocukları, sokak işçiliği ve fuhuş gibi toplumsal sorunların belirleyici bileşenlerinden birisini oluşturmaktadır.

Bugün kadınlar sürdürülebilir gelişmenin temel taşı olarak kabul edilmektedirler. O halde kadınların haklarının korunması ve statülerinin yükseltilmesi, aile planlamasından yiyecek üretimine kadar birçok uğraş açısından zorunluluk taşımaktadır.

Türkiye’de kadınlara yönelik şiddet ciddi bir sorundur. Kadınlara yönelik şiddet özel(ailede) ve toplumsal olmak üzere hayatın iki alanında da yer almaktadır. Özel alandaki şiddet anne- babadan çocuklara, erkekten kadına, çocuktan anne-babaya veya kardeşten kardeşe yönelik olabilmektedir. Şiddet, temel özgürlükleri ve insan haklarını ihlal edip engellediği gibi, kadınların haklarını kullanımını da olanaksız hale getirmektedir.

Bir insan hakkı ihlali olan kadınlara yönelik şiddetin boyutları bilinmemektedir. Kadına yönelik şiddet, 1980’lerden önce kadın hareketinin, daha sonra da Türkiye’nin gündemine girmiştir.

Toplum açısından önemli olan bu gelişme, 1980 ve sonrasında açık oturumlar, konferanslar vb. çalışmalar konuya ilgi giderek artmıştır. Yapılan araştırmalarla kadına yönelik şiddet kısmen görünür kılınmıştır.

Türkiye’de medya organları kadına yönelik şiddeti yansıtırken taraflı davranmakta, şiddet olgusu çok sık işlenmekte, ancak şiddetin olumsuzluğu

vurgulanmamakta, aksine şiddetin yaşamın bir parçası olduğu mesajı verilmektedir. Özellikle çocuklara ve gençlere yönelik televizyon programlarında şiddet olgusu yoğun işlenmektedir. Bu da şiddetin daha da yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de, medyada kadına yönelik şiddet haberlerinin yer alma biçimi, şiddeti körükleyecek ve kadınları bir kez daha mağdur edecek nitelikte olması nedeniyle kamuoyunun dikkatini çekmesi gereken bir durumdur.

Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı tarafından 1990 yılında yaptırılan “Türk kadını “ araştırmasında ; evli kadınların %18’inin kocaları tarafından dövüldüğü veya dövülmek istendiği ortaya çıkmıştır.

1990 yılında yapılan bir araştırmada ; erkeklerin eşlerini dövülmesini onaylayanların oranı %27 olarak belirlenmiştir. Kadınlar için %20 olan bu oran, erkekler için %31,7’ye yükselmektedir. Yaşlılar ile düşük eğitimliler arasında kadının dövülebileceğini düşünenlerin oranı %47’dir. Görüşülenlerin %35,1’i kadınların zaman zaman evde , dayak yemeyi hak eden davranışlarda bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırma ile sığınma evlerinin sorunun çözümünde işe yarayacağını düşünenler %36,3, ise yaramayacağını düşünenler ise %35,4’tür.

1992 yılında yapılan”Yoksulluk,Evlilik,Geçimsizlik ve Boşanma” başlıklı araştırmada, boşanmış yoksul kadınlarca belirtilen geçimsizlik nedenlerinin başında %53,42 ile kocanın dövmesi, %30,5 ile kocanın çocukları dövmesi gelmektedir. Bu araştırmada kadınların %84’ü kocalarınca tokatlanmakta , %70’i yumruklanmakta, %43’ü hastanelik edilerek dövülmekte, %55’i ölümle tehdit edilmektedirler.

Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğünün yaptırdığı “Medya, Şiddet ve Kadın” adlı bir diğer araştırma sonuçlarına göre şiddete uğrayan kadınlar genç yaştaki kadınlardır. Ev şiddetin en çok yaşandığı

mekandır. Çekirdek ailelerde yaşayan kadınlar daha çok şiddete maruz kalmaktadır. Şiddet eyleminde saldırgan, büyük çoğunlukla ya kocadır yada kadınların yakın duygusal ilişkide olduğu erkeklerdir.

Türkiye’de kadınlara yönelik şiddetin görünen biçimi kadınların öldürülmesi, namus ile gerekçelendirilerek haklılaştırılan bir şiddet eylemi şeklinde fazla miktardadır. Erkek, şiddet eylemleri içerisinde dayak ve tecavüzü kişiselleştirmekte, kadına hiçbir nedene dayanmayan dayak atmayı kendi hakkı görmekte ve tecavüz etmeyi erkeklik kimliğinin bir uzantısı olarak kabul etmektedir.

1994 yılında yapılan “Türkiye’de Çocuk Eğitim Evlerindeki Hükümlü Geçlerin Aile İçi Şiddete İlişkin Değerlendirmeleri” başlıklı araştırmada hükümlü gençlerin babalarının annelerine fiziksel şiddet uyguladıkları (%35), annelerine günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar dahi para vermedikleri (%54), anneleri ile ilgili kararları tek başına aldıkları saptanmıştır(%36).

Hükümlü gençlerin %78’i, anne-babalarının anlaşılamadığını belirtmişlerdir. Temel anlaşmazlık nedeni geçim sıkıntısıdır(%82). Bunu %74 oranla çocuk bakım ve yetiştirilmesi izlemektedir.

Hükümlü gençler babalarının kendilerini sopa vb. dövdüğünü(%41), yumruk, tekme attığını (%43), tehdit ettiğini (%40), hastalandığında ilgilenmediğini (%76) açıklamışlardır. Bu gençlerin %50’si gelecekte eşlerine karşı hiçbir koşulda şiddet uygulamayacağını belirtmiştir. Bununla birlikte %26 oranında genç “eşim bana karşı gelirse şiddete başvururum” demiştir. Bu araştırmanın sonuçları şiddet ailede öğrenilir ve beslenir görüşünü desteklemektedir.

Türkiye’de kadının statüsünü iyileştirmek, kadına karşı saldırgan davranışların ve kadın suçluluğunun nedenlerini ortaya çıkarmak konusunda

gerekli önlemlerin alınmasına yardımcı olmak için, çeşitli kuruluş ve hükümet organlarının daha duyarlı davranmalarını gerekmektedir.⁸³

4. TÜRKİYE'DE KADINLARIN SİYASETE KATILIMI

Türkiye'de kadınların bütün seçimlerde seçme ve seçilme hakkı vardır. Kadın-erkek arasında tam bir eşitlik bulunması gerçeğine gönülden inanan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk döneminde, çok kısa sürede, Türkiye'de kadınlara tüm siyasi haklar tanınmıştır. Ancak, karar mekanizmalarında ve güç paylaşımında evrensel bir olgu olan kadınların dezavantajlı konumundan dolayı, yasal alandaki bu gelişmeler toplumsal/siyasal yaşama tam olarak yansıtılmamıştır. Türkiye'de seçme hakkının kullanımında kadınlarla erkekler arasında fark olmamasına rağmen, kadınların seçilme haklarını yeterli olarak kullanabildiklerini söylemek mümkün değildir.

4.1. Kadınların Genel ve Yerel Yönetime Katılımı

Kadınların güç paylaşımında ve karar mekanizmalarındaki elverişsiz konumlarının bağlantılı olduğu diğer bir faktör de siyasetin yapısıdır. Önseçim içinde kadın kendini delegelelere beğendirmek zorundadır. Ancak toplumda kadınlar için uygun görülen davranış kalıplarıyla politikacılar için uygun görülen davranış kalıpları tamamen zıt olduğu için, kadın politikacılar kadın olmakla politikacı olmak arasında seçim yapmaya zorlanmaktadır. Ayrıca, siyasette yerleşmenin önemli olması, genç yaşta evlilik veya eğitim gibi nedenlerle doğdukları yerden ayrılmak zorunda kalmaları ve yerel kökenlerinin kendilerini aday göstermeyecek kadar zayıflaması, aktif siyaset yapan kadınları güç durumda bırakmaktadır. Büyük çaplı göç olgusunun yaşandığı metropollerde ise oy mobilize etmekte resmi veya resmi olmayan hemşehri grupları etkin olmaktadır. Türkiye'de baskı gruplarının yeterince gelişmemiş olması ve çoğunun siyasetten yasaklanmış olması da hemşehri gruplarının ağırlığını

⁸³ www.kssgm.gov.tr

arttırmaktadır. Bu durumda, gerek baskı gruplarında, gerekse de hemşehri örgütlenmelerinde yok denecek kadar az kadının temsil edilmesi, kadının dezavantajlı konumunun bir diğer nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınların milletvekili olması için en etkin yol olan kontenjan yolu, merkez yoklaması gibi yöntemler kullanılarak genel merkezlerce aday gösterilmeleridir. Burada da erkeklerle bir yarış söz konusu olmakla birlikte, kriterlerin meslek, eğitim, toplumda seçkin olarak bilinme gibi prestij unsurlarından oluşması, kadınların kadınlıkları dışında dezavantajlı olmasını engellemektedir. Hatta zaman zaman simgesel nedenlerle kadın olmak avantajlı olmaktadır. Ancak bu durumda da, seçilen kadınlar, kadınca bakış açılarını yitirebilmekte ve kendilerinin sosyal konumlarını siyasi partilerle özdeşleştirebilmektedirler. 1980'lerden itibaren kadının siyasete katılımında bazı değişiklikler görülmekte, siyasette kadın konusu giderek daha fazla yer almakta ve siyasi partiler çeşitli yollarla kadını adeta siyasi katılıma itmektir. Sonuç olarak, maddi zorluklar aşılrsa, kadınların gerek formel eğilimi, gerek yasalarla tanınan hakların kullanımı konusundaki bilinçlenme düzeyi yükselse ve saygın meslek sahibi olsalar da kadınların temsilci düzeyinde güç paylaşımında yer alması, ataerkil kültürden, toplumsallaşma biçimlerinden, kalıplaşmış siyasi geleneklerden kaynaklanan sorunlar nedeni ile güçleşmektedir.

4.1.1. Genel Yönetim

Kadın milletvekillerinin parlamentoda en yüksek oranda temsil edildiği yıl, ilk seçimlerin yapıldığı 1935 yılı olmuştur. Bu dönemde 18 kadın milletvekili parlamentoya girmiş, kadın milletvekillerinin toplam parlamentolar içindeki oranı %4,6 olmuştur.

1930 yerel seçimlerinde ve 1934 genel seçimlerinde kadınların siyasete katılımı önemli ölçüde artmıştır. 1946'da, çok partili sisteme geçişle beraber parlamentoda kadın sayısı %2'e gerilemiştir.

Son 30 yılın seçim sonuçlarına göre 1973'te 450 milletvekilinin %1,3'ü, 1983'te %3'ü, 1991'de 450 milletvekilinin %1,8'i, 1999'da ise 550 milletvekilinin sadece 19'u kadınlardan oluşmuştur. İlk seçimlerin yapıldığı 1935'ten, son seçimlerin yapıldığı 1999 yılına kadar toplam 147 kadın milletvekili parlamentoda yer almıştır. 1935-1999 yılları arasında TBMM'de bulunan kadın milletvekillerinin toplam milletvekilleri içindeki sayıları tabloda gösterilmektedir.

Tablo 24: Yıllara Göre Parlamentodaki Kadın Üye Sayısı ve Oranı

Seçim Yılı	Millet Vekili Sayısı	Kadın Millet Vekili Sayısı	Kadın Oranı
1935-1939	395	18	4,6
1939-1943	400	15	3,8
1943-1946	435	16	3,7
1946-1950	455	9	2,0
1950-1954	487	3	0,6
1954-1957	535	4	0,7
1957-1960	610	7	1,1
1961-1965	450	3	0,7
1965-1969	450	8	1,8
1969-1973	450	5	1,1
1973-1977	450	6	1,3
1977-1980	450	4	0,9
1983-1987	400	12	3,0
1987-1991	450	6	1,3
1991-1995	450	8	1,8
1995-1999	550	13	2,4
1999-	550	19	3,5

KAYNAK : Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1999

www.kssgm.gov.tr

1935 yılından bugüne kadar, yalnızca 7 kadın farklı hükümetlerde bakanlık görevi üstlenmiştir. Parlamento içinden bir kadın milletvekili ancak 1987 seçimlerinden sonra hükümette yer alabilmiştir. 1991 yılına kadar kurulan 3 kabinde, 1 kadın milletvekili iki kez Çalışma ve Sosyal Güvenlik, bir kez de Devlet Bakanlığı görevini üstlenmiştir. İlk koalisyon hükümeti olan DYP-SHP koalisyon hükümetinde Devlet Bakanı sıfatında iki kadın bakan yer almış ,1995 DYP-SHP koalisyonunda DYP lideri Başbakan olmuş ve onun kabinesinde bir Devlet Bakanı kadın bulunmuştur. Toplumda kadının rolü ve amacına ilişkin geleneksel ve kültürel önyargıların hala önemli olduğu bir dönemde, bir kadının Başbakan seçilmesi, kadınların siyasal hayata katılımı açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

4.1.2. Yerel Yönetim

Türkiye'de kadınlar her zaman yerel yönetimde az sayıda yer almıştır. 1984'te 2202 yerel yöneticinin %0,3'ü kadınlardan oluşmuştu. 1989'da bu oran 2653 sayıda %0,8'e ulaşmış, 1984'te genel seçimler sonucu hiçbir üst düzey yetkili kadın seçilmezken, 1989 genel seçimlerde bu oran %0,2 olarak gerçekleşmiştir

1994'te genel seçimlerde toplam belediye meclis adayları içerisinde kazanan kadın adayların oranı %0,4, belediye başkanlığında ise %0,9'dur. Kadın belediye meclis üyelerinin sayısı 1984'te %0,6, 1989'de %0,7 olarak tespit edilmiştir. Resmi olmayan verilere göre, 1994 seçimleri sonucu, yerel seçimlerde kazanan kadın meclis üyelerinin oranı %0,3 olmuştur. Seçilen belediye meclisi kadın üyelerin %54'ü, Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerden seçilmişlerdir.⁸⁴

Yerel yönetime seçilen kadın üyelerin çoğunluğu sol partilerden seçilmiştir.

1989 yılında belediye başkanlarının %0,2'si, 1994 yılında 0,4'ü, 1999 son seçimlerde ise sadece 1 belediye başkanı kadın seçilmiştir.⁸⁵

1984, 1989, 1994 ve 1999 yerel seçim sonuçları karşılaştırıldığında belediye başkanlarında kadınların oransal bir artışı olduğu, genelde bir artış olmadığı görülmektedir.

Bu durum kadınların siyasal yaşama katılma konusunda daha önce de belirtilen engellerin hala mevcut olduğunun bir göstergesidir.

⁸⁴The Status of Women in Turkey, KSSGM, Türkiye'nin 4.Dünya Kadın Konferansına Sunduğu Rapor, Mayıs, 1994, s.5

⁸⁵ www.kssgm.gov.tr

4.2. Kadınların Siyasi Partilere Katılımı

Siyasi partilerin beyanına göre, tüm partilerde toplam kadın üye oranı %20 düzeyindedir. 1980'den önce kadınlar yoğunluklu olarak partilerin kadın kollarında faaliyet göstermekte idiler. 1983'den sonra yapılan Anayasal değişiklik sonucu, kadınların bu kadın kollarında faaliyetleri sınırlandırılmıştır.⁸⁶

Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu olan 5 partiden sadece birisi 1980'li yıllardan başlayarak "il-ilçe meclisleri ve parti üst yönetiminde her iki cinsiyetten en az 1/4 oranında kadın üye bulunur" hükmü ile kota uygularken, iki parti ise 1995 genel seçimlerinde kadın adaylardan alınan adaylık ücretlerinde %50'lik bir indirim yapmıştır. Kadınların aktif siyasete katılmamalarının başında gelen sebeplerinden birisi de maddi zorluklardır. Yeterli mali kaynaklarının olmaması kadınların erkek adaylarla yarışmasını zorlaştırmaktadır. Zaten aktif siyasete katılmada bir takım sosyal zorluklarla karşılaşan kadınlar bunun yanında maddi sorunlarla da karşılaşır, siyasette bu kadar az kadının bulunması hiç de olağan dışı bulunmamaktadır.⁸⁷

Dünya ülkelerinden örneklere bakıldığında, ister siyasi partilerde, isterse de iktidarda olan hükümetlerde kadın üyelerin azınlık oluşturduğu görülmektedir.

Kadınların siyasi yaşamda etkinliğinin artması, gericiliğe karşı en büyük silahlardan birisini oluşturmaktadır.

Geleceğin nasıl kurulacağı ile kadınların seslerinin yükseltilmesi arasında tam bir bağımlılık olduğundan, kadınların siyasete katılımını arttırıcı önlemlerin alınması önemlidir. Siyasette ve sosyal hayatta kadın erkek eşitliğinden bahsetmenin yalnızca, parlamenter sayısının %50'sinin kadınlardan oluştuğu bir ortamda anlamlı olmaktadır.

⁸⁶ Türkiye'nin 4.Dünya Kadın Konferansına Sunduğu Rapor, ön.ver., s. 6

⁸⁷ www.kssgm.gov.tr

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA İKTİSADİ KALKINMA SÜRECİNDE KADIN

Azerbaycan tarih boyunca çeşitli yönetim şekillerinin uygulandığı bir bölgedir. En radikal değişikliklerin yaşandığı 70 yıllık Sovyet yönetimi döneminde Azerbaycan uygulanan 5 yıllık kalkınma programları ile birliğin en parlak cumhuriyeti haline gelmiştir. Sovyetler birliğinin çökmesi ile birlikte bir dönem kaos içerisinde yaşayan halk yeni şartlara ayak uydurmaya çalışmaktadır. Özelleştirme ile başlayan piyasa ekonomisine geçiş geri dönülemez olmuştur. Azerbaycan halkı bu aşamada kalkınmanın ne kadar önemli olduğunu bilmektedir. Çalışan kesimin önemli bir bölümünü oluşturan kadınlara çok önemli görevler düşmektedir. Erkek nüfusun büyük bir bölümünün çalışmak için yurt dışına gitmesi iş piyasasında kadınların yükünü ağırlaştırmıştır. Bu bölümde Azerbaycan kadının ülke ekonomisindeki rolü ve geçiş aşamasında yaşanan sorunlar ele alınmıştır.

1. AZERBAYCANIN SOSYO-EKONOMİK DURUMU

Azerbaycan Büyük ve Küçük Kafkas dağları ve Kür ovasından oluşan 86.600 km² yüzölçümü ile Kafkasya'daki en büyük cumhuriyettir. Arazinin %50'si dağlık bölgelerden oluşmaktadır. Azerbaycan'da dünyadaki 11 iklim çeşidinden 9'u mevcut olup, bu konumu dolayısıyla arazisinin büyük bölümü tarım için uygundur. Toplam nüfusu 7.573.435 (1996), bu nüfusun 4,2 milyonu kentlerde, 3,3 milyonu kırsal kesimde yaşamaktadır.

Diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da geçiş döneminde makro ekonomik dengeler alt-üst olmuş, üretim düzeyi son iki yılda önemli ölçüde azalmıştır. Hükümet piyasa ekonomisinin oluşması ve çalışması için bazı önlemler almaktadır. Ancak alınan bu önlemlerin yetersizliği ve uygulamada çıkan aksaklıklar kaosu daha da büyümesine neden olmaktadır. Bugün, ülkenin temel sanayi kuruluşlarının çoğu çalışmamakta veya üretim kapasitesinin çok altında çalışmaktadır.

Azerbaycan mineral zenginlikleri olan bir ülkedir. Özellikle petrol ve doğal gaz kaynakları yer altı zenginlikleri arasında önemli yer tutmaktadır. On yıl öncesine kadar Azerbaycan Sovyetler Birliğinin ihtiyacı olan petrol sanayisi makine ve teçhizatların 2/3'nü üretmekte idi. Bunun dışında uygun hava koşullarından dolayı ülke arazisinde tarım sektörü, özellikle pamukçuluk önemli yer tutmaktadır.

Ekonomik hayatın kötüleşmesi sosyal sorunları beraberinde getirmiştir. 1993 ve 1994 yıllarını kıyaslandığında, nüfusun gelirleri 8,4 kat yükseldiği halde gıda ürünlerinin fiyatı 20 kat, ekmeğin fiyatı 19 kat, gıda dışı ürünlerin fiyatı 16 kat, hizmet fiyatları 28 kat pahalılaşmış, enflasyon düzeyi %1460'a ulaşmıştır.

1.1. Ekonomik Göstergeler

Azerbaycan'da geçiş döneminin ilk yıllarında ekonomik faaliyetlerde önemli düşüşler, fiyatlarda büyük oranlarda artışlar, dış ticarete düşüş ve gerçek gelirin azalması gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Bu gerilemenin başlıca sebepleri; Bağımsız Devletler Topluluğu ile olan karmaşık üretim sistemi, banka işlemlerindeki zorluklar, ülkeye gelen demir yollarının kapatılması, fiyatlardaki aşırı artışlar, piyasa dengesizlikleri, hammadde ve malzeme sıkıntısı, kullanılan teknolojilerin eski olması ve mevcut üretim kapasitesinin verimsiz kullanılması şeklinde gösterilmektedir.

Yapılan ekonomik reformlar sonucunda gelir dağılımında aşırı dengesizlikler oluşmuştur. Ücret geliri elde edenlerin toplam gelirler içindeki payı % 80'den , 1995 yılında, %33'e gerilemiştir. Nüfusun üretim gücü 1996 yılında 1988 'den 10,2 defa daha az olmuştur.⁸⁸

⁸⁸ 4. Dünya Kadınları Konferansına Sunulan Azerbaycan Ülke Raporu, gopher.un.org./00/ga/cedaw/18/country/azerbaijan/c-azer1.en

Tablo 25: Temel Ekonomik Göstergeler

Yıllar	1989	1990	1991	1992	1993
Cari Fiyatlarla GSYİH*	15,489	14,697	26,676	183,186	1,500,000
Cari Fiyatlarla NMH*	10,919	103,717	20,37	163,114	1,160,000
Sabit Fiyatlarla (1983) NMH*	10,631	9,405	9,228	6,349	5,435
Sabit Fiyatlarla GSYİH*	13,691	13,672	14,595	17,298	14,997
NMH Gerçek Büyüme%	-8,9	-11,5	-1,9	-31,2	-14,4
GSYİH Gerçek Büyüme %	-6,3	-11,7	-0,7	-35,2	-13,3
Enflasyon %(Tüketici Fiyatlarıyla)		7,8	87,3	1,350,0	833
Nüfus (milyon)	7,01	7,12	7,12	7,2	7,2
İhracat (Yerel Fiyatlarla)	7,126	6,429	12,204	207,756	350,9
İthalat (Yerel Fiyatlarla)	5,188	5,752	11,011	131,58	241
Ticari Denge	1,938	677	1,193	76,176	109,9

* Milyon Ruble

Kaynak: **The Economist (Intelligence Unit)**, 28 Kasım 1994,

1994 yılında enflasyon endeksi 10,8 defa artmıştır. Aynı yılda 100 milyar manatlık mal satılmayarak stoklarda birikmiştir. Enerji ve madencilik sektörlerinde de önemli ölçüde üretim düşüşü yaşanmıştır. Geçmiş yıllarda petrol sahalarındaki yetersiz yatırımlar ve bu alanda uygulanan eski teknoloji nedeniyle petrol ve gaz üretiminde düşüşler olmuştur. Doğal gazın hemen hemen tamamı Hazar Denizinden çıkarılmaktadır. 170 milyar m³ doğal gaz rezervi olmasına rağmen, 1991'de gün başına 250 milyon m³ doğal gaz çıkarılmıştır. Azerbaycan, Türkmenistan, İran ve Rusya'dan doğal gaz ithal etmekte, sonuç olarak ithalattaki maliyet artışları ödemeler dengesini olumsuz etkilemektedir.⁸⁹

1.2. Nüfus Yapısı

Azerbaycan, toplam nüfusu 1997'de 7.631.600 olan çok fazla etnik grupların yaşadığı bir ülkedir. Ülkedeki nüfusun %82,7'si Azeriler,%5,6'sı Ruslar,%3,2'si Dağıstanlılar ve diğerleri %8,5 olmak üzere çok milletli bir yapıya sahiptir. Bin kişi başına doğumlar 24,09 ,ölümler 6,61 ,net göç 2,45'tir.

⁸⁹ **Azerbaycan Ülke Raporu**, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı,TC Dışişleri Bakanlığı Yayınları, NO:12, 1995,Ankara, s.16

Doğumda beklenen yaşama umudu tüm nüfus için 70,6 yıl, erkekler için 66,77 yıl, kadınlar için 74,63 yıldır. Kadın başına çocuk sayısı 2.76'dir.

Tablo 26: Nüfusla İlgili Temel Göstergeler

Nüfusla İlgili Temel Göstergeler	1990	1994	1995	1996	1997
Toplam Nüfus (x 1000)	7186,6	7486,9	7535,3	7574,5	7631,6
Kent	3864,4	3967,1	3973,2	3974	3983,4
Kır	3321,7	3519,8	3562,1	3600,5	3648,2
Oran Olarak %					
Kent	53,8	53	52,7	52,5	52,2
Kır	46,2	47	47,3	47,5	47,8
Cinsiyete Göre					
Erkek	48,9	49,2	49,3	49,3	49,3
Kadın	51,1	50,8	50,7	50,7	50,7
Nüfus Sıklığı(km2 başına)	83	86	86	87	88
Nüfusun yaş yapısı					
0-15	35,1	35,1	34,7	34,7	34,8
16-59; 16-54	54,8	53,9	54,1	54,1	54
59-; 54-;	10,1	11	11,2	11,2	11,2

Kaynak : [http:// www.statcom.baku-az.com/html/population](http://www.statcom.baku-az.com/html/population)

Nüfusla ilgili temel göstergelere bakıldığında Abşeron yarımadası ve Bakü dışında nüfusun kırsal ve kentsel alanlarda dağılımının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bunun da başlıca nedeni Sovyet Rejimi döneminde kırsal kesimin kalkınmasına özel önem verilmesidir.

Azerbaycan nüfus sıklığına göre eski Sovyetler Birliğinde nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgedir. Toprakların tarım ve yaşamak için uygun olması bunun temel nedenidir.

Nüfusun yaş ortalaması bakımından Azerbaycan uzun ömürlüler diyarı olarak tanınmaktadır. Nüfusun önemli bir kısmı 50 yaş üstü gruba girmektedir. Ancak son yıllarda yaşanan ekonomik sıkıntı ve savaş dolayısıyla her alan olduğu gibi insanların uzun yaşamaları da etkilenmiştir.

1.3. Savaşın Getirdiği Toplumsal Zararlar

Karabağ savaşının başlangıcından bu yana, yüzyıllarca o topraklarda yaşamış 200.000 Azeri Ermenistan'dan göç etmiştir. Bu göçmenlerin dışında Karabağ'da ve komşu bölgelerde yaşayan insanların topraklarında göç etmesi ile şu anda Azerbaycan'da yaklaşık 1 milyon insan evsiz ve göçmen

durumundadır. Toplam nüfusa bakıldığında bu rakam ülke nüfusunun yaklaşık 1/8'ini oluşturmaktadır. Ermenistan tarafından Azerbaycan topraklarının %20'sinin işgali bu sayıyı daha da arttırmıştır.

Azerbaycan Devlet İstatistik Enstitüsünün 1998 yılı verilerine göre göçmen nüfusun %54'ü kadınlardan oluşmaktadır. Bu kadınların %48,3'ü istihdam edilebilecek niteliktedir. 1996 yılı verilerine göre bu insanların %95,6'sı temel ihtiyaçlarını karşılayamamaktadırlar. Kadınların çoğunun işsiz olması aile geçimini zorlaştırmaktadır. Hayat koşullarının kötüleşmesi insanlarda onarılmayacak zararlara yol açmaktadır. Az miktarda da olsa , göçmenlere devlet ve bazı uluslararası kuruluşlar tarafından yardım yapılmaktadır.

2. AZERBAYCAN'DA İKTİSADİ KALKINMA SÜRECİNDE EĞİTİM SİSTEMİ VE KADIN EĞİTİMİ

Azerbaycan'da eğitim insanların hayatında önemli yere sahiptir. Ülke tarihinin siyasi gelişmelerle dolu olmasından dolayı uygulanan eğitim sistemlerinde de bir devamlılık olmamıştır. Bu istikrarsızlıkların temel nedeni toprakların defalarca yabancı güçler tarafından işgal olunması ve her defa mevcut eğitim ve öğretim sisteminin baskıyla değiştirilmesidir. Ancak bu kadar siyasi istikrarsızlığa rağmen halkın eğitime verdiği önem daha iyi ve mutlu geleceğe ulaşma isteğinden kaynaklanmaktadır.

Azerbaycan Anayasasının 42. Maddesine göre tüm vatandaşlar eğitimden yararlanmakta eşittirler. Bugün ülkede okuma yazma oranının %100 olması ve kadın erkek eğitim oranları arasında fark bulunmaması bu eşitlikçi politikanın sonucudur.⁹⁰

⁹⁰ 4. Dünya Kadınları Konferansına Sunulan Azerbaycan Ülke Raporu.
gopher://gopher.un.org./00/ga/cedaw/18/country/azerbaijan/c-azer1.en

2.1. Eğitimin Dünü ve Bugünü

Azerbaycan coğrafi konum olarak bir geçit kapısı niteliğinde olduğundan bu topraklara gelen insanlar halkın zengin kültürel yapısına hayran kalmışlardır. Daha o zamanlarda klasik mektep ve medrese sisteminin geçerli olduğu Türk-İslam aleminin eğitim sisteminden farklı olarak, pozitif bilimlerin öğretildiği gimnazyumlar önemli yer tutmaya başlamıştır. Rusların bölgedeki diğer tesirleri azaltmak için rus-tatar okullarını çok sayıda açmaları ve Azerileri Rus kültürüne sokma gayretleri halk üzerinde değişik etkiler bırakmıştır.

Ruslar tarafından Azerbaycan'da açılan rus mektebi 1830'da Şuşada faaliyete geçmiştir. Bu okullar sayesinde ruslar bazı Azeri gençlerini kendi kültürlerine sokmayı başarsalar da diğer Azeri gençlerinin okuyup kendi insanlarına ve ülkesine hizmete koşmasına engel olamamışlardır.

Modern bilim öğrenen bilim adamları kendi halkının cehaletini ve geri kalmışlığını görerek onlara modern eğitim yollarını aramaya başlamışlardır. Bir taraftan rus okullarını diğer taraftan da Gaspralının yeni usul mekteplerini örnek alan Azerbaycan halkı, 19. Yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında hızla eğitim seviyelerini yükseltmeye başlamışlardır.

Sovyet dönemine gelince bu dönemdeki eğitim sistemi 1926-1928 yıllarına kadar eski usul ve eğitimin devamı şeklinde olmuştur. Fakat 1930'lu yıllardan itibaren kolhozlaşmanın da yarattığı yeni ortam çerçevesinde tam bir kültür eğitimi başlatılmıştır. Burada amaç, milli ve dini kültürden yoksun, yepyeni bir Sovyet vatandaşı yetiştirmek olduğu için diğer tüm etkenler nötrleştirilmiştir. Eğitim yaygınlaştırılmış ve mecburi hale getirilmiştir. Dolayısıyla ,1920'lerde okuma- yazma bilenlerin parmakla gösterilebilecek kadar az olmasından, 1960-1970'li yıllarda okuma-yazma oranı %100'e ulaşmıştır.⁹¹

⁹¹ Azerbaycan Ülke Raporu , ön.ver.,s.40.

2.1.1. Sovyetler Birliği Zamanında Eğitim Sistemi

Azerbaycan'da Sovyet sisteminin kurulması ile birlikte okuma-yazma oranı hızla yükselmeye başlamıştır. Bugün Azerilerin %95'ten fazlası okuma - yazma meselesini halletmiş durudadır. Sovyet döneminde önce ilk okul, daha sonra ise ilk ve orta okul mecburi olarak uygulanmıştır. Bu arada Sovyetlerin açtığı okuma-yazma kursları ve halk mekteplerinde yaşlı nesle mümkün olduğu kadarıyla okuma-yazma öğretilmiştir.

Tablo 27: Dönemlere ve Eğitim Kademelerine Göre Öğrenci Sayısı

Okul ve Öğrenci Sayıları	1980-1981	1985-1986	1990-1991
Orta Okul Sayısı	4237	4525	4534
Öğrenci Sayısı (bin kişi)	1567	1462	1409
Lise Sayısı	75	77	78
Öğrenci Sayısı (bin kişi)	79	76	59
Yüksek Okul Sayısı	17	18	19
Öğrenci Sayısı (bin kişi)	107	106	105

KAYNAK: Azerbaycan Ülke Raporu , TİKA,Ankara,1995.

1970 yılı istatistiklerine göre, Azerbaycan'da 4775 okulda 1.503.000. öğrenci eğitim görmekte idi. Bu okullardan 106'sı yeni açılan ilk okul , 78'i orta okul ve lise , 13'ü enstitü, 1'i üniversite ve diğerleri de mevcut ilk okullardır. O yıllarda Azerbaycan'ın tek üniversite statüsünde olan kurumu şimdiki Bakü Devlet Üniversitesinde 12.000 öğrenci eğitim ve öğretim görmektedir. Çeşitli bilim dallarında öğretim ve araştırma yapan 13 bilim enstitüsünde 100.000.'in üzerinde öğrenci ve araştırmacı bulunmaktadır.

Teknik okullardan mezun olan kalifiye işçi sayısı 35.000'i bulmuş, ilk ve orta okulda okuyan öğrenci sayısı 1.500.000'e ulaşmıştır. Azerbaycan'ın eğitim alanında elde ettiği bu başarıda Sovyet sisteminin önemli payı vardır. ⁹²

⁹² ön.ver.,s.42

2.1.2. Piyasa Ekonomisine Geçişle Eğitimde Yaşanan Gelişmeler

Azerbaycan'da geçiş aşamasında eğitimde yaşanan gelişmeler ile birlikte çok sayıda yeni özel üniversite, kolej ve liseler açılmıştır. Bu olay bir bakıma da insanların talebi doğrultusunda gerçekleşen bir olaydır.

Aşağıdaki tabloda geçiş aşamasında okul ve öğrenci sayısındaki gelişmeler izlenebilmektedir.

Tablo 28: Geçiş Aşamasında Okul ve Öğrenci Sayısındaki Gelişmeler

Okul ve Öğrenci Sayıları	1990	1994	1995	1996	1997
Orta Okul Sayısı	4356	4502	4494	4486	4519
Öğrenci Sayısı (bin kişi)	1378	1486	1511	1553	1613
Yüksek Okul Sayısı	17	23	23	23	25
Öğrenci Sayısı (bin kişi)	105,1	89,2	86,3	82,4	79,8
Özel Yetenek Okul Sayısı	78	78	78	77	73
Öğrenci Sayısı (bin kişi)	58,8	30,4	30,5	31,4	32,6

KAYNAK: Azerbaycan Devlet İstatistik Enstitüsü, 1998 yılı verileri.

Azerbaycan özellikle petrol aramaları, petrol sanayisi teknolojileri, madencilik alanlarında büyük başarılar elde etmiştir. Petrole dayalı sentetik lifler ve petrol ürünleri konusunda ileri düzeyde yetiştirdiği bilim adamları, bugün dünyanın bir çok ülkesinde görev yapmaktadır.

Azerbaycan halkının sanata, şiiire ve edebiyata büyük ilgisi vardır. Eğitim ve kültürel etkinliklerin bu kadar yoğun olarak yaşanması doğal olarak eğitim ve kültürel alanda yatırım talebini de artırmaktadır. Ancak geçiş aşamasında yaşanan ekonomik kriz ve savaşın da etkisiyle eğitim yatırımlarının GSMH içindeki payı azalmıştır. Eğitim harcamaları 1985'te GSMH'nın %5,7'sini oluştururken, 1995'te bu oran %3 olmuştur. Ancak yine de eğitim harcamaları miktarının kamu harcama kalemleri içerisinde en fazla olduğu görülmektedir. Toplam kamu harcamalarının %17,5'ini eğitim

harcamaları oluşturmaktadır. Bu harcamaların %61,1'lik kısmı ilk ve orta okul harcamaları, % 7,8'lik kısmı da yüksek eğitim harcamalarıdır.⁹³

2.2. Eğitim Kademelerine Göre Kadın Eğitimi

Azerbaycan Anayasasına göre erkek ve kadın eşit eğitim hakkına sahiptir. Tüm yurttaşlara kadın-erkek ayırımı yapılmaksızın eşit ve ücretsiz zorunlu olarak orta öğretim görmektedir. Yeni gelişmelerle birlikte, lise, kolej ve özel okullarda hızlı bir artış görülmektedir. Eğitim sisteminde yaşanan bu gelişmeler eğitim seçeneklerini artırmakla birlikte, dar gelirli nüfusun yüksek standartta eğitimden mahrum kalmasını doğurmaktadır.

1995-1996 öğretim yılında mevcut okullara kayıtlı öğrencilerin %50,8'i kızlardan oluşmakta idi, 1994 yılında bu oran 0,4 puan daha düşüktü. Kadınların okuma -yazma oranı 1989'da %99,9 iken, 1996'da %96,8'e gerilemiştir. 1996 yılında kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısını geçmekle beraber, toplam öğrenci sayısının %46'sını oluşturduğu belirtilmektedir. Kız öğrenciler kentte yoğun olarak bulunmakta ve toplam öğrencilerin %55'ni oluşturmaktadır.

Devlet Öğrenci Kabul Komisyonunu verilerine göre yüksek öğretim kurumlarına giriş için başvuruda bulunan adayların içinde kadınların oranı 1993'te %65,1, 1997'de %54,6 olarak saptanmıştır. Aynı yıllarda toplam üniversite öğrencileri içerisinde kadınların oranı %58,9'dan %45,5'e gerilemiştir.

Azerbaycan'da kadınların özellikle bazı eğitim dallarında yoğunlaştıkları görülmektedir. Örneğin: Azerbaycan Devlet Sanat ve Kültür Üniversitesi öğrencilerinin %56,23'ünün, Bakü Müzik Akademisi öğrencilerinin %71,3'ünün, Azerbaycan Beden Eğitimi Enstitüsü öğrencilerinin ise sadece %5,43'ünün kadınlardan oluştuğu belirlenmiştir.⁹⁴

⁹³ Azerbaycan Devlet İstatistik Enstitüsü, 1998 yılı verileri, www.ststcom.baku-az.com

⁹⁴ 4. Dünya Kadınları Konferansına Sunulan Azerbaycan Ülke Raporu. gopher.gopher.un.org./00/ga/cedaw/18/country/azerbaijan/c-azer1.en

4. AZERBAJCAN'DA İKTİSADİ KALKINMA SÜRECİNDE KADIN İSTİHDAMI

Geleneklerine bağlı olan Azerbaycan toplumunda her zaman kadına büyük saygıyla yaklaşılmıştır. Tarih boyunca kurulan hanlıkların birçoğu kadınlar tarafından yönetilmiştir. Azerbaycan yazılı edebiyatında ,resimde ve diğer sanat dallarında çok yetenekli kadın sanatçılar yetişmiştir. Bolşevizmin kadın-erkek ayrımını teorik olsa da ortadan kaldıran yapısı, Azerbaycan kadınının aktif bir şekilde her sektörde yer almasını kolaylaştırmıştır. Eşiyle beraber çalışan kadın aile içinde de eşit güce sahiptir. Boşanma durumunda eşlere çocuklar üzerinde eşit hak verilmiştir. Temel insan haklarından yararlanmada ayırım gözetilmemektedir. Bu kurallar her ne kadar uygulamada aksaklık gösterse de yıllarca süren yaşama biçiminden kolayca vazgeçilememektedir.

Bugün yaşanan ekonomik zorluklar döneminde de kadınlar bu zorluklar cephesinin ön saflarında yer almaktadırlar. Daha iyi yaşamak ve çocuklarına daha iyi bir gelecek bırakmak için birikimlerini sonuna kadar değerlendiren kadınlar, inanılması güç zorlukları kaldırmaktadırlar.

Kadınların büyük çoğunluğunun nitelikli olması onların aktif bir şekilde işgücüne katılımına neden olmuştur. Rakamlar da bunu ispatlamaktadır. Yetişkin işgücü içinde kadın işgücü 1970'de %45, 1995'de ise %44 olarak belirlenmiştir.⁹⁵

Kadınlar ağırlıklı olarak hafif sanayi dallarında ve hizmet sektöründe istihdam edilmektedirler. Hafif sanayinin tekstil, gıda mamullerinin işlenmesi ve üretimi gibi alanlar kadın işgücününün ağırlıklı olduğu sektörlerdir. Hizmet sektöründe ,özellikle sağlık ve eğitim sektörlerinde kadın personel önemli yer tutmaktadır.

⁹⁵ Azerbaycan Devlet İstatistik Enstitüsü, 1998 yılı verileri, www.ststcom.baku-az.com

3.1. Sektörlere Göre Kadın İstihdamı

Azerbaycan'da istihdam alanlarında kadınlara karşı herhangi bir ayrımcılık yapılmısa da, kadınlar temelde üretim dışı sektörlerde veya hizmet sektörlerinde istihdam edilmektedir.

Sovyetler Birliği zamanında erkekler geleneksel olarak yönetici konumda ve mekanizasyonun uygulandığı alanlarda, kadınlar ise orta düzey işlerde ve mekanizasyon olmayan alanlarda istihdam edilmekte idi. 1995 yılı verilerine göre uzmanların %10'u , yönetici ve idari kadroda çalışanların %1,3'ü, buna karşılık ağır üretim sanayisi veya ürün yetiştirmede çalışanların %70-75'ini kadınlar oluşturmaktadır.

Kırsal kesimde yaşayan kadınlar sağlık, eğitim ve kültürel hizmetlerin yetersiz olduğu koşullarda ortalama büyüklüğü 5,3 kişi olan ailelerin yükünü taşımaktadır. Tarımda kolektif sistemin dağılması ile beraber çalışan kadın sayısında azalma görülmüştür. 1989'da toplam tarım işçilerinin %54'ü kadınlardan oluşurken , 1993'te %48,5'i, 1994'te %48,1'i ve 1995'te %48'i kadınlardan oluşmuştur.⁹⁶

Azerbaycan Cumhuriyeti hükümetinin 1996 yılında yayınladığı rapora göre, tarım sektöründe istihdam edilen mavi ve beyaz yakalı işçilerin %43'ü kadınlardan oluşmaktadır. Tarım sektöründe istihdam edilen kadınlar genellikle fiziki güç gerektirmeyen ,ancak daha düşük ücret ödenen işlerde çalışmaktadır. Toplam işgücü içerisinde kadınların oranı %45 olarak tespit edilmiştir.

⁹⁶ 4. Dünya Kadınları Konferansına Sunulan Azerbaycan Ülke Raporu
gopher://gopher.un.org./00/ga/cedaw/18/country/azerbaijan/c-azer1.en

3.2. Meslek Gruplarına Göre Kadın İstihdamı

Azerbaycan'da kadınların eğitim seviyesinin yüksek olması meslek edinmede en önemli faktördür. Geleneksel olarak fiziki güç gerektirmeyen meslekler tercih edilmekle birlikte, bazı meslek dallarında kadınların oranı oldukça yüksektir. Sağlık sektörü, kültürel ve sosyal alanlarda çalışanların %74,4'ü kadınlardan oluşmaktadır. Kadın çalışanların oranı milli eğitimde %62,4, kültürel hizmetlerde %64, devlet sigortası ve kredi hizmetlerinde %65,4 olarak tespit edilmiştir. 1995 yılı Sağlık Bakanlığı verilerine göre tüm sağlık sektöründe çalışan 29.000 doktorun %56,2'sini kadın doktorlar oluşturmaktadır. Kadınların daha düşük oranda istihdam edildikleri sektörler %42,6 oranla inşaat ve iaişe ,%33,6'le sanat ,%43,2'le ticaret,%43'le bilimsel çalışmalar,%11,4'le konstruksiyon ve %10,9'la nakliyat sektör ve alanlarıdır. İş piyasasında bu dağılım sonucunda kadınlar erkeklerden %30 daha az ücret elde etmektedirler.⁹⁷

3.3. İstihdam Edilen Kadınlara Tanınan Sosyal Haklar

Azerbaycan'da, yasalarla çalışan kadınlara bazı özel haklar tanınmaktadır. Bunlardan en önemlisi annelik ve hamilelik durumunda kadınlara tanınan haklardır. Hamile kadınların ve 3 yaş altında çocuğu olan kadınların çalışma zorunluluğu yoktur. 14 yaşının altında çocuğu olan yalnız annelere de aynı hak tanınmaktadır. Yasalarla tanınan bir diğer koruyucu hak da yönetici konumunda çalışan ve hamile veya 3 yaşın altında çocuğu olan kadınların öncelikle işten çıkarılmalarına izin vermemesidir.

Hamile ve 3 yaş altı çocuk sahibi kadınların gece vardiyalarında, tatil günlerinde,mesai dışı çalışmalarına ve görevli olarak gönderilmelerine, yasalarla izin verilmemektedir. 1.5 yaş ve daha küçük çocuk sahibi kadınların dinlenme ve yemek araları normalden daha uzundur. Hamile kadınlar için

---

⁹⁷ ön.ver., gopher.un.org/00/ga/cedaw/18/country/azerbaijan/c-azer1.en

verimlilik ve performans standartları daha düşük tutulmakta , daha sonra aynı işlerine dönmek koşulu ile daha kolay işlere sevk edilmektedirler. Doğum için kadınlar 126 gün izin kullanmakta, ikiz ve zor doğumlarda bu süre 140 güne uzatılmaktadır.

Azerbaycan'da kadınlar için emeklilik yaşı normal olarak 55 yaştır. 20 sene hizmet karşılığında kadın 55 yaşında emekli olabilmektedir. Fazla çocuk sahibi kadınlarla özürlü çocuk sahibi kadınlar için istisnalar mevcuttur. Kahraman anneler için hizmet süresi 10 yıldır. (Kahraman anneler en az 12 çocuğu olan annelerdir). Özürlü çocuk sahibi olan anneler için hizmet süresi 15 yıl olup, emeklilik yaşı 50'dir.

En az 3 çocuk sahibi kadınlar aşağıdaki koşullarda emekli olabilmektedirler.

- 9 çocuklu anneler 10 yıl hizmetle 45 yaş
- 8 çocuklu anneler 11 yıl hizmetle 46 yaş
- 7 çocuklu anneler 12 yıl hizmetle 47 yaş
- 6 çocuklu anneler 13 yıl hizmetle 48 yaş
- 5 çocuklu anneler 14 yıl hizmetle 49 yaş
- 4 çocuklu anneler 15 yıl hizmetle 50 yaş
- 3 çocuklu anneler 16 yıl hizmetle 51 yaş⁹⁸

Çalışan kadınlara, özellikle anne olan kadınlara tanınan sosyal hakların içeriği geniş olmakla beraber, ekonomik şartların ağır olması kadınların geçim sıkıntısı çekmelerine neden olmaktadır. Bundan dolayı emekli olup, çalışmaya devam eden kadınların sayısının yüksek olduğu görülmektedir.

⁹⁸ ön.ver.,gopher://gopher.un.org./00/ga/cedaw/18/country/azerbaijan/c-azer1.en

3.4. Kadın İşsizliği

1992 yılı verilerine göre GSYİH'si 18,6 milyar dolar olan Azerbaycan'da, kişi başına milli gelir 2.480 dolardır. Milli gelir seviyesine göre ülke, eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile aynı kategoride yer almaktadır. Kişi başına milli gelirin bu şekilde düşük olmasının temel nedeni yaşanan ekonomik krizle birlikte işsizliğin çok fazla olması olarak görülmektedir. 1992 yılı verilerine göre 3,986 milyon olan toplam işgücünün 2,839 milyonu istihdam edilirken, 1,147 milyon kişi işsizdir.

Sovyetler Birliğinde kamu sektöründe istihdam edilen işgücü fabrikalarda üretimin durması ve özelleştirme ile işsiz kalmaktadır. Bu durum en fazla kadınları etkilemektedir. Son zamanlarda iş için yurt dışına gidenlerin sayısında yüksek oranda bir artış olmakla beraber, erkekler çoğunluk oluşturmaktadır. Bu durumda kadınlara eve ve çocuklara bakma görevi düşmektedir.

Savaş nedeniyle kadın işsizliğine yeni bir sorun daha eklenmiştir; göç. Savaşta Karabağ ve çevresinden göç eden kadınlar çoğunlukla işsizdir. 1995 yılında iş için başvuruda bulunan 13.000 kadından 4.000'i bu durumda olan kadınlardır. Devlet Çalışma Servisine başvuran 17.000 kadın hizmet sektöründe işe başlamıştır. 900 kadın ise geçici olarak işe başlatılmıştır. Devletin bu denli yüksek işsizliğe çözüm getirmesi mevcut sosyo-ekonomik koşullarla daha da zorlaşmaktadır. İşsiz ve aynı zamanda göçmen olan çok fazla kadın devletten yardım beklemektedir. Asgari geçim düzeyinin 30 \$ olduğu bir ortamda binlerce kadın devletin verdiği 1,5 ve 3 \$ arasında değişen işsizlik ve geçim yardımına muhtaç durumdadır.⁹⁹

⁹⁹ ön.ver.,gopher://gopher.un.org./00/ga/cedaw/18/country/azerbaijan/c-azer1.en

4. AZERBAYCAN'DA İKTİSADİ KALKINMA SÜRECİNDE KADININ AİLEDE STATÜSÜ

Azerbaycan'da, aile içerisinde yüksek hiyerarşili, geleneksel değerler ağırlığını korumaktadır. Geleneksel geniş aileler günümüzde çekirdek aile düzeyine düşmüştür. 1959'da aile başına 5 olan çocuk sayısı 1990'lı yıllarda 3'e inmiştir. On yıl önce 2'den fazla çocuğa sahip olan ailelerin oranı toplamın %41'ni oluşturuyordu, bu oran günümüzde %28'dir.

Bu sonucun sebebi sadece hayat şartlarının kötüleşmesi olmayıp, savaşta ölen erkek oranı , erkeklerin ülke dışına çalışmaya gitmesi, evlilerin sayısının azalması gibi sebepleri de var.

Yıllık olarak 1000 kişi başına 8 evlilik , 1 boşanma gerçekleşmektedir.

Tablo 29: Yıllara Göre Evlenme, Boşanma,Doğum ve Ölümler

	1990	1994	1995	1996	1997
Evlenmeler	73.119	47.147	43.130	38.572	46.999
Boşanmalar	14.040	6.256	5.669	5.598	5.806
Doğumlar	182.989	159.761	50.828	48.242	46.962
1 yaş altı çocuk ölümleri	4.193	4.180	3.477	2.685	2.589
1000 kişi başına Doğan Bebek Sayısı	26,3	21,4	19,1	17,1	17,4
1000 kişi başına Ölümler	6,1	7,4	6,8	6,4	6,2
1000 kişi başına bebek ölümü	23	25,2	23,3	19,9	19,3
Doğumda Beklenen Yaşama Umudu	71,1	69,6	69,4	70,2	70,3
Erkekler için Doğumda Yaşama Umudu	67	65,2	65,2	66,3	66,5
Kadınlar için Doğumda Yaşama Umudu	74,8	73,9	73,5	73,8	74

KAYNAK : Azerbaycan Devlet İstatistik Enstitüsü, www.statcom.baku-az.com

Bu faktör hiç evlenmeyen kadınların oranında da artış olmasını doğurmaktadır. Hiç evlenmeyen kadın oranı 1993'te %23 iken, 1996'da %34,2'ye ulaşmıştır. Bu oran diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri ile kıyaslandığında çok yüksektir.

Yasal olarak kadının evlenme yaşı erkekten bir yaş düşüktür. Boşanma durumunda kadın erkekle aynı hakka sahiptir, bu hak çocuklar üzerinde de

eşitti. Uygulamada ise kadının ailedeki rolü belirsizdir. Aile içinde görünürde erkeğe bağımlı olmayan kadın karar vermede gereken rolü alamamakta, görüşlerini açık ve bağımsız olarak iletememektedir.

UNDP (1997) yılı verilerine göre kadınların %26'sı aile içi şiddete maruz kalmaktadır. Şiddete maruz kalan kadınların %15'i evi tek başına terk etmektedir. Çalışan kadınların %52'si eğer ekonomik sıkıntı olmasaydı eşlerinin çalışma taraftarı olamadığını belirtmişlerdir.

Kadınların aile içinde eşitlikçi rolü Sovyet ideolojisi ile de desteklenmiş ve sonuç olarak erkeklerle eşit hakta olmaları sağlanmıştır. Tüm bu faktörlerle beraber kadınlar Azerbaycan ekonomisinde ve gelişmesinde aktif rol oynamaktadır.

4.1. Evlilik ve Doğurganlık

Azerbaycan Anayasasınının 34. maddesine göre yasada öngörülen evlilik yaşında olan her vatandaş evlenme hakkına sahiptir. Evlilik devlet nikah dairelerinde yapılan evlilik aktı ile resmileşmektedir. Evlilik yaşının 18 olduğu ülkede özel durumlarda bu yaş sınırı 15 veya 16 olabilmektedir.¹⁰⁰

1997 yılının ilk yarısında Azerbaycan'da 20.000 evliliğe karşılık 2.824 boşanma kaydolunmuştur. Boşanmalar mahkeme kararıyla olmaktadır. Boşanma durumunda genellikle, mahkeme kararı ile çocuk anneye verilmekte ve baba da çocuğun maddi ihtiyaçlarını üstlenmektedir. Eğer babanın maddi durumu uygun değilse devlet çocuğa maddi yardım etmektedir. Bu destek 1996 yılı itibarı ile 142.645 tek anneyi kapsamıştır.

Azerbaycan'da aile kurumunun devamı için çocuğun olması önemli bir etkidir. Geleneklerin de etkisi ile, Azerbaycan eski Sovyetler Birliğinin yüksek nüfus artışı olan bölgeleri arasında yer almakta idi. Nüfus artış hızı, yaşanan

¹⁰⁰ ön.ver.,gopher.//gopher.un.org./00/ga/cedaw/18/country/azerbaijan/c-azer1.en

ekonomik zorluklar ve savaş nedeniyle azalmıştır. Yeni doğanların sayısı 1990'da 183.000 iken, bu rakam 1994'te 160.000, 1995'te 146.000 olarak belirlenmiştir. 1990-1995 yılları arasında, doğumda ölüm oranları, kentte %25 oranında azalarak %22,9'dan %17,3'e gerilerken, kırsal kesimde %27'lik bir azalma ile %30,1'den %22,0'a gerilemiştir. Aynı dönem içerisinde toplam nüfus artış %4,8 olarak belirlenmiştir. Bu dönem nüfus artış hızının kademeli olarak azaldığı bir dönemdir. Nüfus artış hızı 1990'da 0,8'den ,1995'te 0,6'ya gerilemiştir. Nüfus artış hızının azalmasının temel nedenleri doğum oranlarının azalması ve ölüm oranlarının artması olarak vurgulanmaktadır. Ölüm oranlarının yüksek olması Doğumda Beklenen Yaşama Umudunu da etkilemektedir.¹⁰¹

4.2. Kadın Sağlığı

Sağlık uluslararası değere sahip bir değişkendir ve bu bağlamda kadın sağlığı toplumun geleceği açısından büyük önem taşımaktadır.

Azerbaycan'da tıbbi alanda geleneksel tedavi yöntemleri, doğal ilaçlar köklü tarihe sahiptir. Bu metotlarla Kafkasların doğal koşulları birleşince bu bölgede yaşayanların uzun ömürlü olmaları yadsınamaz. Ülkedeki radikal gelişmeler ve sosyal olaylar, savaş ülke vatandaşlarının sağlığını ciddi şekilde etkilemiştir.

Tablo 30: Azerbaycan'da Sağlığın Korunması

	1990	1994	1995	1996	1997
Doktor Sayısı(x 1000)	27,50	28,82	29,22	29,20	28,90
1000 Kişi Başına Doktor Sayısı	3,86	3,88	3,91	3,89	3,80
Toplam Sağlık Çalışanları(x 1000)	68,00	68,80	66,97	65,73	63,20
1000 Kişi Başına Toplam Sağlık Çalışan	9,56	9,27	8,97	8,76	8,36
Toplam Hasatane Sayısı	731	773	768	763	759
Toplam Yatak Sayısı(x 1000)	70,90	74,44	74,58	73,46	72,40
1000 Kişi Başına Yatak Sayısı	9,96	10,03	9,99	9,78	9,57

KAYNAK : Azerbaycan Devlet İstatistik Enstitüsü, www.statcom.baku-az.com

¹⁰¹ ön.ver.,gopher.un.org/00/ga/cedaw/18/country/azerbaijan/c-azer1.en

10.000 doğumda anne ölümü 37'dir. Bu oran 1980'le kıyaslandığında çok yüksektir. Sağlık ocağında, çocuk polikliniklerinde ve dispanserlerinde çalışan kadın sayısı önemli ölçüde azalmış ve 1995'te 943 'e ulaşmıştır.

Bununla beraber doğum evlerinin sayısı artmıştır. Temel sağlık verilerine göre tüberklos, malariya ve diphteria hastalığına yakalananların sayısında artış olmuştur. Ülkelerde yaşam standardının düşmesi, kötü tedavi ve hijyen koşullarından kaynaklanmaktadır.

Sağlık hakkından yararlanma Azerbaycan Anayasasında da belirtildiği gibi, hiçbir ayrımcılık gözetilmeden, ülke vatandaşlarına tanınan haktır. Sovyet Sistemi zamanında vatandaşlar sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanmakta idi. Geçiş aşamasında sağlık sektöründe de köklü değişiklikler olmuş ve eski sistem çökmüştür. Bununla beraber ücretli sağlık hizmetlerinden ve sağlık sigortasından yararlanabilmek, nüfusun büyük bir kesimi için mümkün olmamaktadır. Sağlık hizmetlerinin paralı olması insanların bu hizmetten yararlanmalarını sınırlamaktadır. Nüfusun %50'si herhangi bir sağlık problemiyle karşılaştığında sağlık kurumlarına başvurmamaktadır. Başvuruda bulunanların %55'i de hizmetin karşılığını borç alarak veya şahsi eşyasını satarak ödemektedir. Hastalık için başvuruda bulunanlar genellikle hastalığın ilerlemiş olduğu aşamada başvuruda bulunmakta, bu da hastanede kalma süresini artırmaktadır. Bu durum çocuk doğumları için daha da kötüdür. Hastane masraflarını karşılayamayacak durumda olan anne evde, hijyenik olmayan koşullarda doğum yapmakta ve sonuç olarak çocuk ve anne ölümleri artmaktadır.

Ülkede her 10.000 kadın başına 4 jinekolog bulunmaktadır. Kadın Sağlık merkezlerinin sayısı 1991'de 1003 iken, 1994'te 966 olmuştur. Doğum evlerinde yatak sayısı yetersizliği 2.600 olarak tespit edilmiştir.

Resmi olarak hamile kadınların doğum ve bakım için herhangi bir ücret ödememesi gerekirken, her doğum için ailenin katlanması gereken masraflar

100-150 \$ arasında değişmektedir. Sağlıksız doğum ve bakım koşullarından dolayı kadınların çoğu tüm hayatları boyunca taşıyacakları hastalıklara yakalanmakta ve ikinci doğum yapma olasılıkları azalmaktadır.¹⁰²

4.3. Kadınların Siyasete Katılımı

İskandinav ülkeleri hariç çoğu ülkede olduğu gibi, Azerbaycan'da da karar verici organlarda ağırlıklı olarak erkekler bulunmaktadır. Sovyet sisteminde kadınların %30-40'ı hükümet organlarında temsil ediliyordu, ancak karar verici organlara katılım yoktu. Komünist Partisi merkez komitesi Politbüroda sadece 1 kadın vardı. 1919-1938 yılları arasında 32 Politbüro üyesi içerisinde tek kadın üye bulunmuyordu. 1934'te VKPB'de 71 üye ve 66 aday içerisinde sadece 1 kadın vardı. Bu tarihten sonra kadınlar karar verici olmaktan çok sembolik olarak parti strüktürlerinde yüksek makamlara seçilmişlerdir. Önemli olmakla birlikte, görünürde kadınların siyasete katılımı çok fazla olmasına rağmen Sovyet Yönetim Sisteminin anahtar görevi alan organlarında kadın yoktu.

1991'in başlarında Azerbaycan'da Yüksek Sovyet üyelerinin %40'ı , 1992'de %6'sı kadınlardan oluşmakta idi. En son 1995 seçimlerinde bu oran %12 olmuştur. Bu da cinsler arası farklılıkta pozitif gelişmeler olduğunu göstermektedir. Bu trendi etkileyen en önemli etken 4. Dünya Kadın Konferansı olmuştur.

1995 yılı verilerine göre, Azerbaycan'da hükümetteki kadın görevlilerin oranı %5 olmakla beraber, Bakanlık düzeyinde çalışanların %4'ü, Bakan Yardımcısı olanların ise %6'sı kadınlardan oluşmaktadır. Hükümette bulunan 38 bakan ve bakan yardımcısından sadece biri kadındır. Merkez yönetime bağlı olan 90 yerel yöneticiden sadece 2'sinin kadın olduğu tespit edilmiştir. Ülkede kayıtlı olan 50 siyasi partiden sadece 2'sinin lideri kadındır.¹⁰³

¹⁰² ön.ver.,gopher.//gopher.un.org./00/ga/cedaw/18/country/azerbaijan/c-azer1.en

¹⁰³ Aynı

4.4. Kadınların Sivil Toplum Örgütlerine Katılımı

Ülkede yaşanan sosyo-politik değişmeler kadınların kurduğu sivil toplum örgütlerinin sayısında da belirgin bir artışın olmasına yol açmıştır. Bugün kadınların kurduğu 20 adet sivil toplum örgütü kaydedilmiştir. Bu kurumlardan bazıları faaliyetlerini Yapısal Dayanışma Dernekleri şeklinde sürdürmektedirler. Kadın kuruluşları ideolojik olarak ve kuruluş amacı açısından farklılık gösterebilir de, temelde aynı problem ve özelliklere sahiptir. Kadın Kuruluşları Meclisi 10 sivil kadın kuruluşundan seçilmiş üyelerden oluşmaktadır. Bu meclisin toplantılarında ülke problemleri güncel olarak tartışılmakta ve az da olsa, bu problemlerin çözümüne katkıda bulunmaktadır. Bu kurumların düzenlediği yardım kampanyalarına üyeler aktif bir şekilde katılmaktadırlar.

5. İKTİSADİ KALKINMA SÜRECİNDE KADIN: AZERBAJCAN VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

Azerbaycan ve Türkiye tarihi geçmiş olarak birbirine yakın olmakla beraber, uygulanan farklı yönetim sistemleri sonucunda toplumsal farklılıkların olduğu ülkelerdir. İki ülke kadınının toplumdaki rolü geleneksel yakınlıktan dolayı birbirine benzese de Azerbaycan'da uygulanan sovyet sistemi nedeniyle farklılıklar görülmektedir. Azerbaycan'da iktisadi kalkınma sürecinde kadının ataerkil topluma özgü rolü Türkiye ile paralellik teşkil etmektedir. Eğitimle kadın bu olumsuz yapıyı değiştirmeye çalışsa da geleneksel yapı halen korunmaktadır. Sovyet sistemi ile yönetilenin kadınlar açısından getirdiği en önemli avantaj, sistemin kadın-erkek ayırımı gözetmeksizin eğitimde reel anlamda bir eşitlik sağlamasıdır. Eğitim kadının toplumsal ve sosyal konumunun belirleyicisi olduğuna göre, eğitim düzeyi yüksek olan Azerbaycan kadınının iktisadi kalkınma sürecinde üstlendiği rol çok önemlidir. Bugün ekonomik sıkıntılar içerisinde bulunan Azerbaycan kadını bilgi ve becerisini iktisadi kalkınma yönünde yeterince kullanamamakta ve tekrar ağırlık kazanan geleneksel yapının kısıkaçları içerisinde boğulmaktadır.

Türkiye'de kadının iktisadi kalkınma sürecinde rolüne bakıldığında cumhuriyetin kurulması ile geleneksel yapıda bir çözülme görülmekte ve toplumda kadın ilk defa eşit bir birey olarak görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kadına seçme ve seçilme hakkının tanınması o zamanki toplum açısından önemli reformlardır. Bugün kadının iktisadi kalkınma sürecine katılımının giderek hızlanması o yıllarda atılan temel taşlarının üzerine kurulmaktadır.

Türk kadınının sosyo-ekonomik alanda hedeflenen düzeye ulaşmamasının temel nedeni düşük eğitim seviyesidir. Eğitimsiz kadın ev kadını statüsünde ve doğrudan iktisadi kalkınmaya bir katkısı olmadan yaşamakta, ekonomik, sosyal ve siyasal seçimlerini rasyonel bir şekilde yapamamaktadır. Türkiye'de kadınların önemli bir bölümünün ev kadını olduğu düşünülürse, bu kadınların

aktif bir şekilde toplumsal hayata katılmaları ile iktisadi kalkınmanın daha da hızlanacağı söylenebilir.

Uluslararası verilerden yararlanılarak iki ülkenin iktisadi kalkınma düzeyi ve kadınların bu süreçteki rolü daha net bir şekilde gösterilebilir.

Birleşmiş Milletlerin 1995 yılı verilerine göre, Azerbaycan'da kişi başına GSMH 1465\$, kadınlar için doğumda beklenen yaşama umudu 74,3 yıl, insani gelişme endeksi HDI'nin (Human Development Index) değeri 0,623, cinsiyete dayalı gelişme endeksi GDI'nin (Gender-Related Development Index) değeri 0,617'dir. Türkiye için ise kişi başına GSMH 5516\$, kadınlar için doğumda beklenen yaşama umudu 70,92 yıl, HDI değeri 0.782, GDI değeri 0,753 olarak belirlenmiştir.¹⁰⁴

5.1. Kadın Eğitime Göre Karşılaştırma

Türkiye'de eğitime erişimi etkileyen bir dizi faktör vardır. Bunlardan birçoğu kız çocuklarının eğitimi açısından engel oluşturmaktadır. Okullar ve öğretmenler ülke ölçeğinde dengeli biçimde dağılmamıştır. Bu yüzden bazı yörelerdeki öğrenciler okullara ve çok sınıflı eğitim olanaklarına ulaşmak için uzun yol gitmek zorundadırlar. Eğer anne- babalar okur-yazar değilse, bu konudaki becerileri sınırlıysa ve geçim zorluğu çekiyorlarsa , çocuklarının eğitimine o derecede az önem vermektedirler. Maddi olanakları sınırlı aileler özellikle kız çocuklarının eğitimini olumsuz etkilemekte, kız çocuklar evde gelir getirici işlerde istihdam edilmektedir.

Kırsal alandaki erken evlenme de kız çocuklarının okula gitmelerini engellemektedir. Orta okul çağındaki erkek çocukların %71'i, kız çocuklarının ise %47,7'si orta okula gitmektedir. 8 yıllık zorunlu eğitime geçişle beraber eğitim seviyesinin yükseleceği beklenmektedir. 1990 yılında 6 yaşın üzerindeki

¹⁰⁴ UN, HDR, Gender Empowerment Measure, Gender Related Development Index, 1998
<http://www.undp.org/hdro/98>

erkeklerin %11'i, kadınların %28'i okur- yazar değildi. Bu, yaklaşık 11 milyon insanın okuma-yazmadan yoksun olduğunu göstermektedir. Doğu ve Batı bölgeleri arasında okur-yazarlık oranları açısından büyük farklılık vardır.¹⁰⁵

Azerbaycan'da ilk okul ve orta okulu kapsayan 8 yıllık zorunlu eğitim uygulanmaktadır. Lise ve devamı olarak üniversite eğitimi hedefleyen öğrenciler 8 yıllık eğitim sonrası 3 yıl klasik lise eğitimi ya da 2-4 yıl arasında değişen meslek lisesi eğitimi almak zorundalar. Her iki lise mezunları da üniversiteye girebilir. Ancak meslek lisesi mezunlarının 3 yıl çalışma zorunluluğu vardır.

Sovyet eğitim sisteminin uygulandığı Azerbaycan'da bağımsızlıktan sonra eğitim sisteminde çok az reform olmuştur. Kadınların eğitim düzeyinin erkeklerle aynı olması ve yüksek olması sovyet eğitim sisteminin sonucudur.

Türkiye'den farklı olarak Azerbaycan'da, erkek-kadın eğitim oranları arasında belirgin bir fark bulunmamaktadır. Türkiye'den farklı bir yön de kırsal eğitim oranlarının birbirine eşit olmasıdır.

Azerbaycan ve Türkiye'de kadın eğitiminin durumu Birleşmiş Milletlerin 1998 yılında yayınladığı " Human Developmet Report" (İnsani Gelişme Raporu) yıllığındaki verilerden yararlanılarak daha belirgin bir şekilde ortaya konulabilir. 1995 yılı itibarı ile Azerbaycan'da eğitim endeksi 0,882, Türkiye'de ise 0,7502 olarak belirlenmiştir. Azerbaycan'da kadın yetişkinlerin okuma -yazma oranı %96,3 (erkek okuma-yazma oranına eşit), Türkiye'de aynı oran %72,44'tür.(Erkeklerde bu oran %91,73'tür.)¹⁰⁶

¹⁰⁵ Türkiye'de Çocukların ve Kadınların Durumu, Yönetici Özeti, T.C. Hükümeti ve UNICEF, Mayıs 1998, s. 16-17

¹⁰⁶ UN, HDR, Gender Enpowerment Measure, Gender Related Developmen Index, 1998 <http://www.undp.org/hdro/98>

15-24 yaş arası kadınlarda okuma-yazma bilmeyenlerin oranı Azerbaycan'da %0.1, Türkiye'de %11,6 olarak belirlenmiştir. 25 yaş üstü kadınlarda bu oran iki ülkede sırasıyla %5,7 ve %40,3'tür. ¹⁰⁷

1.,2. ve 3. Dereceden eğitim seviyeleri arasında geçiş oranı kadınlar için, Azerbaycan'da %71, Türkiye'de %53,68'dir ¹⁰⁸

İki ülke kadınlarının okur-yazarlılık oranları arasında yaklaşık %24'lük, eğitim seviyeleri geçiş oranları arasında ise yaklaşık %17'lik bir fark vardır.

Özetlenirse, Azerbaycan, kadın entelektüel sermaye açısından Türkiye'den bir hayli öndedir. Yaşanan ekonomik zorluklar nedeniyle bu entelektüel sermayenin verimli bir şekilde kullanılmaması durumu söz konusudur. Eğitimli kadın potansiyelinin krizin aşılması ile birlikte daha etkin bir şekilde kullanılacağı belirtilmektedir.

Türkiye'de ise 8 yıllık zorunlu eğitim sisteminin uygulanması ile beraber kadınların eğitim düzeyinin artacağı beklenmektedir.

5.2. Kadın İstihdamına Göre Karşılaştırma

Azerbaycan ve Türkiye'de kadının istihdam durumu karşılaştırılırken Azerbaycan'ın içinde bulunduğu savaş dikkate alınmalıdır. Savaştan dolayı birçok kadın evini terk etmiş ve işini kaybetmiştir. Ekonomik kriz bu durumu daha da kötüleştirerek daha önce istihdam edilen çok fazla kadının işsiz duruma düşmesi ile sonuçlanmıştır. Kadınlar zorunlu olarak ev kadını statüsüne girmiş ve çalışmak istemektedirler.

¹⁰⁷ UN, The World Women 1995-Trends and Statistics, <http://www.focusintl.com.start2a3.htm0>

¹⁰⁸ <http://www.undp.org/hdro/98>

Türkiye'de durum bir az daha farklıdır. Kadın evde oturur, erkek çalışır ve evi geçindirir düşüncesi 75 yıllık cumhuriyet tarihi ile çok fazla değişmemiştir. Ev kadınlığı bir meslek olarak benimsenmekte ve kadınlar işgücü potansiyeli olarak atıl bekletilmektedir.

İki ülke kadın istihdam oranlarına bakılırsa, Azerbaycan'da toplam istihdam edilenlerin içerisinde kadınların oranı %45,(Az. Ülke Raporu, Beijing, 1995) Türkiye'de ise %30,7'dir. (DİE,Ekim 1995, Hane Halkı İşgücü Anketi) Kırsal kesimde kadın işgücü oranı Azerbaycan'da %43, Türkiye'de %48,7'dir.¹⁰⁹

İki ülkede toplam nüfus içinde aktif kadın oranları sektörlere göre şu şekildedir:

AZERBAYCAN		TÜRKİYE	
Tarım	%36	Tarım	%84
Sanayi	%21	Sanayi	%6
Hizmet	%43	Hizmet	%10

KAYNAK: UN, **The World Women 1995-Trends and Statistics**
<http://www.focusintl.com.start2a4.htm>

Kadın nüfusun toplam milli gelirden aldığı pay Azerbaycan'da %36,835, Türkiye'de ise %35,512'dir.¹¹⁰

¹⁰⁹ UN, HDR, **Gender Related Development**, 1998 www.undp.org/hdro/gdi.htm

¹¹⁰ ön.ver.,www.undp.org/hdro/gdi.htm

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dengeli ve bütünleşmiş iktisadi ve sosyal kalkınma, barış ve güvenliğin sağlanmasına, sosyal ilerlemeye, daha iyi yaşam standardına, insan haklarına ve temel özgürlüklere olan saygının artmasına katkıda bulunmaktadır. İktisadi kalkınma sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal yönleri ile kapsamlı bir süreç olup, tüm nüfusun ve her bireyin refahının sürekli iyileştirilmesini amaçlamaktadır.

İktisadi kalkınmanın temel öznesi insandır. İnsanların iktisadi kalkınma sürecine katılımını ve kalkınmanın nimetlerinden yararlanmasını sağlamak, devletlerin birincil görevidir. Bugün dünya devletleri kıyasıya bir kalkınma rekabeti ile ülke içinde iktisadi kalkınmayı sağlamakla beraber, küreselleşmeye de ayak uydurmak zorundadırlar. Bunun için de ülkelerin iktisadi kalkınmanın dinamiklerini belirlemeleri gerekmektedir. İktisadi kalkınmanın en önemli dinamiği insan gücü sermayesidir. Her gün yeni teknolojilerin üretildiği dünyada, zamanla insanın fiziki gücünden çok, beyin gücüne olan ihtiyaç artmıştır. Beyin gücünün oluşması ise verilen eğitim ve öğretimin sonucudur.

Kadın insan gücü, insan gücünün bu kadar önemli olduğu iktisadi kalkınma sürecinde kalkınmanın lokomotifini oluşturmaktadır. İktisadi kalkınmışlık düzeyini belirlenmesinde kullanılan tüm göstergeler doğrudan veya dolaylı olarak kadının sahip olduğu niteliklerden etkilenmektedir. Dünya ekonomisindeki rolü gereği kadınların sahip olduğu nitelikler önem kazanmaktadır. Bu niteliklerden en önemlisi ise eğitimidir. Rekabetin tüm yaşam alanlarında hızla yayılması rekabet gücü son derece düşük olan kadınların statüsünü tartışılır hale getirmiştir. Kadınların statüsünün yükseltilmesi için öncelikle eğitim ve istihdam eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. Çünkü, kadının eğitim düzeyi onun diğer toplumsal rollerinin belirleyicisidir. Eğitim düzeyi düşük olan kadın düşünce, görüş, ifade özgürlüğünden yoksundur. Kadınların statüsünün yükseltilmesi için özellikle azgelişmiş ülkelerin önünde çok önemli meseleler durmaktadır. Yaşama, eğitim, çalışma gibi temel haklardan yoksun olan azgelişmiş ülke kadını, diğer taraftan

da geleneksel engellerle karşı karşıyadır. Azgelişmiş ülke kadınları genellikle eğitimsiz veya düşük eğitimlidirler. Kendi kişisel ihtiyaçlarını bile zor gideren kadın ortalama 5-6 çocuk doğurmakta, onların geleceği ve sağlıklı yaşamaları için hiçbir şey verememektedir. Kadının eğitimsiz olması istihdam olanaklarını kısıtlamakta, istihdam alanlarının tarım sektörü ve diğer sektörlerdeki düşük ücretli marjinal işlerle sınırlı kalmasını doğurmaktadır.

Dünyada son 15 yıllık gelişmelerle birlikte sınıfsal farklılık önemini kaybetmesi, cinsler arası farklılıkların ön plana çıkmasını sağlamıştır. Kadının statüsünün yükseltilmesi konusunda uluslararası düzeyde çalışmalar başlatılarak, ülkelerin bu çalışmalarda aktif rol almaları teşvik edilmiştir.

Türkiye ve Azerbaycan kadınların statüsünün yükseltilmesi konusunda adım atan ülkelerdir. İki ülkenin etnik ve tarihsel bağlarının bulunması, kadın sorunlarında da bir benzerliğin olmasına yol açmıştır.

Türkiye Doğu ve Batı bölgeleri arasında kadının statüsü açısından büyük farklılıkların yaşandığı bir ülkedir. Ülke nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların sosyal, ekonomik ve siyasal alanda yeterince temsil edilmedikleri görülmektedir.

Türkiye, 1995 yılında 4. Dünya Kadın Konferansında onaylanan kadın haklarını tanımayı taahhüt etmiştir. Kadın hakları bir insan hakkı olarak vazgeçilemez ve ödün verilemez niteliktedir. Ne var ki dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de kadına yönelik şiddet, en temel hak olan yaşama hakkını tehdit eder durumdadır. Türkiye'de 1998 yılı Ocak ayında yürürlüğe giren Aileyi Koruma kanunu ile bu konuda bazı yasal önlemler alınmıştır. Kadınlara ve çocuklara yönelik aile içi şiddeti önlemede olumlu bir adım olarak kabul edilen bu önlemlere ek olarak başka yasal, ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmalarla desteklenmeli, bu alanda sivil toplum kuruluşları ile devlet işbirliği içinde çalışmalıdır.

Türkiye, eğitim alanına kaynak ayırmada birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeye oranla geri bir konumdadır. Eğitim hakkı ile ilgili olarak anayasal taahhütlere ve özellikle ilk öğretim aşamasındaki zorunlu ve ücretsiz eğitim olanağına rağmen, milli gelirin çok az bir kısmı eğitim alanına yönelik kamu harcamalarına ayrılmıştır. Ayrıca, eğitim hakkından yararlanmada bölgelere ve cinsiyete göre eşitsizlikler bulunmaktadır. Okuma-yazma bilmeyen kadınların oranının yüksekliği, büyük bir sorun olmaya devam etmektedir. 1997 yılında zorunlu ilk öğretimin 5 yıldan 8 yıla çıkarılması, eğitim için yapılan yatırım harcamalarını artırmıştır.

Türkiye’de kadınlar çoğunlukla kırdaki, ücretsiz aile işçisi konumunda tarımda, kentte ise sosyal güvenceden yoksun bir şekilde düşük ücretli ve marjinal işlerde çalışmaktadırlar. Ekonomik olarak bağımsız olmayan kadın ailede ve toplumda hak ettiği yeri alamamakta, kendi kararlarını kendisi verememektedir. Toplumdaki düşük statü sonucu kadınların siyasal katılımı yok denecek kadar azdır. İlk seçimlerin yapıldığı 1935 yılında, oransal olarak en fazla kadın milletvekili meclise girmiştir. Daha sonraki dönemlerde kadınların mecliste temsil oranı hep düşük kalmıştır.

Türkiye’de kadının statüsünün yükseltilmesi konusunda sivil toplum örgütleri, devlet ve üniversitelerin işbirliği içerisinde bulunması, sorunların daha somut bir şekilde ortaya konmasına ve çözüm önerilerinin etkin işlemesine yardımcı olacaktır.

Çalışmaya Azerbaycan örneğinin dahil edilmesindeki amaç, kadın entelektüel sermayesinin yükselmesine rağmen, bu sermayenin kullanımı açısından yaşanan problemleri ön plana çıkarmaktır. Azerbaycan 70 yıllık sovyet rejiminin uygulanması ile rejimin tüm fertlerine tanıdığı eşitlik ilkesinden nasibini almış bir ülke olarak, kadın-erkek farkı gözetmeksizin tüm vatandaşlarına eşit eğitim olanağı sağlamaktadır. Dolayısıyla yüksek eğitim düzeyine sahip kadınların diğer toplumsal statüleri de buna göre belirlenmektedir.

Azerbaycan kadınının yaşamı, ülkenin içinde bulunduğu ağır sosyo-ekonomik şartlardan etkilenmektedir. Yaşanan savaş nedeniyle ülke nüfusunun 1/8'i evsiz ve göçmen konumundadır. Göçmenlerin yarısından fazlasının kadınlar olduğu göz önünde bulundurulursa, bu yaklaşık 500.000 evsiz, işsiz ve okulsuz kadın demektir. Tüm bu zorluklarla yüz yüze kalan Azerbaycan kadını, yine de mücadele gücünü kaybetmemekte ve hep daha iyi gelecek umudu ile yaşamaktadır.

Azerbaycan kadınının ülkenin iktisadi kalkınma sürecinde rolü ile ilgili verilerin bulunmasındaki zorluklar nedeniyle, çalışma sırasında bazı veri eksiklikleri ile karşılaşmıştır. Bu konuda en fazla yararlanılan kaynak Azerbaycan'ın 4. Dünya Kadın Konferansına sunduğu rapor ve bu raporla ilgili derlemelerdir.

Kısaca, hem Türkiye'de, hem de Azerbaycan'da kadınların statüsünün yükseltilmesi için, öncelikle kadının eğitim ve istihdam şartlarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'de kadının düşük eğitim ve istihdam oranına sahip olması, yapısal ve köklü bir sorundur. 8 yıllık zorunlu temel eğitim uygulaması sorunların yoğunluğunu hafifletse de, tamamen çözümünü sağlamakta zorlanır. En önemli çözüm yollarının başında, mevcut kadın kuruluşları ile hükümetin birlikte hareket ederek ve devletin yaptırım gücüne dayalı olarak kadın sorunlarına ilişkin reformların yapılmasıdır. Özellikle kadın eğitimsizliğinin giderilmesine yönelik bu reformlar yapılmadan, hantallaşmış sorunların çözümü zor olabilir. Kadın eğitimsizliğinin giderilmesi ile birlikte, nüfus artışı, işsizlik, erken yaşta ölümler gibi daha bir çok sosyal ve ekonomik sorun kendiliğinden çözülecektir.

Azerbaycan kadınının bugün karşılaştığı işsizlik, şiddet, ekonomik sıkıntı gibi sorunlar, her ne kadar geçiş döneminin bir sonucu olsa da, ülke yönetiminin bu sorunların kalıplaşmaması için çözüm getirmeleri gerekmektedir. Kadınların geleneksel engellerin kısılcasına sıkıştırılması için uygun bir ortamın bulunduğu ülkede, kadınların geçiş aşamasında yaşadıkları sorunların yapılaşması

sorununu doğurabilir. Dolayısıyla, 70 yılda eğitim alanında elde edilen başarı sorunların gölgesinde kalabilir. Eğitimli kadın potansiyelinin verimli bir şekilde kullanılması ekonomik sorunların çözümünü hızlandırmakla beraber, kadınların bugün yaşadıkları geleneksel engellerin de ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

ARIN, Tülay. "Türkiye'de Sosyal Sigorta ve Kadınlar". **İktisat Dergisi**, Ekim, 1998.

BLAUG, Mark. **The Economic Value of Education**. The International Library of Critical Writings in Economics, 1992.

BRADLEY, Harriet. **Gender and Power in the Impact of Economic Change**. Hong-Kong: 1999.

ÇAKMAK, Melek. "GAP'ta Kadın". **İktisat Dergisi**, Şubat, 1998.

DAYIOĞLU, Meltem. **Earnings Inequality Between Genders in Turkey**. ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Çalışma İstatistikleri**, 1996.

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Hane Halkı İşgücü Anketi**, Ekim, 1990-1995.

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları**, Nisan 1999.

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1998.

Devlet Personel Başkanlığı, **1994 Kamu Personeli Anket Sonuçları**.

Devlet Planlama Teşkilatı, **İnsangücü**. VII Beşyillik Kalkınma Planı **Özel İhtisas Komisyon Raporu**. Ankara: 1995.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Kadın, Özel İhtisas Komisyon Raporu**. Ankara: 1998. www.kssgm.dov.tr

Devlet Planlama Teşkilatı, **VII Beşyillik Kalkınma Planı, 1997 Yılı Programı Destekleme Çalışması**. Ankara: 1997.

Devlet Planlama Teşkilatı, **1998 yılı programı** ,Ankara,1997.

DOĞRAMACI, Emel. **Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü**. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara: 1989.

ERAYDIN, Ayda. "Dış Pazara Açılan Konfeksiyon Sanayisinde Yeni Üretim Süreçleri ve bu Sektörde Çalışan Kadınlar." **İktisat Dergisi**, Mart,1998.

EYÜBOĞLU, Ayşe; ÖZAR, Semra ve TANRIÖVEN, Tufan Hülya. "Kentli Kadınların Çalışma Nedenleri ve Çalışma Yaşamını Terk Nedenleri." **İktisat Dergisi**, Ekim,1998.

Friederich-Nauman Vakfı ve Liberal Düşünce Topluluğu. **Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadınlara Yönelik Ayrımcılıklar**. Yayına Hazırlayan: Canan Bakır. Ankara:1996.

HAN, Ergül ve KAYA, A. Ayten. **Kalkınma Ekonomisi**. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Eskişehir: 1996.

International Labour Organisation (ILO). **International Labour Review**. Geneva: 1997.

Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. **The Status of Women in Turkey**. Türkiye'nin 4. Dünya Kadın Konferansına Sunduğu Rapor. Mayıs, 1994.

LORDOĞLU, Kuvvet. "Ev Kadınlığı yada Güvensizlik." **İktisat Dergisi**, Mart,1994.

Milli Eğitim Bakanlığı, **1997 Yılı İstatistik Verileri.**

ÖZMEN, Ömür Timurcanday; KATRİNLİ, Ergenç Alev ve KARAMAN, Toprak Zerrin. "Yönetimde Kadını Etkileyen Faktörler." **İktisat Dergisi**, Ekim,1992.

ÖSYM, **1998-1999 yılı Yükseköğrenim İstatistikleri**, Ankara,1999.

PSACHAROPOULOS, G. **Economics of Education: A Review**, **Economics of Education Research and Studies**, Oxford: Pergamon Press; 1987, s. 1-8'den çeviri, çevirenler: Yüksel Kavak, Berrin Burgaz. "Eğitim Ekonomisi", Seçilmiş Yazılar, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi. PEGEM Personel Geliştirme Merkezi Yayınları. Yayın NO: 14,1994, s.5

SERDAROĞLU, Ufuk. "Kişisel Olan Sadece Politik Değil, Aynı Zamanda İktisadidir." **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 197

ŞENEL, Dilek. "Çalışma Yaşamında Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık; Bankacılık İşyerlerinden Örnekler." **İktisat Dergisi**, Mart,1998.

ŞENESEN, Günlük Gülay. "Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığın Düzeyi Nasıl Ölçülebilir?" **İktisat Dergisi**, Mart, 1998.

T.C. Hükümeti ve UNICEF. **Türkiye'de Çocukların ve Kadınların Durumu.** Yönetici Özeti. Mayıs,1998.

TEKELİ,Şirin. "İktisatçıları İlgilendiren Yönleriyle Kadın Sorunu." **İktisat Dergisi**, Mart,1992.

Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), **Azerbaycan Ülke Raporu**. T.C. Dışışleri Bakanlığı Yayınları. Yayın NO: 12. Ankara:1995.

Türkiye İşveren Konfederasyonu. **Türkiye'de ve Dünyada Mesleki Eğitim**. Ankara: 1997.

TODARO, P. Michael. **Economic Development**. New York University, Sixth Edition, 1997

UNICEF. **Ulusların Gelişmesi, Yıllık Rapor**, 1996.

United Nations(UN), **Human Development Report (HDR)**, Oxford University Press. New-York: 1995.

United Nations(UN), **Human Development Report (HDR)**, Oxford University Press. New-York: 1998.

WALDFOGEL, Jane. "Understanding the "Family Gap" in Pay for Women with Children". **Journal of Economic Perspectives**, 1998, Sayı 12, s.137-156.

Azerbaycan Devlet İstatistik Enstitüsü, **1998 Yılı Verileri**,
www.statcom.baku-az.com

Dördüncü Dünya Kadın Konferansına Sunulan **Azerbaycan Ülke Raporu**.
gopher.un.org/ool/ga/cedaw/18/country/azerbaijan/c-azer1.en

Dördüncü Dünya Kadın Konferansı Web Sayfası. Beijing: 1995.
www.igc.org/beijing/beijing.htm

International Labour Organisation, 1995. www.focusintl.com/start

International Sustainable Development (ISD). **Youth Sourcebook on Sustainable Development** , 1995. <http://iisd.co/youth/ysbk>

Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Web Sayfası. Ankara: 1998.
www.kssgm.gov.tr.

United Nations (UN), **The World Women, Trends and Statistics**. 1995.
www.un.org/depts/unso

United Nations (UN), **The World Women, Trends and Statistics**. The 1994 Survey on The Role of Women in Development.
<http://www.un.org/womenwatch/daw/news/pressrel.htm>

Uluslararası İnsan Hakları Örgütü'nün (ILHR) Azerbaycan Cumhuriyeti CEDAW Şubesi ile Beraber Hazırladığı ve **4. Dünya Kadın Konferansına Sunulan Raporu**.
www.ilhr.org/reports/azerbaijan/azerbaijan.html